

**ΑΝΩΤΑΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ
ΚΡΗΤΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ ΥΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ**

Πτυχιακή εργασία

**Η στάση των μαθητών απέναντι στους Τσιγγάνους συμμαθητές τους:
η περίπτωση των 3^{ου} και 4^{ου} Δημοτικών σχολείων Ν. Αλικαρνασσού.**

**Συντάκτριες εργασίας: Δόγκα Σοφία
Τσαουσίδου Δέσποινα
Υπεύθυνη καθηγήτρια: κα Οικονόμου Αικατερίνη**

ΗΡΑΚΛΕΙΟ 2008

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

<u>ΕΙΣΑΓΩΓΗ</u>	σελ.6
<u>Α΄ ΜΕΡΟΣ – ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ</u>	σελ.8
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο: Προκατάληψη – Στερεότυπα – Στάσεις – Ρατσισμός	σελ.8
1.1. Η έννοια της προκατάληψης.....	σελ.8
1.1.2. Πηγές της προκατάληψης.....	σελ.10
1.1.3. Πώς αποκτώνται οι προκαταλήψεις.....	σελ.12
1.1.4. Σχολείο και προκατάληψη.....	σελ.14
1.2. Στερεότυπα.....	σελ.16
1.2.1. Δημιουργία και λειτουργίες στερεοτύπων.....	σελ.18
1.2.2. Στερεότυπες αντιλήψεις για άτομα και ομάδες.....	σελ.20
1.3. Στάσεις.....	σελ.22
1.3.1. Στάσεις απέναντι στο διαφορετικό.....	σελ.24
1.4. Η έννοια του ρατσισμού.....	σελ.25
1.4.1. Αιτίες εμφάνισης ρατσισμού.....	σελ.26
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο: Η έννοια της «μειονότητας» και Μοντέλα εκπαιδευτικής Πολιτικής	σελ.31
2.1. Η έννοια της «μειονότητας».....	σελ.31
2.2. Μοντέλα εκπαιδευτικής πολιτικής.....	σελ.33
2.3. Διαπολιτισμική εκπαίδευση.....	σελ.36
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο: Διαμόρφωση κοινωνικών διακρίσεων	σελ.40
3.1.1. Οικογένεια και κοινωνικές διακρίσεις.....	σελ.40
3.1.2. Σχολείο και κοινωνικές διακρίσεις.....	σελ.41
3.1.3. Μ.Μ.Ε. και κοινωνικές διακρίσεις.....	σελ.44
3.2. Η συγκρότηση της εθνικής ταυτότητας στο ελληνικό σχολείο.....	σελ.46
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο: Η κατάσταση των Τσιγγάνων στην Ελλάδα	σελ.48
4.1. Κοινωνικός αποκλεισμός των τσιγγάνων.....	σελ.48

4.2. Η κατάσταση των τσιγγάνων.....	σελ.50
4.2.1. Το οικιστικό πρόβλημα.....	σελ.52
4.2.2. Η κατάσταση της Υγείας των Τσιγγάνων.....	σελ.53
4.2.3. Το πρόβλημα της απασχόλησης.....	σελ.54
4.2.4. Αστικοδημοτικά προβλήματα των Τσιγγάνων.....	σελ.55
4.3. Η εκπαίδευση των τσιγγάνων.....	σελ.56
4.3.1. Χαρακτηριστικές περιπτώσεις.....	σελ.59
<u>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο : Οι Τσιγγάνοι της Ν. Αλικαρνασσού</u>	σελ.61
5.1. Εισαγωγή.....	σελ.62
5.2. Βασικά χαρακτηριστικά του πληθυσμού.....	σελ.62
5.3. Συνθήκες διαβίωσης στον καταυλισμό.....	σελ.62
5.4. Επαγγελματική δραστηριότητα των κατοίκων του καταυλισμού.....	σελ.63
5.5. Η πορεία της εκπαίδευσης των τσιγγανοπαίδων του καταυλισμού της Ν. Αλικαρνασσού.....	σελ.64
<u>Β΄ ΜΕΡΟΣ: ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ</u>	σελ.67
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^ο: Μεθοδολογία έρευνας	σελ.67
6.1. Σκοπός και στόχοι της έρευνας.....	σελ.67
6.2. Ερευνητική υπόθεση.....	σελ.67
6.3. Ερευνητική στρατηγική.....	σελ.67
6.4. Στατιστική ανάλυση.....	σελ.68
6.5. Ο πληθυσμός της μελέτης.....	σελ.68
6.6. Το ερευνητικό εργαλείο-μέσο έρευνας.....	σελ.69
6.7. Θεματικές ενότητες εργαλείου.....	σελ.69
6.8. Τεχνικές συλλογής ερευνητικών δεδομένων.....	σελ.69
6.9. Στάδια οργάνωσης της έρευνας.....	σελ.70
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7^ο: Παρουσίαση αποτελεσμάτων	σελ.72
7.1. Ανάλυση δεδομένων της έρευνας.....	σελ.72
7.2. Συσχετίσεις.....	σελ.77
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8^ο: Συζήτηση αποτελεσμάτων	σελ.82
8.1. Συζήτηση.....	σελ.82

8.2. Συμπεράσματα.....σελ 83

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....σελ.87

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....σελ.91

I. Πίνακες – Γραφήματα.....σελ.92

II. Ερωτηματολόγιο.....σελ.127

III. Τσιγγάνοι γίνονται μπαλάκι σε όλη την Ευρώπη.....σελ.131

IV. Φυλετικές διακρίσεις σε βάρος των Ρόμα στην Ελλάδα.....σελ.135

V. Διακήρυξη για τα δικαιώματα των ανθρώπων που ανήκουν σε εθνικές ή
εθνοτικές, θρησκευτικές και γλωσσικές μειονότητες.....σελ 143

VI. Τσιγγάνοι, αθίγγανοι. Ρομα. Εμείς.σελ.149

VII. Εκθεση στην Κρήτη. Τσιγγάνικα «μάτια», τσιγγάνα ζωή.....σελ150

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η Μουχελή Αδαμαντία¹, το 65% του πληθυσμού των Ελλήνων τσιγγάνων είναι αναλφάβητοι. Από αυτούς το 85% του ημινομαδικού πληθυσμού, το οποίο αποτελείται από άντρες άνω των σαράντα πέντε, είναι αναλφάβητοι και άνω των είκοσι πέντε ετών για τις γυναίκες. Το αντίστοιχο ποσοστό αναλφαβητισμού για τους μη τσιγγάνους είναι σύμφωνα με την απογραφή του 1981 23,2%. Από τα ποσοστά αυτά βλέπουμε ότι το πρόβλημα του αναλφαβητισμού στον τσιγγάνικο πληθυσμό είναι μεγάλο.

Το ποσοστό των τσιγγανοπαίδων που εγγράφονται στο σχολείο είναι μικρό και ακόμα μικρότερο το ποσοστό που φοιτούν κανονικά σε αυτό (χωρίς απουσίες). Σύμφωνα με την Μουχελή Αδαμαντία² κατά την φοίτηση των τσιγγανοπαίδων στο σχολείο παρατηρούνται δυσχέρειες προσαρμογής στο σχολικό πρόγραμμα, πρόωρη διακοπή μαθημάτων, αδυναμία παρακολούθησης και αφομοίωσης των μαθημάτων, καθώς επίσης και ελλείψεις στα απαραίτητα υλικά εφόδια για την παρακολούθηση και τέλος φαινόμενα επιθετικότητας.

Οι αιτίες της ελλιπούς ή μη φοίτησης στο σχολείο μπορούν να αναζητηθούν:

1. Στις συχνές μετακινήσεις των τσιγγάνων 2. Στην απόρριψη της αξίας της εκπαίδευσης, καθώς θεωρούν ότι μέσα από αυτό δεν θα μπορέσουν να διαφυλάξουν την πολιτισμική τους ταυτότητα. 3. Τις δυσκολίες παρακολούθησης, καθώς οι τσιγγάνοι δεν έχουν γραπτό λόγο και δυσκολεύονται να παρακολουθήσουν το υπάρχον πρόγραμμα σπουδών. 4. Την κοινωνική απόρριψη από το σχολικό περιβάλλον. 5. Την κοινωνική απόρριψη από την υπόλοιπη κοινωνία και των ρατσιστικών αντιλήψεων που επικρατούν λόγω της διαφορετικότητάς τους³.

Ο ρατσισμός απέναντι στους τσιγγάνους είναι μια πραγματικότητα. Το φαινόμενο του ρατσισμού συνίσταται από την έκφραση συναισθημάτων και πράξεων απόρριψης απέναντι σε άτομα και ομάδες που είναι διαφορετικά και συμβάλλει στον κοινωνικό αποκλεισμό των ατόμων ή των ομάδων ή την περιορισμένη συμμετοχή τους στις διάφορες εκφάνσεις της κοινωνικής ζωής. Τα στερεότυπα και οι προκαταλήψεις ενισχύουν και ταυτόχρονα διαμορφώνουν το φαινόμενο του ρατσισμού και αποτελούν μια προσπάθεια των ανθρώπων να μετατρέψουν το

¹ Μουχελή Α. 2002: 508.

² Μουχελή Α. 2002: 508.

³ Ντούσας Δ. 1997: 119

άγνωστο και ανοίκειο (διαφορετικό) σε γνωστό, ώστε να πάψουν να το φοβούνται. Έτσι μέσα από αυθαίρετες πολλές φορές γενικεύσεις π.χ. οι τσιγγάνοι είναι κλέφτες, προσπαθούν να προβλέψουν τη συμπεριφορά του άλλου. Τα στερεότυπα και οι προκαταλήψεις όμως αποκλείουν την ουσιαστική γνωριμία με το ξένο και το διαφορετικό⁴.

Τα τσιγγανόπαιδα, λόγω της ιδιαίτερης πολιτισμικής τους ταυτότητας, έρχονται πολλές φορές μέσα στο χώρο του σχολείου αντιμέτωπα με φαινόμενα ρατσισμού, στερεοτύπων και προκαταλήψεων, με αποτέλεσμα να αποθαρρύνονται από τη συμμετοχή τους στην εκπαιδευτική διαδικασία και πολλές φορές να διακόπτουν και την φοίτησή τους.⁵

Η παρούσα πτυχιακή εργασία αποτελείται από δύο μέρη, το θεωρητικό και το ερευνητικό. Το πρώτο μέρος αναφέρεται στις έννοιες της προκατάληψης, των στερεοτύπων, των στάσεων και τους ρατσισμού. Το δεύτερο κεφάλαιο διαπραγματεύεται τις έννοιες της μειονότητας, καθώς και τα μοντέλα εκπαιδευτικής πολιτικής. Το τρίτο κεφάλαιο εστιάζεται συγκεκριμένα στο ρόλο της οικογένειας τους σχολείου και των Μ.Μ.Ε. στην ύπαρξη κοινωνικών διακρίσεων, καθώς και στο πολύ σημαντικό θέμα της διαμόρφωσης της εθνικής ταυτότητας του ατόμου από το εκπαιδευτικό σύστημα. Στο τέταρτο κεφάλαιο παρατίθενται στοιχεία για την κατάσταση των Τσιγγάνων στη χώρα μας και το τελευταίο κεφάλαιο του θεωρητικού μέρους κλείνει με την παρουσίαση των βασικών χαρακτηριστικών του πληθυσμού του καταυλισμού Ν. Αλικαρνασσού και την εκπαιδευτική πορεία των τσιγγανοπαίδων στο σχολείο.

Στη συνέχεια ακολουθεί το ερευνητικό μέρος της εργασίας, το οποίο αποτελείται από τρία κεφάλαια. Το έκτο κεφάλαιο περιλαμβάνει το σκοπό και τη μεθοδολογία της έρευνας. Στο έβδομο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της έρευνας έτσι όπως προκύπτουν από την στατιστική ανάλυση με την μορφή πινάκων και τέλος το όγδοο κεφάλαιο το οποίο ολοκληρώνει αυτό το εγχείρημα παρουσιάζοντας τα αποτελέσματα, τη συζήτηση και τα συμπεράσματα της έρευνας.

⁴ Μάρκος, Γ. & Βασιλειάδου, Μ.1996:21.

⁵ Χαλάτσης Π.2004:19

Α΄ ΜΕΡΟΣ - ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο: Προκατάληψη – Στερεότυπα – Στάσεις - Ρατσισμός

1.1. Η έννοια της προκατάληψης

Η έννοια της προκατάληψης έχει απασχολήσει τους κοινωνικούς ψυχολόγους, οι οποίοι προσπαθούν να αποδώσουν διάφορους ορισμούς για αυτό το φαινόμενο. Οι προκαταλήψεις εκδηλώνονται από άτομα σε άλλα άτομα ή κοινωνικές ομάδες, καθώς θεωρούν ότι αυτά θα επηρεάσουν ή θα καταστρέψουν κάποια σημαντική αξία.

Σύμφωνα με τον Allport, η προκατάληψη ορίζεται ως «μια αντιπάθεια που βασίζεται σε λανθασμένη και ανελαστική γενίκευση... την οποία είτε αισθάνεται κανείς, είτε εκφράζει»⁶. Η προκατάληψη μπορεί να είναι και γνώμη υπέρ ενός ατόμου, ομάδας, όμως συνήθως αναφέρεται στην αρνητική στάση προς ένα άτομο ή ομάδα, η οποία στηρίζεται σε στερεότυπα και όχι σε στοιχεία της πραγματικότητας. Κάποιες φορές, οι έννοιες του στερεοτύπου και της προκατάληψης συγχέονται. Το στοιχείο που τις διαφοροποιεί είναι ότι με την προκατάληψη εκφράζεται η ετοιμότητα του υποκειμένου να δείξει αρνητική ή θετική στάση απέναντι στον άλλον. Υπάρχει ένα είδος συναισθηματικής εμπλοκής του υποκειμένου, ενώ το στερεότυπο έχει περισσότερο το χαρακτήρα απεικόνισης του «άλλου».

Η προκατάληψη αναφέρεται σε γνώμες ή στάσεις που έχουν τα μέλη μιας ομάδας για τα μέλη μιας άλλης. Οι απόψεις που έχουν εκ των προτέρων σχηματίζει οι προκατειλημμένοι άνθρωποι βασίζονται συνήθως σε φήμες μάλλον παρά σε αποδείξεις και δε μεταβάλλονται εύκολα ακόμα κι αν έρθουν αντιμέτωπες με νέες πληροφορίες⁷. Οι άνθρωποι μπορεί να έχουν ευνοϊκές προκαταλήψεις για ομάδες με τις οποίες συνδέονται στενά και αρνητικές για άλλες. Εδώ αξίζει να αναφέρουμε τη διαφορά μεταξύ της προκατάληψης και της δυσμενούς διακριτικής μεταχείρισης. Η δυσμενής διακριτική μεταχείριση αναφέρεται στην πραγματική συμπεριφορά απέναντι σε μια άλλη ομάδα.⁸ Αν και η προκατάληψη αποτελεί συνήθως τη βάση της δυσμενούς διακριτικής μεταχείρισης, οι δύο αυτές καταστάσεις μπορούν να υπάρχουν ανεξάρτητα η μια από την άλλη. Οι άνθρωποι μπορεί να έχουν προκατειλημμένες απόψεις που δεν τις μετατρέπουν όμως σε πράξη.

⁶ Ιωαννίδου- Johnson A.1998:22

⁷ Gidden Anthony.2002:301

⁸ Ο. π. σελ 301

Σύμφωνα με την ανάλυση του Γκότοβου, η ασυμμετρία της κοινωνικής θέσης αναφέρεται στην ιεραρχική δομή των κοινωνιών⁹. Υπάρχουν άτομα με υψηλή θέση και άτομα με κατώτερη κοινωνική θέση. Η ιεραρχική αυτή δομή δημιουργεί αντιπαλότητα μεταξύ των ατόμων διαφορετικών κοινωνικών θέσεων. Τα άτομα σε υψηλή κυριαρχία ενισχύουν τη διαχωριστική γραμμή, τις διαφοροποιήσεις και προβάλλουν εμπόδια σε πρωτοβουλίες των κατώτερων για μεταβολή των θέσεων. Αντίθετα τα κατώτερα ιεραρχικά στρώματα αμφισβητούν, έχουν μια αρνητική προδιάθεση για τους ανώτερους, η οποία αποτελεί μια έμμεση αμφισβήτηση της νομιμοποίησης και ως ένα βαθμό δικαιώνει την προσπάθεια τους για μεταβολή της ιεραρχικής δομής.

Οι συνθήκες ανταγωνισμού δημιουργούνται μεταξύ των κοινωνικών ομάδων για την πρόσβαση στους πόρους της κοινωνίας. Οι πόροι δεν αποτελούνται μόνο από τις θέσεις εργασίας αλλά και από τον τομέα της πολιτικής εκπροσώπησης, της διοίκησης, των μέσων μαζικής επικοινωνίας και της επιστήμης. Σε κοινωνίες που ισχύουν διαχωριστικές γραμμές και προκαταλήψεις, η εκπροσώπηση των ομάδων στα κοινωνικά υποσυστήματα είναι άνιση. Επιπλέον η προσωρινότητα και ευμεταβλητότητα των πόρων οδηγούν σε ανταγωνισμό τις διάφορες κοινωνικές κατηγορίες, με αποτέλεσμα να ενισχύονται οι ήδη υπάρχουσες προκαταλήψεις, ακόμα και να δημιουργούνται νέες. Σε δημοκρατικές κοινωνίες οι προκαταλήψεις αποτελούν δικαιολογίες της άνισης μεταχείρισης και της άνισης κατανομής των πόρων. Το επίπεδο σύγκρισης αναφέρεται στα κριτήρια που χρησιμοποιούνται για την αξιολόγηση της επιτυχίας του ατόμου και τον προσδιορισμό των προσδοκιών του σε σχέση με τους άλλους. Όταν το επίπεδο σύγκρισης είναι διαφορετικό μεταξύ των ομάδων, η ομάδα που δέχεται για τον εαυτό της το χαμηλότερο επίπεδο σύγκρισης δεν εκφράζει δημόσια τη διαφωνία της για την άλλη ομάδα, η οποία με την ίδια προσπάθεια απολαμβάνει καλύτερα αποτελέσματα. Στις περιπτώσεις που το επίπεδο σύγκρισης είναι ενιαίο, η διαφοροποίηση του αποτελέσματος ενισχύει την αρνητική προδιάθεση της μιας ομάδας απέναντι στην άλλη.

Τέλος, τα στοιχεία της προσωπικότητας των εμπλεκόμενων υποκειμένων συνδέονται με την προκατάληψη, βάση ερευνών της Κοινωνικής Ψυχολογίας. Οι συχνές απογοητεύσεις και ματαιώσεις για μια κοινωνική ομάδα έχουν συνδεθεί από κοινωνιολόγους και ψυχολόγους με την προκατάληψη. Η νοοτροπία της απόδοσης

⁹ Γκότοβος Ε.Α. 1996:23

ευθυνών σε μια αδύνατη κοινωνική ομάδα που εξυπηρετεί το ρόλο του αποδιοπομπαίου τράγου, οδηγεί στην εμφάνιση προκαταλήψεων. Επιπλέον, η τάση του συστήματος της προσωπικότητας για επίλυση της ασυμφωνίας μεταξύ των πεποιθήσεων και των στάσεων του υποκειμένου, συνδέεται θετικά με την εμφάνιση προκατάληψης.

Όσον αφορά στον τρόπο διαμόρφωσης των προκαταλήψεων, αυτός αποτέλεσε αντικείμενο πολλών ερευνών. Οι κύριες θεωρίες που ερμηνεύουν τη διαδικασία αυτή είναι τρεις. Η πρώτη υποστηρίζει ότι η δημιουργία προκαταλήψεων σχετίζεται με την προσωπικότητα του ατόμου. Η δεύτερη, η θεωρία της κοινωνικής μάθησης, αποδίδει την ανάπτυξή τους στον τρόπο που οι γονείς διαπαιδαγωγούν τα παιδιά τους. Έμφαση δίνεται στην επίδραση του πολιτισμικού περιβάλλοντος του ατόμου. Η τρίτη προσέγγιση θεωρεί ότι οι κοινωνικές και πολιτισμικές επιδράσεις καθορίζουν την ανάπτυξη προκαταλήψεων. Υποστηρίζει ότι οι άλλες δυο προσεγγίσεις είναι ελλιπείς εφόσον δεν συνδέουν την προσωπικότητα ή τη διαπαιδαγώγηση με τις κοινωνικές δομές στις οποίες ζει το άτομο και τους μηχανισμούς που οδηγούν στη δημιουργία μειονεκτικών ομάδων¹⁰.

1.1.2. Πηγές της προκατάληψης

Πολλές από τις πηγές της προκατάληψης και της έχθρας προς τις έξω-ομάδες είναι ασυνείδητες. Η κοινωνία από νωρίς μαθαίνει στο παιδί ότι δεν μπορεί να εκδηλώνει ανοιχτά την επιθετικότητά του (ή και καθόλου) σε ορισμένες περιπτώσεις. Έτσι, το παιδί μαθαίνει να μειώνει το άγχος και την ενοχή, χρησιμοποιώντας μηχανισμούς άμυνας. Ένας από αυτούς τους μηχανισμούς άμυνας είναι η μετατόπιση, κατά την οποία το άτομο «μεταφέρει», «μεταβιβάζει», το μίσος που νιώθει για το πραγματικό (και συγχρόνως απαγορευμένο) αντικείμενο σε ένα ουδέτερο ερέθισμα. Αυτό το ουδέτερο ερέθισμα μπορεί να είναι ακόμη και ένας αδύναμος παρατυχών. Η τάση του ανθρώπου να ταυτίζεται με το κοινωνικό σύνολο καθιστά έναν φανταστικό αντίπαλο της κοινωνίας ως τον ιδανικό στόχο για επίθεση. Ένας ασυμβίβαστος-αυτόνομος τύπος ή ένα μέλος μιας μειονότητας με διαφορετικά ήθη είναι ότι ακριβώς χρειάζεται.

¹⁰ Καλατζή Αζίζη 1996: 35

Ορισμένοι θεωρητικοί πιστεύουν ότι η μεταβίβαση των συναισθημάτων θαυμασμού της παιδική ηλικίας, από τους γονείς στα ισχυρά πρόσωπα της πολιτικής ζωής, είναι σχεδόν παγκόσμιο φαινόμενο. Έτσι, προκύπτουν οι συμβολικές πατρικές τεράστιας σπουδαιότητας φιγούρες, όπως ο Πρωθυπουργός, ο Βασιλιάς, ο Πρόεδρος, ο Ηγέτης. Η τάση να υπακούμε σε αυτούς που βρίσκονται στην εξουσία είναι βαθιά ριζωμένη μέσα μας. Επομένως, αν τα πρόσωπα αυτά συνεχώς μας λένε ότι η πηγή των συμφορών είναι κάποιες συγκεκριμένες εξω-ομάδες, είναι πολύ εύκολο να μετατοπίσουμε τις απογοητεύσεις και τις εχθρότητές μας σε αυτές τις ομάδες. Επίσης, χρησιμοποιούμε ένα άλλον αμυντικό μηχανισμό, γνωστό ως «προβολή», αποδίδοντας σε άλλα άτομα τις αταβιστικές, καταπιεσμένες και απαράδεκτες πλευρές της φύσης μας. Έτσι, προβάλλουμε τις αντικοινωνικές παρορμήσεις μα –σκληρότητα, αγνεία, βία και λαιμαργία- στις περιφρονημένες περιθωριακές ομάδες. Αυτό βοηθάει να μετριάσουμε τα συναισθήματα ενοχής, το άγχος, τις ανησυχίες μας.

Υπάρχουν επίσης και άλλοι ψυχολογικοί μηχανισμοί που ερμηνεύουν αυτή την αδιαλλαξία και στενοκεφαλιά που δείχνει ότι προκατειλημμένο άτομο. Ένας από τους μηχανισμούς αυτούς είναι γνωστός ως ανιμισμός. Ανιμισμός είναι η τάση να ανάγουμε όλα τα γεγονότα, που συμβαίνουν στον κόσμο, στη σκόπιμη δραστηριότητα μιας ανθρώπινης ή υπερανθρώπινης βούλησης. Αν το κακό αποδίδεται, με τρόπο μαγικό, στη μοχθηρία και στην κακή διάθεση κάποιας άλλης ομάδας, τότε ο μόνος τρόπος να αντιμετωπιστεί ο παραπέρα κίνδυνος είναι να καταστραφεί η πηγή της κακοβουλίας. Το «κυνήγι των μαγισσών» για «αντι-αμερικανικές» δραστηριότητες και για «συντρόφους-ταξιδιώτες» την εποχή του Μακαρθισμού στις ΗΠΑ είναι ένα παράδειγμα της μαγικής (και για αυτό το λόγο, επικίνδυνης) σκέψης, σύμφωνα με την οποία όλες οι αιτίες για τις απογοητεύσεις μας αναζητούνται και εντοπίζονται σε μια συγκεκριμένη ομάδα. Ο «Διεθνής Σημιτισμός» -στον οποίο ο Hitler απέδωσε πολλά από τα προβλήματα της Γερμανίας- ταυτίστηκε τόσο πολύ με το κακό, ώστε καθόλα μέσο-φυσιολογικοί άνθρωποι, άνδρες και γυναίκες, διέπραξαν ανομολόγητα εγκλήματα εναντίον πάρα πολλών Εβραίων, σαν να μην επρόκειτο για συνανθρώπους. Η υποθετική κακοβουλία του αντιπάλου – τουλάχιστον σε προσωπικό επίπεδο- συχνά αποδεικνύεται ότι είναι απατηλή. Τρανή απόδειξη είναι το γεγονός ότι υπήρξαν περιπτώσεις που πολεμιστές, στον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο, μέσα στα χαρακώματα, συναδελφώθηκαν, «συμφιλιώθηκαν», με τον «εχθρό» τις ημέρες των Χριστουγέννων.

1.1.3. Πώς αποκτώνται οι προκαταλήψεις

Οι παντός είδους προκαταλήψεις εις βάρος συγκεκριμένων ομάδων δεν είναι έμφυτες. Το μίσος και την περιφρόνηση για άλλες εξω-ομάδες τα μαθαίνουμε από πολύ ενωρίς στη ζωή μας. Έρευνες έχουν δείξει ότι τα παιδιά, ήδη από το 3^ο ή 4^ο έτος της ηλικίας, γνωρίζουν λέξεις, απόψεις και στάσεις σχετικές με την εσω-ομάδα τους και στο 5^ο έτος έχουν μια αρκετά καθαρή αντίληψη της κοινωνικής τους ταυτότητας. Μόνο μετά την ηλικία αυτή αποκτούν πλήρως διαμορφωμένες στάσεις, οι οποίες θα μπορούσαν να πάρουν την μορφή της προκατάληψης.

Ακόμη και τότε οι στάσεις δεν είναι άκαμπτες. Αν και είναι πιθανόν ένα παιδί που αρχίζει το σχολείο να έχει ήδη μάθει τις λέξεις –ακόμη και τα συναισθήματα- της έκδηλης προκατάληψης, όλα αυτά δεν θα συμπυκνωθούν σε δύναμη φανατισμού, πριν το παιδί προχωρήσει στις μεγαλύτερες τάξεις του σχολείου. Όλα εξαρτώνται από το περιβάλλον, μέσα στο οποίο ριζώνουν αυτές οι ιδέες. Έπειτα, το συναισθηματικό περιβάλλον της προκατάληψης μπορεί να ποικίλλει από την ψυχρή αδιαφορία ως την υποτιμητική ανοχή και από την κοροϊδευτική απόρριψη ως τη βίαιη εχθρότητα. Αλλά οποιαδήποτε μορφή και αν παίρνει, εμποδίζει την ολοκλήρωση της προσωπικότητας του ατόμου που βιώνει την προκατάληψη και «του κλείνει αρκετές πόρτες».

Λίγοι είναι οι γονείς που διδάσκουν συνειδητά τα παιδιά τους να έχουν προκαταλήψεις. Τα παιδιά όμως μιμούνται τις στάσεις των γονέων τους. Αφομοιώνουν τις προκαταλήψεις των γονέων, συνειδητοποιώντας τους περιορισμούς που τους επιβάλλουν οι γονείς στην επιλογή των συμπαικτών τους και ακούγοντας τα υποτιμητικά σχόλια που συχνά κάνουν οι γονείς για τις διάφορες εξω-ομάδες. Και καθώς τα παιδιά μεγαλώνουν και περνούν περισσότερο χρόνο μαζί με τους φίλους τους, αποκτούν και από αυτούς στάσεις και προκαταλήψεις.

Έρευνες έχουν δείξει ότι η προκατάληψη αντιπροσωπεύει μιας όψη ενός γενικότερου χαρακτηριστικού της προσωπικότητας. Για να το θέσουμε διαφορετικά, ο τύπος της προσωπικότητας του παιδιού είναι ο κύριος καθοριστικός παράγοντας για το αν θα έχει πολλές προκαταλήψεις. Τα παιδιά με προκαταλήψεις έχουν την τάση να είναι γενικώς άκαμπτα, ανελεύθερα, αδιάλλακτα και τιμωρητικά-εκδικητικά. Όπως οι ενήλικοι με «αυταρχική προσωπικότητα» έτσι και τα παιδιά αυτά συνήθως εκδηλώνουν έντονα συναισθήματα ανεπάρκειας, κατωτερότητας και ανασφάλειας, μαζί και με μια τάση να δείχνουν τυφλή υπακοή στους ισχυρούς, στην εξουσία. Νιώθουν ότι κανείς δεν τους αγαπάει και ότι κανείς δεν τους θέλει, και κατά κανόνα

προέρχονται από οικογένειες δυστυχημένες ή διαλυμένες. Μια μελέτη μεγάλης κλίμακας, που έγινε στις ΗΠΑ, αποκάλυψε ότι πολλά άτομα, που έδειχναν να επηρεάζονται από φασιστικές οργανώσεις (περιβόητες για τις προκαταλήψεις τους), εμφάνιζαν ένα ιδιαίτερο σύνδρομο συμπεριφοράς που κύρια χαρακτηριστικά του ήταν η υποταγή στους «ανώτερους», η σκληρότητα προς τους «κατώτερους», άκαμπτη σκέψη, αδιαλλαξία, έλλειψη ανεκτικότητας και μια ασυνήθιστη καταπίεση των δικών τους παρορμήσεων. Πολλά από αυτά τα άτομα μεγάλωσαν σε οικογένειες, όπου η προσωπική έκφραση ήταν περιορισμένη και αυστηρά ελεγχόμενη, ιδιαίτερα από τον πατέρα. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να αποκτήσουν την τάση να ταυτίζονται με τον πατέρα, για να αποφύγουν την εχθρότητά του, και να συσσωρεύουν μέσα τους τη δική τους εχθρότητα, η οποία εκδηλώθηκε αργότερα ενάντια σε άλλες αντιπαθείς μορφές εξουσίας ή σε ομάδες μειονοτήτων¹¹.

Το άτομο, που συσσωρεύει μέσα του ένα μεγάλο απόθεμα δυσφορίας και επιθετικότητας, έχει την τάση να «μετατοπίσει» τα αρνητικά του αυτά συναισθήματα στους άλλους. Επειδή φοβάται τα αντίποινα, προσπαθεί να μετατοπίσει την επιθετικότητά του στα πιο αδύναμα μέλη της κοινωνίας και στις μειονοτικές ομάδες. Μερικοί ψυχολόγοι πιστεύουν ότι όσο πιο μεγάλος είναι ο βαθμός των απογοητεύσεων-ματαιώσεων που βιώνουν τα άτομα, τόσο πιο μεγάλη είναι η επιθετικότητά τους.

Ο καθηγητής Gordon Allport, ειδικός στα θέματα προσωπικότητας, υποστηρίζει ότι η προκατάληψη μπορεί να είναι (όπως συμβαίνει και με τους ενήλικους) ένα «ψυχολογικό δεκανίκι» που το χρησιμοποιούν ανώριμα και ψυχολογικά τραυματισμένα παιδιά ή ότι μπορεί να εμφανιστεί εξαιτίας της επιθυμίας για συμμόρφωση προς τις προσδοκίες της ομάδας. Υπάρχουν διαφορές στο βαθμό της προκατάληψης που εκδηλώνουν τα άτομα και αυτό κατά κανόνα εξαρτάται από το είδος του περιβάλλοντος, στο οποίο ζει το παιδί. Για παράδειγμα, οι χώρες που ευνοούν τις διακρίσεις, δημιουργούν παιδιά με έντονες προκαταλήψεις.

Ως ένα σημείο, η προκατάληψη ξεπηδά από την άγνοια. Είναι πιθανό μερικές φορές να εκδηλώνεται συνολικά ως μια σκόπιμη παρεμπόδιση της εξερεύνησης του ίδιου του εαυτού μας και της προσπάθειας για κατανόηση των άλλων. Τις πιο πολλές φορές, αντιπροσωπεύει έναν φόβο προς ότι δεν γνωρίζουμε ή δεν κατανοούμε. Αν κάποιος άνθρωπος συμπεριφέρεται διαφορετικά από ότι συμπεριφερόμαστε εμείς,

¹¹ Herbert M. 1996: 10-12

αποδίδουμε τη διαφορά αυτή σε δική τους αποτυχία να συμμορφωθούν. Αν στη διαφορά αυτή προστεθούν και οι διαφορές τους στο χρώμα, τη γλώσσα ή τις συνήθειες, η απορριπτική μας στάση ενισχύεται ακόμη περισσότερο. Αν όμως μπορούσαμε να μάθουμε περισσότερα για τους άλλους ανθρώπους, μέσα από την κοινωνική επαφή και αλληλεπίδραση, οι διαφορές τους θα φαίνονταν λιγότερο απειλητικές.

1.1.4. Σχολείο και προκατάληψη

Κάθε προσπάθεια της ένταξης της διαφορετικότητας μέσα σε ένα εκπαιδευτικό περιβάλλον είναι καταδικασμένη σε αποτυχία εάν αρκестεί μόνο στη μείωση της φυσικής απόστασης. Η μείωση της φυσικής απόστασης, είναι *αναγκαίο* αλλά όχι επαρκές μέτρο για τη μείωση ή ακόμα την εξάλειψη των προκαταλήψεων. Το τι αποτέλεσμα θα έχει η φυσική επαφή με άτομα που ανήκουν σε ομάδες που έχουν αντικείμενο προκαταλήψεων και διαχωρισμού εξαρτάται άμεσα από τις κοινωνικές και εκπαιδευτικές συνθήκες μέσα στις οποίες θα γίνει αυτή η επαφή¹².

Εάν αρκестούμε στη μείωση της φυσικής απόστασης χωρίς να έχουμε λάβει κανένα άλλο ουσιαστικό μέτρο, τότε οποιαδήποτε μορφή ένταξης και ευαισθητοποίησης θα έχει τα αντίθετα από τα αναμενόμενα αποτελέσματα. Για παράδειγμα, ένας τσιγγάνος μαθητής μέσα σε μια τάξη που απαρτίζεται από άτομα που δεν έχουν κανένα σεβασμό ως προς τη διαφορετικότητα, τον πολιτισμό, τη νοοτροπία και τις αξίες της τσιγγάνικης φυλής θα αισθανθεί όχι μόνο απομονωμένος αλλά και διπλά καταπιεσμένος¹³.

Επιπλέον τα συμπεράσματα που βγάζουν οι μαθητές επηρεάζονται άμεσα ή έμμεσα από τις εμπειρίες που βιώνουν όσον αφορά στην κοινωνική οργάνωση της διδασκαλίας και της μάθησης. Το σχολείο επηρεάζει, αν όχι διαμορφώνει *ταυτότητες*. Όλοι σχεδόν οι εκπαιδευτικοί χρησιμοποιούν ταυτολογίες και πολλές φορές συμπεριφέρονται ανάλογα. (π.χ. αυτός είναι έξυπνος, σπύρτο, ζωηρός, ήσυχος, τεμπέλης, κακομαθημένος, δεν τα παίρνει τα γράμματα, είναι προβληματικός κ.λ.π.). Αυτές οι σχολικά διαμορφωμένες ταυτότητες θα επηρεάσουν τον τρόπο που με τον οποίο ο κάθε μαθητής θα ερμηνεύσει τις προσπάθειες που θα γίνουν στο χώρο του σχολείου για ευαισθητοποίηση και μείωση των προκαταλήψεων. Κάθε διαχωρισμός,

¹² Καλατζή Αζίζη 1996:44

¹³ ό.π.: 45-47

ανάλογα με την επίδοση ή τη συμπεριφορά των μαθητών, που γίνεται στην τάξη, δημιουργεί ιεραρχικά διατεταγμένες ταυτότητες (άριστος, πολύ καλός, μέτριος, κακός, πολύ κακός μαθητής). Οι μαθητές γνωρίζουν πολύ καλά αυτό το σύστημα ιεράρχησης, και μαθαίνουν από πολύ νωρίς ότι εκτός από τους επίσημους κανόνες του παιχνιδιού υπάρχουν και οι ανεπίσημοι οι οποίοι μπορεί να είναι πολύ πιο καθοριστικοί από τους πρώτους κανόνες. Μαθαίνουν το κύρος που έχουν στην τάξη από τον τρόπο που τους αντιμετωπίζουν οι δάσκαλοι- κάθε βαθμίδας- και από τις γενικότερες σχολικές τους εμπειρίες. Όλοι αρχίζουν να μαθαίνουν το τι περιμένει ο δάσκαλος από αυτούς και κατά πόσο αυτές οι προσδοκίες μοιάζουν ή διαφέρουν από τις προσδοκίες που έχουν οι δάσκαλοι για άλλους μαθητές. Εάν κάποιος χαίρονται το σχολείο, κάποιος άλλος αρχίζουν να καταλαβαίνουν ότι το σχολείο είναι ένα μέρος μέσα στο οποίο αυτοί αισθάνονται σχετικά ανίσχυροι. Πολλές φορές αισθάνονται απομονωμένοι, αποξενωμένοι και αλλοτριωμένοι. Κάποιοι άλλοι μαθητές αισθάνονται ότι είναι οι ευνοημένοι του συγκεκριμένου εκπαιδευτικού συστήματος και θεωρούν τους εαυτούς τους ανώτερους σε σχέση με κάποιους συμμαθητές τους. Συμβαίνει βέβαια και το αντίθετο, δηλαδή κάποιος μαθητές αισθάνονται ότι το σχολείο είναι ένα μέρος όπου τους ωθεί στο να αισθάνονται κατώτεροι. Τα αγόρια μπορεί να βιώνουν το σχολείο διαφορετικά από τα κορίτσια, ανάλογα με τις πρακτικές που χρησιμοποιούνται για την ενίσχυση του κοινωνικού ρόλου του φύλου¹⁴.

Σε αυτό το σημείο πρέπει να τονίσουμε ότι ο εκπαιδευτικός έχει έναν πολύ σημαντικό και δύσκολο ρόλο. Πρώτος ο δάσκαλος πρέπει να εμβαθύνει τις δικές του ιδεολογικές συγκρούσεις και στάσεις απέναντι στα διάφορα κοινωνικά θέματα. Πορεία δύσκολη, πολύπλοκη και πολλές φορές συγκρουόμενη¹⁵.

Ο Quicke σε μια πολύ δυνατή και εμπειριστατωμένη ανάλυση έδειξε ότι όλες οι προσπάθειες για την καταπολέμηση των προκαταλήψεων μπορεί να έχουν θετικά αποτελέσματα μόνο: όταν τόσο οι μαθητές όσο και οι εκπαιδευτικοί έχουν αναπτύξει ή συμμετάσχουν ενεργά στη δημιουργία ενός δημοκρατικού κλίματος στην τάξη. Για να γίνει αυτό είναι αναγκαία η εγκαθίδρυση ενός κλίματος όπου επιτρέπει την ελεύθερη έκφραση και την αμφισβήτηση¹⁶.

¹⁴ Καλατζή Αζίζη 1996: 45-47

¹⁵ ό.π.: 45-47

¹⁶ Ο.π.: 48-49

1.2. Στερεότυπα

Η προκατάληψη λειτουργεί κυρίως με τη χρήση της στερεοτυπικής σκέψης, μιας σκέψης δηλαδή που στηρίζεται σε πάγιες και ανελαστικές κατηγορίες. «Η δημιουργία στερεοτύπων συνδέεται συχνά με το ψυχολογικό μηχανισμό της μετατόπισης όπου τα συναισθήματα της εχθρότητας ή του θυμού κατευθύνονται εναντίον αντικειμένων τα οποία δεν είναι πραγματικοί πρόξενοί τους»¹⁷. Οι άνθρωποι αφήνουν τον ανταγωνισμό τους να εκδηλωθεί εναντίον ανθρώπων και τους κατηγορούν για πράγματα για τα οποία δεν φταίνε.

Κάθε άνθρωπος ερχόμενος σε επαφή με το περιβάλλον του, δημιουργεί ορισμένες εντυπώσεις, οι οποίες τον βοηθούν να αντιληφθεί τα διάφορα ερεθίσματα, που δέχεται, αλλά και να διαμορφώσει μία στάση και μία συμπεριφορά προς αυτά. Εντυπώσεις διαμορφώνονται για όλα τα ερεθίσματα και κατά συνέπεια και για τα άτομα, που αποτελούν το κοινωνικό περιβάλλον του ανθρώπου. Μέσω της διαμόρφωσης εντυπώσεων το άτομο οργανώνει τις πληροφορίες που δέχεται, σε μία συνολική εικόνα και εξάγει συμπεράσματα σύμφωνα με την εικόνα αυτή.

Προκειμένου όμως ο άνθρωπος να κατανοήσει καλύτερα το ευρύτερο περιβάλλον του, οργανώνει και κατατάσσει τα διάφορα ερεθίσματα σε κατηγορίες. Η διαδικασία οργάνωσης των ερεθισμάτων σε κατηγορίες ονομάζεται κατηγοριοποίηση. Μέσω της διαδικασίας αυτής το άτομο μπορεί να δεχθεί ένα μεγάλο αριθμό πληροφοριών, καθώς είναι σε θέση να τα αφομοιώσει ευκολότερα. Επιπλέον, η κατηγοριοποίηση βοηθάει το άτομο να αναγνωρίζει αμέσως, που ανήκει κάποιο ερέθισμα και να προσδιορίζει τη στάση, συμπεριφορά, που θα τηρήσει απέναντι σε αυτό. Όπως όλα τα ερεθίσματα, έτσι και αυτά, που δέχεται το άτομο από το κοινωνικό του περιβάλλον, οργανώνονται σε κατηγορίες. Μέσω της κατηγοριοποίησης το άτομο κατατάσσει τον εαυτό του σε ομάδες, ενώ παράλληλα δημιουργεί «ξένες» προς αυτό ομάδες, που βοηθούν στον αυτοπροσδιορισμό του ίδιου και της ομάδας του. Η κοινωνική κατηγοριοποίηση βοηθάει το άτομο στην κατανόηση του κοινωνικού του περιγύρου, επηρεάζει όμως τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνεται και αντιμετωπίζει τις διάφορες ομάδες. Έτσι η γενίκευση, που παρατηρείται στην κατηγοριοποίηση, μπορεί να έχει αρνητικές συνέπειες όσον αφορά στην αντίληψη και αντιμετώπιση μίας ομάδας ανθρώπων.

¹⁷ Giddens A. 2002: 302

Το φαινόμενο της γενίκευσης παρατηρείται και στη στερεοτυπική αντίληψη. Μέσω της στερεοτυπικής αντίληψης στερεοτυπικά χαρακτηριστικά αποδίδονται στα μέλη μίας ομάδας, ανεξάρτητα από το αν αυτά ανταποκρίνονται ή όχι σε όλα τα άτομα. Έτσι, οι άνθρωποι κατατάσσονται σε ορισμένες κατηγορίες- ομάδες, σε καθεμία από τις οποίες αποδίδονται ορισμένα χαρακτηριστικά, τα οποία θεωρούνται κοινά για όλα τα μέλη της ομάδας. Ειδικότερα στη στερεοτυπική αντίληψη τα γεγονότα υπεραπλουστεύονται και οι ατομικές διαφορές δε λαμβάνονται υπόψη, με αποτέλεσμα τα μέλη μίας ομάδας να αντιμετωπίζονται σαν όμοια, με ίδιες απόψεις και συμπεριφορές.

Σtereότυπο, σύμφωνα με τους Stroebe και Insko, χαρακτηρίζεται «ένα σύνολο πεποιθήσεων που αφορούν τα προσωπικά χαρακτηριστικά μίας ομάδας ανθρώπων»¹⁸.

Επιπλέον ο Παπαδόπουλος ορίζει το στερεότυπο ως μία «άκαμπτη κρίση για κάποιο πρόσωπο, πράγμα ή γεγονός»¹⁹ και το διακρίνει σε ετεροστερεότυπο και αυτοστερεότυπο. Το αυτοστερεότυπο αποτελεί λανθασμένη γνώμη, που έχει κάποιο άτομο για τον εαυτό του και συνήθως είναι θετικό. Αντίθετα, το ετεροστερεότυπο αποτελεί λανθασμένη γνώμη, που σχηματίζει το άτομο για τους άλλους και είναι συνήθως αρνητικό. Τα στερεότυπα επομένως εκφράζουν τις πεποιθήσεις και τα συναισθήματα, που έχει ένα άτομο απέναντι στον εαυτό του ή απέναντι στο περιβάλλον του.

Όταν οι πεποιθήσεις αυτές και τα συναισθήματα, τα οποία εκφράζονται μέσω των στερεοτύπων, είναι κοινά σε ένα μεγάλο αριθμό ατόμων, τότε εμφανίζονται τα κοινωνικά στερεότυπα. Ο Stallybrass υποστηρίζει ότι ένα κοινωνικό στερεότυπο είναι «μία υπέρ- απλουστευμένη νοερή εικόνα (συνήθως) κάποιας κατηγορίας προσώπων, θεσμών ή γεγονότων, η οποία είναι κοινή ως προς τα βασικά χαρακτηριστικά της σε πολλούς ανθρώπους. Οι κατηγορίες μπορεί να είναι ευρείες ή περιορισμένες»²⁰. Ένα στερεότυπο επομένως μετατρέπεται σε κοινωνικό μόνο, όταν είναι κοινό σε ένα μεγάλο αριθμό ατόμων.

¹⁸ Χαντζή Α.2000:104

¹⁹ Παπαδόπουλος Ν.1990:195

²⁰ Tajfel H 1996:113

1.2.1. Δημιουργία και λειτουργίες στερεοτύπων

Όσον αφορά στη δημιουργία των στερεοτύπων, έχουν διατυπωθεί διάφορες απόψεις, καθεμία από τις οποίες δίνει έμφαση σε ορισμένους παράγοντες. Κάθε θεωρία προσεγγίζει από διαφορετική πλευρά τα στερεότυπα και επιχειρεί να εξηγήσει τα αίτια της δημιουργίας τους. Έτσι, η δημιουργία των στερεοτύπων γίνεται αντιληπτή μέσω της ψυχοδυναμικής προσέγγισης, της κοινωνικό-πολιτισμικής προσέγγισης, της γνωστικής προσέγγισης και της θεωρίας της ρεαλιστικής σύγκρουσης.

Σύμφωνα με τη ψυχοδυναμική προσέγγιση η δημιουργία των στερεοτύπων οφείλεται στην ενεργοποίηση των μηχανισμών άμυνας, που πραγματοποιείται προκειμένου να επιλυθεί μία ενδοατομική σύγκρουση. Αντίθετα η κοινωνικό-πολιτισμική προσέγγιση εκφράζει την άποψη, ότι τα στερεότυπα διαμορφώνονται και διατηρούνται μέσω της κοινωνικής μάθησης και της κοινωνικής ενίσχυσης, ενώ η γνωστική προσέγγιση δίνει έμφαση στην κατηγοριοποίηση και υποστηρίζει ότι τα στερεότυπα είναι γνωστικές δομές, που περιλαμβάνουν τις γνώσεις, τις πεποιθήσεις και τις προσδοκίες, που έχει ένα άτομο για μία ομάδα. Η θεωρία, τέλος, της ρεαλιστικής σύγκρουσης θεωρεί ότι τα στερεότυπα είναι αποτέλεσμα της σύγκρουσης συμφερόντων μεταξύ δύο ομάδων²¹.

Όσον αφορά στις λειτουργίες των κοινωνικών στερεοτύπων, αυτές είναι τόσο ατομικές όσο και κοινωνικές. Στις ατομικές συμπεριλαμβάνονται οι γνωστικές λειτουργίες των στερεοτύπων και η χρησιμότητα τους ως εργαλεία, που βοηθούν τα άτομα να διατηρήσουν το σύστημα αξιών τους. Στις κοινωνικές συμπεριλαμβάνονται η συμβολή τους στη δημιουργία και διατήρηση των ιδεολογιών των ομάδων και η συμβολή τους στη δημιουργία ή διατήρηση των υποτιθέμενων θετικών χαρακτηριστικών της ενδο-ομάδας.

Η γνωστική λειτουργία των στερεοτύπων αναφέρεται στη διαδικασία οργάνωσης και απλοποίησης των πληροφοριών, που δέχεται το άτομο από το κοινωνικό του περιβάλλον. Μέσω της κατηγοριοποίησης, το άτομο διευκολύνεται στην κατανόηση και αντιμετώπιση του κοινωνικού του περιγύρου, ο οποίος διαφορετικά θα ήταν ιδιαίτερα περίπλοκος για αυτό. Η γνωστική λειτουργία των στερεοτύπων βοηθάει το άτομο να αντιμετωπίσει τον εξωτερικό του κόσμο,

²¹ Χαντζή Α2000:104

περιλαμβάνει όμως φαινόμενα, όπως είναι η γενίκευση και η υποκειμενική διόγκωση ορισμένων στοιχείων.

Δεύτερη λειτουργική σημασία των στερεοτύπων, σύμφωνα με τον Tajfel,²² αποτελεί η χρησιμότητά τους ως εργαλεία, που βοηθούν το άτομο να διατηρήσει το σύστημα αξιών του. Μέσω των στερεοτύπων το υποκείμενο ίσως να θεωρεί ότι υπερασπίζεται τις αξίες του και για το λόγο αυτό μπορεί να προωθεί την αύξηση των διαφορών ανάμεσα σε δύο ομάδες, αν θεωρεί ότι στην αντίθετη περίπτωση κινδυνεύει το υπάρχον σύστημα κοινωνικών αξιών, το οποίο και το εκφράζει. Η λειτουργική αυτή χρησιμότητα των στερεοτύπων ενδέχεται να προκαλέσει την εμφάνιση αρκετών λαθών στις διάφορες κατηγοριοποιήσεις και αντιλήψεις για ορισμένες κατηγορίες, τα λάθη όμως αυτά δε λαμβάνονται ιδιαίτερα υπόψη από τα άτομα που επιθυμούν να προστατέψουν το σύστημα αξιών τους.

Όσον αφορά στην αλλαγή των στερεοτύπων μία σημαντική υπόθεση είναι αυτή της επαφής, η οποία θεωρείται ως ένα καλό μέσο για τη μείωση των συγκρούσεων μεταξύ των ομάδων και τη βελτίωση των διομαδικών σχέσεων. Η υπόθεση αυτή, βασιζόμενη στην αρχή, ότι η έλλειψη πληροφοριών ή η ύπαρξη λανθασμένων πληροφοριών συμβάλλει στη δημιουργία των στερεοτύπων, υποστηρίζει ότι η γνώση που μπορεί να προέλθει από την επαφή έχει τη δυνατότητα να μειώσει τις στερεοτυπικές αντιλήψεις²³.

Ωστόσο, προκειμένου να αποφευχθεί η ίδια η επαφή να ενισχύσει τα στερεότυπα θα πρέπει αυτή να πραγματοποιείται σύμφωνα με ορισμένους παράγοντες και κάτω από ορισμένες βασικές συνθήκες. Μία από τις βασικές συνθήκες, που πρέπει να υπάρχει για τη δημιουργία θετικών αποτελεσμάτων στην αλλαγή, είναι η επαφή μεταξύ των μελών των ομάδων να γίνεται υπό συνθήκες συνεργασίας. Η άποψη αυτή υποστηρίζεται και επιβεβαιώνεται και από τα πειράματα που διεξήγαγε ο Sherif, μέσω των οποίων κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η ύπαρξη κοινών στόχων ανάμεσα στις ομάδες μειώνει τη διομαδική σύγκρουση και βελτιώνει τις σχέσεις ανάμεσα στις ομάδες. Οι επόμενες βασικές συνθήκες είναι τα μέλη των ομάδων που έρχονται σε επαφή να έχουν την ίδια θέση, η επαφή να επιτρέπει την ουσιαστική γνωριμία μεταξύ των μελών, τα χαρακτηριστικά της ομάδας που είναι αποδέκτης του στερεοτύπου να διαψεύδουν το στερεότυπο αυτό και τέλος η επαφή να προωθείται από κοινωνικά και θεσμικά μέτρα.

²² Tajfel H 1996:113-140

²³ Χαντζή Α 2000:114

Οι συνθήκες αυτές θεωρούνται απαραίτητες προκειμένου να επιτευχθεί η αλλαγή των στερεοτύπων μέσω της επαφής. Αν και η αλλαγή των στερεοτύπων δε θεωρείται εύκολο να πραγματοποιηθεί, η επίτευξη αυτής επιφέρει θετικά αποτελέσματα στις ανθρώπινες σχέσεις.

1.2.2. Στερεότυπες αντιλήψεις για άτομα και ομάδες

Οι εντυπώσεις μας για άγνωστα πρόσωπα εξαρτώνται από την τάση μας να γενικεύουμε, την τάση να τοποθετούμε πρόσωπα σε γνωστικές κατηγορίες και να συμπεριφερόμαστε προς τα πρόσωπα αυτά σαν να είναι όλα όμοια.

Οι αντιλήψεις μας για ομάδες ατόμων είναι προϊόν δύο παραμέτρων, της τάσης για γνωστική κατηγοριοποίηση και των εμπειριών μας.

Η τάση για γνωστική κατηγοριοποίηση είναι ουσιαστικά μια επέκταση του φαινομένου των στάσεων. Οι στάσεις αποτελούνται, από τη γνωστική διάσταση, τη συναισθηματική διάσταση και τέλος τη συμπεριφορά του ατόμου. Οι στάσεις σε θέσεις, τοποθετήσεις απέναντι σε διάφορα κοινωνικά φαινόμενα. Αναφερόμαστε π.χ. σε στάσεις απέναντι σε πολιτικά κόμματα, σε στάσεις απέναντι σε συγκεκριμένες ομάδες ανθρώπων.

Ωστόσο, το συγκεκριμένο θέμα της αντίληψης για «μειονότητες», έχει δημιουργήσει τόσα πολλά δεινά στην ιστορία της ανθρωπότητας ώστε να έχει προσελκύσει το ιδιαίτερο ενδιαφέρον των κοινωνικών επιστημών. Ο Χίτλερ χαρακτήρισε τους Εβραίους, τους Τσιγγάνους και άλλες φυλές κατώτερες και κατάφερε να εξοντώσει εκατομμύρια ανθρώπους. Η σφαγή των Αρμενίων από τους Τούρκους πραγματοποιήθηκε κάτω από παράλογες και υπεραπλουστευμένες προκαταλήψεις για μία φυλή.

Αυτή η γνωστική τάση για υπεραπλούστευση, για τοποθέτηση στην ίδια κατηγορία ατόμων που διαφέρουν ουσιαστικά ανάμεσα τους, γίνεται αντικείμενο προκατάληψης από πολιτικά κόμματα, τις εφημερίδες, τα θρησκευτικά δόγματα, τα κράτη κτλ, για τους δικούς τους σκοπούς. Προσπαθούν δηλαδή να προβάλουν στο λαό μια ταμπέλα, η οποία περιγράφει τον εχθρό, που να κατανοείται εύκολα και να περιέχει τους ποθητούς αρνητικούς χαρακτηρισμούς. Οι αντιλήψεις μας για ομάδες ανθρώπων αποτελούν λοιπόν, ένα ειδικό μέρος των στάσεων μας. και όπως συμβαίνει

με τις στάσεις τόσο το γνωστικό, όσο και το συναισθηματικό στοιχείο παίζουν κυρίαρχους ρόλους.²⁴

Σύμφωνα με τον Tajfel τα κοινωνικά στερεότυπα χρησιμεύουν στη δημιουργία, διατήρηση των ιδεολογιών των ομάδων και στη δημιουργία, διατήρηση των υποτιθέμενων θετικών χαρακτηριστικών της ενδο-ομάδας. Είναι πιθανό σε αρκετές περιπτώσεις μία ομάδα ανθρώπων να οδηγηθεί σε στερεοτυπικές αντιλήψεις για μία άλλη ομάδα ή άλλες ομάδες, προκειμένου: α) να κατανοήσει τα ευρύτερα κοινωνικά και συνήθως αρνητικά γεγονότα, β) να δικαιολογήσει τις ενέργειες εναντίον της έξω-ομάδας και γ) να διαφοροποιήσει θετικά τη θέση της από τις έξω-ομάδες.

Σημαντικό ρόλο στη στερεοτυπική αντίληψη παίζει η γενίκευση. Η χρήση της γενίκευσης έχει ως αποτέλεσμα τα άτομα να γίνονται αντιληπτά σαν παρόμοια και να δέχονται παρόμοια συμπεριφορά. Έτσι, τα αντικείμενα γίνονται αποδέκτες συγκεκριμένων στερεοτυπικών αντιλήψεων, οι οποίες αποτελούν προκαθορισμένες και μη ελεγμένες υποκειμενικές υποθέσεις. Το υποκείμενο εφαρμόζοντας άκριτα ένα στερεότυπο, δεν αντιλαμβάνεται τα πραγματικά χαρακτηριστικά του αντικειμένου, ενώ παράλληλα επιλέγει και χρησιμοποιεί κάποια στοιχεία και αγνοεί κάποια άλλα. Τα άτομο δηλαδή, που λειτουργεί σύμφωνα με ένα στερεότυπο, αγνοεί τα χαρακτηριστικά εκείνα γνωρίσματα, που δεν ταιριάζουν στο συγκεκριμένο στερεότυπο, ενώ χρησιμοποιεί τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα, που ταιριάζουν στο συγκεκριμένο στερεότυπο, προκειμένου να επιβεβαιώσει και να ενισχύσει τη σύμφωνη με το στερεότυπο άποψη του²⁵.

Ιδιαίτερα σημαντικό είναι ότι σε αρκετές περιπτώσεις το υποκείμενο περιμένει από το αντικείμενο να συμπεριφερθεί σύμφωνα με τις προσδοκίες του. Έτσι το άτομο συμπεριφερόμενο ανάλογα με τα στερεοτυπικά χαρακτηριστικά, που έχει δημιουργήσει για τον άλλο άνθρωπο, σε αρκετές περιπτώσεις, τον ωθεί να συμπεριφερθεί κατά τρόπο επιβεβαιωτικό ως προς τις αντιλήψεις του. Στην περίπτωση αυτή παρατηρείται το φαινόμενο της «αυτοεκπληρώμενης προφητείας», σύμφωνα με το οποίο το άτομο συμπεριφέρεται ανάλογα με τον τρόπο που γίνεται αντιληπτό από τους άλλους.

Επιπλέον, το αντικείμενο συνήθως τοποθετείται στη δύσκολη θέση να έχει δύο κοινωνικές ταυτότητες. Διαθέτει δηλαδή, τόσο την πραγματική του ταυτότητα όσο και την ταυτότητα, που του αποδίδεται από τους άλλους. Η κατάσταση αυτή έχει ως

²⁴ Γεώργια .Δ. 1986: 201-203

²⁵ Καλατζή Αζίζη 1996: 103

αποτέλεσμα, το άτομο να αισθάνεται πίεση, ενώ όσο μεγαλύτερο γίνεται το χάσμα ανάμεσα στις δύο αυτές ταυτότητες, τόσο η πίεση αυτή μεγαλώνει²⁶.

1.3. Στάσεις

Κάθε άνθρωπος προσπαθεί να αντιληφθεί τα στοιχεία που συνθέτουν το ευρύτερο περιβάλλον του, προκειμένου να μπορέσει να τα κατανοήσει και να τα αντιμετωπίσει. Όπως για όλα τα στοιχεία, έτσι και για τα κοινωνικά φαινόμενα παρατηρείται από την πλευρά του ατόμου προσπάθεια να αντιληφθεί και να διατηρήσει μια στάση απέναντί τους. Η προσπάθεια αυτή αντίληψης των κοινωνικών φαινομένων και η ετοιμότητα για δράση συνθέτουν τις στάσεις. Οι στάσεις αποτελούν μια από τις διαστάσεις των κοινωνικών αναπαραστάσεων.

Η έννοια της κοινωνικής αναπαράστασης σύμφωνα με τον Jodelet²⁷ επικεντρώνεται στη συνεχή αλληλεπίδραση του ατόμου και της κοινωνίας, στον τρόπο που τα άτομα αποκωδικοποιούν την πραγματικότητα. Περικλείει ό,τι έχει σχέση με την κοινή σκέψη και παίζει σπουδαίο ρόλο στο επίπεδο της επικοινωνίας και της συμπεριφοράς. Η κοινωνική αναπαράσταση είναι πάντα η αναπαράσταση ενός υποκειμένου για ένα αντικείμενο. Αποδίδει συμβολικά κάποιο πρόσωπο, αντικείμενο, ιδέα, γεγονός κτλ. και αποτελεί ένα τρόπο ερμηνείας, μια μορφή κοινωνικής γνώσης. Η κοινωνική αναπαράσταση μπορεί να ονομαστεί και «γνώση της κοινής γνώμης», καθώς είναι ο τρόπος με τον οποίο τα άτομα αντιλαμβάνονται την καθημερινή ζωή, τις πληροφορίες, τα πρόσωπα. Η γνώση αυτή συντίθεται από εμπειρίες, πληροφορίες και τρόπους σκέψης, που παίζουν βασικό ρόλο στην κοινωνικοποίηση του υποκειμένου. Η δημιουργία λοιπόν της αναπαράστασης εξαρτάται από την ταυτότητα του υποκειμένου γιατί βασίζεται στην αλληλεπίδρασή του με το κοινωνικό περιβάλλον και συνιστά μια σχετική πραγματικότητα για κάθε άτομο. Στοιχεία, τα οποία συνήθως επηρεάζουν τη δημιουργία της, είναι η ηλικία, το φύλο, το μορφωτικό επίπεδο, η εθνικότητα, ο τόπος καταγωγής, το θρήσκευμα, η πολιτική τοποθέτηση και γενικά όλα τα στοιχεία των ομάδων, στις οποίες μπορεί να ανήκει.

Οι στάσεις μας έχουν 4 κύριες λειτουργίες:

²⁶ Καλατζή Αζίζη 1996: 103

²⁷ Σχετικά βλ. Jodelet D. 1995.

Α. Έχουν μια γνωστική λειτουργία, η οποία νοηματοδοτεί τον κόσμο μέσα στον οποίο ζούμε. Οι στάσεις μας παρέχουν ένα πλαίσιο αναφοράς, με το οποίο ερμηνεύουμε τη ζωή με άλλα λόγια, μας προσφέρουν έναν οικονομικό τρόπο να κατηγοριοποιήσουμε μια τεράστια ποικιλία γεγονότων. Καινούρια γεγονότα και εμπειρίες μπορούν να αλλάξουν τις στάσεις μας και οι στάσεις που ασπάζόμαστε, με την σειρά τους, μπορούν να επιδράσουν στον τρόπο με τον οποίο ερμηνεύουμε τα «γεγονότα». Οι κατηγοριοποιήσεις των γεγονότων, τις οποίες κάνουμε, είναι πιθανό να διαστρεβλώνουν αυτά τα γεγονότα, μας βοηθούν όμως στην κατασκευή μιας σύνθετης, αληθοφανούς και, ορισμένες φορές, βολικής εικόνας για τον κόσμο.

Το γεγονός ότι μπορούμε να ερμηνεύσουμε τον κόσμο με τόσους πολλούς τρόπους, ώστε να κοιτάμε τα γεγονότα και τους ανθρώπους μέσα από τα ματογυάλια (μιλώντας μεταφορικά) τόσο μοναδικά-ξεχωριστά για τον καθένα μας, έχει κάνει τους θεωρητικούς, όπως τον ψυχολόγο George Kelly πολύ σκεπτικούς σχετικά με την εγκυρότητα των ολοένα και πιο δογματικών, μηχανιστικών, θεωριών για την ανθρώπινη φύση.

Β. Οι στάσεις έχουν μια προσαρμοστική ή ωφελμιστική λειτουργία. Οι άνθρωποι συνήθως προσπαθούν να αποκομίσουν τις μεγαλύτερες αμοιβές από το περιβάλλον τους και, για να το επιτύχουν, αναπτύσσουν στάσεις ευνοϊκές για τα πράγματα που δίνουν ικανοποίηση και μη ευνοϊκές για εκείνα που προξενούν πόνο και απογοήτευση. Τυπικό παράδειγμα αυτού του ωφελμιστικού τύπου στάσης είναι οι στάσεις του παιδιού προς μια κοινωνική ομάδα (π.χ. την παρέα του) ή προς έναν θεσμό (π.χ. το σχολείο του), οι οποίες καθορίζονται ανάλογα με το αν η ομάδα ή ο θεσμός εξυπηρετεί ή αντιστρατεύεται τις επιδιώξεις του παιδιού.

Γ. Οι στάσεις μπορούν να βοηθήσουν το άτομο να επιβεβαιώσει την ταυτότητα, το γόητρο και τη θέση του στον κόσμο. Οι ψυχολόγοι ονομάζουν αυτή τη λειτουργία δηλωτική της αυτοαξίας. Συχνά εκφράζουμε τις στάσεις με σκοπό απλώς να ξεκαθαρίσουμε ποιοι είμαστε στα μάτια τα δικά μας και στα μάτια των άλλων.

Δ. Οι στάσεις έχουν και ένα στοιχείο αμυντικού μηχανισμού του Εγώ. Το στοιχείο αυτό ενεργοποιείται, όταν το άτομο χρειάζεται να προστατεύσει την αυτό-εικόνα του. Για παράδειγμα, ένα άτομο που υποφέρει από συναισθήματα κατωτερότητας, μπορεί να προβάλλει το δικό του συναίσθημα ανεπάρκειας σε μια καταπιεσμένη μειονότητα. Θεωρώντας τη μειονότητα αυτή ως κατώτερη, υποστυλώνει τη δική του αυτοεκτίμηση.

Όπως οι θεωρίες έτσι και οι στάσεις έχουν τις ρίζες τους στις αντιλήψεις της κοινωνίας και στη δομή της προσωπικότητας του ατόμου. Διαμορφώνονται με βάση τις προηγούμενες εμπειρίες του ατόμου και, με τη σειρά τους, συντελούν στον καθορισμό των μελλοντικών σχεδίων και δράσεων του ατόμου²⁸.

1.3.1. Στάσεις απέναντι στο διαφορετικό

Είναι ευνόητο ότι για να μπορέσει κανείς να μιλήσει για στάσεις απέναντι στο διαφορετικό, είναι απαραίτητο να δει την κατηγορία του διαφορετικού. Δεν έχουμε, δηλαδή, τις ίδιες στάσεις απέναντι σε συγκεκριμένες συμπεριφορές ή σε συγκεκριμένα χαρακτηριστικά του «άλλου» που είναι διαφορετικά από αυτά που κυριαρχούν στην «οικεία ομάδα». Έτσι ενδέχεται το διαφορετικό να είναι π.χ. ένα χαρακτηριστικό ή μια συμπεριφορά που να μην είναι και τόσο συνηθισμένη στην ομάδα του υποκειμένου, χωρίς όμως να είναι και αντικανονική. Ενδέχεται από την άλλη μεριά να πρόκειται για μια διαφορά, η οποία από τη σκοπιά του υποκειμένου να είναι αντικανονική σε σύγκριση με τις αναμενόμενες.

Από τη στιγμή που το στερεότυπο έχει, πέρα από την περιγραφική, και μια κανονιστική διάσταση, ο φορέας του έχει την τάση να παίρνει μια αρνητική στάση απέναντι στο διαφορετικό, επιβεβαιώνοντας με τον τρόπο αυτό την ισχύ του ορίου ανάμεσα στο κανονικό και στο αποκλίνον, έτσι όπως τα βιώνει το ίδιο το υποκείμενο και η ομάδα στην οποία ανήκει. Εάν κάποιο άτομο, το οποίο έχει δεχθεί ένα πλαίσιο αντίληψης του κοινωνικού και του φυσικού κόσμου που δεν νομιμοποιεί μια συγκεκριμένη συμπεριφορά ή ένα συγκεκριμένο χαρακτηριστικό, αποφασίσει να θεωρήσει και αυτό το χαρακτηριστικό ή τη συμπεριφορά ως κανονικά, θα προκαλέσει ένα είδος εσωτερικής γνωστικής σύγκρουσης και θα οδηγηθεί σε μια δυσάρεστη ψυχική κατάσταση.

Σε μια πολύ-πολιτισμική ή πολυεθνική ή πολυφυλετική κοινότητα, οι περιοχές αλληλεπίδρασης συνήθως διχοτομούνται με βάση την πολιτισμική διαφορά. Ορισμένες περιστάσεις επικοινωνίας, τότε εντάσσονται αποκλειστικά στο περιβάλλον της «οικείας» ομάδας, και οι υπόλοιπες είναι μικτές, με την έννοια ότι οι πρωταγωνιστές της αλληλεπίδρασης ανήκουν σε διαφορετικές ομάδες.

²⁸ Martin H. 1996: 13-14

Λιγότερο ή και καθόλου ορατό είναι το διαφορετικό, όταν το «σκηνικό» είναι χωρο-χρονικά με τέτοιο τρόπο οργανωμένο, ώστε η κατάσταση επικοινωνίας μέσα στην οποία εκδηλώνεται και εμφανίζεται να είναι μακριά από το βλέμμα του παρατηρητή. Ο περιορισμός του «διαφορετικού» στον ιδιωτικό χώρο ή στο γεωγραφικό γκέτο, είναι συχνά το αίτημα ξενόφοβων ομάδων από το γηγενή πληθυσμό σε χώρες υποδοχής μεταναστών, προσφύγων και άλλων νέων ομάδων. Αντίστοιχη είναι και η απαίτηση για προσαρμογή του «άλλου» στη ενιαία νόρμα συμπεριφοράς και εμφάνισης. μολονότι η εχθρική, συγκρατημένη ή πάντως μη φιλική στάση του μέλους της «οικείας» ομάδας απέναντι στο διαφορετικό-ιδιαίτερα όταν αυτό εμφανίζεται σε δημόσιο χώρο- πολύ συχνά συνδέεται με την ύπαρξη στερεοτύπων και προκαταλήψεων για τον «άλλο», η ανοχή ή και μια ευνοϊκή στάση απέναντι στο διαφορετικό δεν είναι πάντοτε εύκολη υπόθεση. Δύο είναι οι βασικές ερμηνείες για την επιφυλακτικότητα του μέλους της «οικείας» ομάδας να δεχθεί ως φυσιολογική τη διαφορά του «άλλου».

Σύμφωνα με την πρώτη, η παρουσία και η δράση του «άλλου» συνιστά από μόνη της διαφοροποίηση του πλαισίου μέσα στο οποίο μέχρι πρόσφατα εκδηλώνονταν σε γενικές γραμμές ορισμένου τύπου συμπεριφορές και όχι άλλες. Η διαφοροποίηση του πλαισίου, βιώνεται από τα μέλη της «οικείας» ομάδας ως απώλεια της γνώριμης εικόνας της πραγματικότητας, ως διατάραξη της γνωστής τάξης πραγμάτων²⁹.

1.4. Έννοια του ρατσισμού

Τα τελευταία χρόνια αρκετοί επιστημονικοί κλάδοι όπως η κοινωνική ψυχολογία, η ανθρωπολογία και η κοινωνιολογία ασχολούνται με την κατανόηση του φαινομένου του ρατσισμού.

Ρατσισμός είναι η αντίληψη με βάση την οποία μια ομάδα ή ένας λαός θεωρεί τον εαυτό του βιολογικά και πνευματικά ανώτερο και αντιμετωπίζει υποτιμητικά τους άλλους ως κατώτερους. Με τον όρο ρατσισμό εννοούμε την απόρριψη ατόμων τα οποία θεωρούνται διαφορετικά και στα οποία ασκείται μια διαρκής καταπίεση με αποτέλεσμα να αποκλείονται από την άσκηση κάποιων δικαιωμάτων τους. Ο ρατσισμός είναι μια θεωρία η οποία ταξινομεί ιδιαίτερα κληρονομικά και εξωτερικά

²⁹ Γκότοβος Α. 1996: 43-49

μορφολογικά χαρακτηριστικά στις ανθρώπινες φυλές. Οι ρατσιστές πιστεύουν ότι η φυλή με συγκεκριμένα εξωτερικά ή ανθρωπολογικά χαρακτηριστικά, έχει το δικαίωμα να θεωρεί τον εαυτό της ανώτερο από τις άλλες. Επομένως ο ρατσισμός αποτελεί « ένα σύνολο πεποιθήσεων, ιδεολογιών και διαδικασιών που εδραιώνουν διακρίσεις εναντίον άλλων ατόμων με βάση τη συμμετοχή τους σε μια ομάδα»³⁰.

Ο ρατσισμός αποτελεί ένα πολυδιάστατο κοινωνικοπολιτικό φαινόμενο, το οποίο έχει κάνει την εμφάνιση του αρκετά νωρίς στην ανθρώπινη ιστορία. Από την αρχαιότητα ακόμη, κοινωνικές ομάδες καλλιεργούν συνειδητά τις φυλετικές, εθνικές, θρησκευτικές ή άλλες τους ιδιαιτερότητες, ώστε να αυτοπροσδιορίζονται και διακρίνονται από τους άλλους. Έτσι, οι αρχαίοι πρόγονοι μας, έχοντας συνείδηση της πολιτιστικής τους ανωτερότητας, διατύπωσαν την πασίγνωστη φράση «πας μη Έλλην βάρβαρος», για να επιβεβαιώσουν αυτή τη συνείδηση της ανωτερότητας και να ενισχύσουν τη θέση τους απέναντι στους άλλους λαούς³¹.

Τον περασμένο αιώνα, όταν άρχισαν να δημιουργούνται τα σύγχρονα κράτη, εμφανίζεται μια νέα μορφή ρατσισμού, ο ενικός ρατσισμός, που στηρίχθηκε σε ιστορικούς λόγους, σε ιστορικές εχθρότητες και στο σοβινισμό. Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι οι ναζί, η το άπαρτχάιντ στη Ν. Αφρική, την κίνηση του «κου κλουξ κλαν» και τα έκτροπα διαφόρων εξτρεμιστών, εθνικιστών και ακροδεξιών. Επίσης, οι αντιπαλότητες μεταξύ των διάφορων θρησκευτικών δογμάτων παίρνουν μορφή ρατσιστικής προκατάληψης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα θρησκευτικού ρατσισμού είναι ο αντισημιτισμός, δηλαδή η διάκριση σε βάρος των ιουδαϊστών. Ένα άλλο σύγχρονο φαινόμενο ρατσισμού είναι η προκατάληψη σε βάρος διάφορων ομάδων. Ο «άλλος» συνδέεται με τη «φυλή». Με τη γέννησή του, δηλαδή κάποιος ανήκει σε μια «φυλή» και σε ένα «έθνος» και φέρει τα χαρακτηριστικά της σύμφωνα με αυτή τη λογική, οι λαοί γεννιούνται και παραμένουν «ανώτεροι» ή «κατώτεροι», «πολιτισμένοι» ή «υπανάπτυκτοι». Έτσι διαμορφώνονται ρατσιστικές προκαταλήψεις σε βάρος κάποιων κοινωνικών ομάδων και απομονώνονται από τον κοινωνικό χώρο³².

1.4.1. Αιτίες εμφάνισης ρατσισμού.

Μια πρώτη ψυχολογική αιτία υποστήριξης του φαινομένου του ρατσισμού σε επίπεδο θεωρίας και πράξης είναι η ανάγκη του ατόμου να ανήκει σε μια ομάδα και

³⁰ Δημάκη-Λαμπίρη Ι. 1998: 145

³¹ www.frontistirio.gr.

³² Κωνσταντοπούλου, Μαράτου,. Αλιμπράντη, Γερμανός, Οικονόμου 2000: 17

να παραμένει σε αυτή. Το άτομο, από τη στιγμή που ο ρατσισμός αποτελεί στοιχείο της κοινωνικά καθιερωμένης συμπεριφοράς, ωθείται να ακολουθήσει το στοιχείο αυτό και να συμπεριφερθεί ανάλογα, προκειμένου να διατηρήσει την εύνοια της ομάδας. Η στάση αυτή ενισχύεται και από την οικογένεια. Έτσι ακολουθείται από τα άτομα ρατσιστική συμπεριφορά προκειμένου τα ίδια να καλύψουν την ανάγκη του «ανήκειν», ενώ ο μηχανισμός του κοινωνικού ελέγχου λειτουργεί άριστα βασιζόμενος στην σπανιότητα της τόλμης των ατόμων. Δεύτερη ψυχολογική αιτία ενίσχυσης του ρατσισμού, είναι ο φόβος για την «ξένη ομάδα», ο φόβος για το διαφορετικό. Το άτομο έχοντας ανάγκη να αισθανθεί ασφάλεια οδηγείται ακόμα και στην υπερβολή του ρατσισμού, ενδιαφερόμενο ουσιαστικά μόνο για τον εαυτό του και χωρίς να ενδιαφέρεται να αντικρίσει το θέμα από διαφορετική σκοπιά³³.

Η ύπαρξη ασάφειας στις σχέσεις διαφορετικών ομάδων μπορεί να αποτελέσει μια ακόμα αιτία εμφάνισης του ρατσισμού. Η παρουσία ασάφειας και πολύπλοκων περιστάσεων στο πλαίσιο της αλληλεπίδρασης ανάμεσα στα μέλη διαφορετικών ομάδων ενισχύει υπάρχοντα στερεότυπα και προκαταλήψεις τροφοδοτώντας έτσι την έκφραση του ρατσισμού. Η άγνοια για την ξένη ομάδα δημιουργεί αντικειμενικά ανεπαρκείς ή λανθασμένες περιγραφές και εκτιμήσεις, οδηγώντας το άτομο στον εύκολο δρόμο της απλούστευσης της ερμηνείας του «άλλου» και στο ρατσισμό. Στην περίπτωση επίσης που μια ομάδα αισθάνεται ματαιώση δημιουργείται το φαινόμενο αυτό. Όταν μια ομάδα έχει ματαιωθεί ή αντιμετωπίζει κάποια προβλήματα, όπως λόγου χάρη εγκληματικότητα, στρέφεται κατά τρόπο επιθετικό εναντίον κάποιου άλλου, συνήθως της ξένης ομάδας στην οποία αποδίδεται ο ρόλος του «αποδιοπομπαίου τράγου». Η μετάθεση της ευθύνης σε κάποιον που δεν είναι υπεύθυνος για την ματαιώση αποτελεί την εύκολη λύση και συνδέεται άμεσα με τις διακρίσεις³⁴.

Ένας από τους σημαντικότερους παράγοντες για την εμφάνιση του ρατσισμού, που μερικοί μελετητές τον ορίζουν ως αιτία και άλλοι ως αφορμή, είναι η οικονομική κρίση των χωρών της Ευρώπης. Γενικά παραδεκτό είναι ότι σε περιόδους οικονομικής κρίσης και συγκεκριμένα η αύξηση της ανεργίας οδηγεί τόσο στην εμφάνιση, όσο και στην έξαρση ρατσιστικών φαινομένων. Η αύξηση της ανταγωνιστικότητας για την κατοχύρωση μιας θέσης στον τομέα της απασχόλησης δημιουργεί εντάσεις και συγκρούσεις μεταξύ των κοινωνικών ομάδων με αποτέλεσμα

³³ Γκότοβος Α. 1996:45

³⁴ ό.π.: 46

την ενίσχυση των κοινωνικών διακρίσεων. Επιπλέον μέλη της κυρίαρχης ομάδας τα οποία πλήττονται από οικονομική κρίση μεταθέτουν τις αιτίες της κατάστασης τους σε άτομα τα οποία είναι διαφορετικά και ανήκουν στην κατηγορία των «άλλων» των διαφορετικών, ψάχνουν δηλαδή για «αποδιοπομπαίους τράγους» στους οποίους αποδίδουν την ευθύνη της κοινωνικής τους υποβάθμισης.

Οι μεταναστευτικές κινήσεις μεγάλου αριθμού ατόμων προς τις ευρωπαϊκές χώρες σε συνδυασμό με την πολιτική των κυβερνήσεων των χωρών υποδοχής στο θέμα της μετανάστευσης, οδήγησε στη δημιουργία κλίματος ξενοφοβίας και δυσανεξίας. Η μη παραχώρηση πολιτικών δικαιωμάτων στους μετανάστες από τις κυβερνήσεις των χωρών υποδοχής, οδήγησε στην περιθωριοποίηση και τον αποκλεισμό τους. Η συγκέντρωση τους σε υποβαθμισμένες περιοχές και η καλλιέργεια των πολιτιστικών τους παραδόσεων οδήγησε τον ντόπιο πληθυσμό στην αντιμετώπιση των μεταναστών με καχυποψία. Η επαφή με το διαφορετικό οδηγεί σε αρκετές περιπτώσεις στην ανάπτυξη αισθημάτων φόβου, τα οποία μετατρέπονται τελικά σε κοινωνική προκατάληψη, εχθρότητα και ρατσιστική βία.

Ως πηγή του ρατσισμού θεωρείται ο εθνοκεντρισμός, ο οποίος αναγνωρίζεται ως παγκόσμιο ανθρωπολογικό φαινόμενο. Ο εθνοκεντρισμός προϋποθέτει τη διάκριση ανάμεσα στην ομάδα που ανήκει κάποιος και τις άλλες, τη διάκριση δηλαδή ανάμεσα σε «εμάς» και τους «άλλους». Το σημαντικό κατά τον Sumner είναι ότι «ο εθνοκεντρισμός κάνει κάθε λαό να υπερβάλει, να τονίζει τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των δικών του εθίμων, αυτά που τον κάνουν να διαφέρει από τους άλλους λαούς»³⁵. Η διαχωριστική γραμμή που επιβάλλει ο εθνοκεντρισμός ανάμεσα στο «εμείς» και οι «άλλοι» αποτελεί ένα είδος διάκρισης. Το άτομο αντιλαμβάνεται τον εαυτό του ως μέλος μιας ομάδας, η οποία διαφέρει από άλλες, που σύμφωνα με το άτομο είναι κατώτερες. Στο εσωτερικό της ομάδας ισχύουν αξίες όπως το αίσθημα αλληλεγγύης μεταξύ των μελών και η συμμετοχή του ατόμου σε αυτή δημιουργεί αίσθημα ασφάλειας και σιγουριάς. Η ομάδα επιπλέον, για να επιβεβαιώσει την ταυτότητα της και να ενισχύσει τη συνοχή της απορρίπτει ή περιφρονεί τις άλλες ομάδες, ο «ναρκισσισμός» αυτός οδηγεί συχνά στην ανάπτυξη του ρατσισμού.

Η παγκοσμιοποίηση, το άνοιγμα των κοινωνιών και η διεθνοποίηση της πολιτιστικής ζωής, επιδρούν όλο και περισσότερο στην σύγχυση της ταυτότητας του

³⁵Taguieff. P.A. 1998: 14

ατόμου. Επιπλέον η πολιτισμική ομογενοποίηση, που επιδιώκεται στη σφαίρα της παγκοσμιοποίησης και της δημιουργίας των νέων υπέρ-εθνικών κρατών, οδηγεί στην αντιμετώπιση των εσωτερικών μειονοτήτων ως κατηγορίες που απειλούν την κοινωνική συνοχή. Με σκοπό λοιπόν την κοινωνική συνοχή, τα κράτη επιχειρούν να ενσωματώσουν τις κατασκευασμένες αυτές μειονότητες, μέσω της πολιτισμικής αφομοίωσης ή της παράβλεψης τους, γεγονός που είναι πιθανόν να συμβάλλει στην εκδήλωση ρατσιστικών συμπεριφορών. Η κατάργηση επομένως, των οικονομικών ορίων και των στεγανών της εξουσίας συνοδεύεται από την έξαρση των ταυτοτήτων λόγω της επικράτησης της λογικής των διακρίσεων, γεγονός που ενισχύει τη δημιουργία αρνητικών στερεοτύπων, την κατηγοριοποίηση των πολιτών και τον κοινωνικό αποκλεισμό διαφόρων πληθυσμιακών ομάδων³⁶.

Η συλλογική ταυτότητα, την οποία δημιουργεί το άτομο μέσω της κοινωνικοποίησης, αποτελεί σημαντικό στοιχείο στην ανάπτυξη της προσωπικότητας, καθώς η αναγνώριση του ατόμου από το κοινωνικό περιβάλλον στο οποίο ανήκει αυξάνει την αυτοεκτίμησή του και την αυτονομία του. Μια θετικά αξιολογημένη κατασκευή της συλλογικής ταυτότητας οδηγεί στην ανάπτυξη μιας θετικής, αισιόδοξης, δυναμικής και δημιουργικής στάσης ζωής, η οποία ενισχύει σε μεγάλο βαθμό την ψυχική υγεία των μελών του κοινωνικού συνόλου. Υπάρχει όμως και η αντίθετη πλευρά της συλλογικής ταυτότητας, η οποία συνδέεται με την δυσλειτουργία της. Εμφανίζονται περιπτώσεις, όπου η αυτοεκτίμηση που πηγάζει από τη συλλογική ταυτότητα μεταβάλλεται σε αντίδραση μίσους για τους άλλους ή σε καταπάτηση των ελευθεριών τους, με αποτέλεσμα αρχικά την μείωση των θετικών στοιχείων της ατομικής προσωπικότητας και εν συνεχεία την απόρριψη του διαφορετικού και την ανάπτυξη των φαινομένων της ξеноφοβίας και του ρατσισμού.

Τέλος, για την ανάπτυξη οποιασδήποτε μορφής ρατσισμού, προϋπόθεση είναι η δυνατότητα άσκησης εξουσίας, δηλαδή η χρήση κάποιας μορφής δύναμης. Ο ρατσισμός επομένως εμφανίζεται μόνο σε συνθήκες ανισομερούς κατανομής της κοινωνικής και πολιτικής δύναμης και φυσικά από την πλευρά των ατόμων ή ομάδων που διαθέτουν κάποια δύναμη. Μέλη κοινωνικά και πολιτικά αδύναμων ομάδων, είναι δυνατόν να διακατέχονται από έντονες αρνητικές προκαταλήψεις αλλά δεν μπορούν να αναπτύξουν ρατσιστικές συμπεριφορές παρά μόνο σε ομάδες εξίσου ή

³⁶ Κωνσταντοπούλου. Χρ., Μαράτου-Αλιμπράντη. Λ., Γερμανός Δ., Οικονόμου Θ :109-118

περισσότερο αδύναμες³⁷.

³⁷ Τσιάκαλος Γ. 2000: 67

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο: Η έννοια της «μειονότητας» και Μοντέλα εκπαιδευτικής πολιτικής

2.1. Η έννοια της «μειονότητας»

Η υποεπιτροπή του ΟΗΕ για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, στην έκθεση που υπέβαλε τον Ιούνιο του 1977 προτείνει τον εξής ορισμό της έννοιας της μειονότητας. «Μειονότητα είναι μια ομάδα αριθμητικά μικρότερη από το υπόλοιπο του πληθυσμού ενός κράτους που δεν κατέχει εξέχουσα θέση και τα μέλη της- που έχουν πολιτικά δικαιώματα- φέρουν εθνικά, πολιτιστικά και γλωσσικά ιδιωματικά στοιχεία που τους ξεχωρίζουν από το λοιπό πληθυσμό- έστω και σιωπηρά- αλλά νιώθουν αλληλέγγυα για τη διατήρηση των πολιτικών στοιχείων, της παραδοσιακής θρησκείας και της γλώσσας της ομάδας τους»³⁸.

Οι σύγχρονες κοινωνίες χαρακτηρίζονται από αύξουσα πολυπλοκότητα και πολιτισμική πολυμορφία. Η έννοια της μειονότητας έχει πολύσημο χαρακτήρα. Σε ένα πρώτο επίπεδο παραπέμπει σε μια ομάδα με μικρότερο αριθμό μελών σε σχέση με κάποια άλλη ή άλλες ομάδες σε μια δοσμένη κοινωνία. Ωστόσο, αυτό το στοιχείο δεν μπορεί από μόνο του να προσδιορίσει το εννοιολογικό περιεχόμενο της μειονότητας. Σύμφωνα με μια ευρέως διαδεδομένη αντίληψη, η έννοια της μειονότητας συνδέεται με τον κοινωνικό αποκλεισμό και τις ποικίλες διακρίσεις με βάση διάφορα κριτήρια: εθνικά, φυλετικά, θρησκευτικά και πολιτισμικά. Με βάση αυτή την περιεκτική προσέγγιση, ως μειονοτικές μπορούν να χαρακτηριστούν ορισμένες ομάδες μεταναστών, προσφύγων, Α.Μ.Ε.Α., ομοφυλοφίλων, εθνικών ή γλωσσικών ετεροτήτων οι οποίες βρίσκονται σε μια κατάσταση κοινωνικού αποκλεισμού και βιώνουν ποικίλες μορφές διακρίσεων³⁹.

Ένα άλλο στοιχείο που τονίζεται σε ορισμένες προσεγγίσεις είναι οι σχέσεις κυριαρχίας ανάμεσα σε μειονότητες και την πλειονότητα. Τα βασικά χαρακτηριστικά αυτών των σχέσεων είναι η κυριαρχία, η υποταγή, η καταπίεση και η διάκριση σε βάρος της μειονοτικής ομάδας. Σύμφωνα με τον Rouland, οι μειονοτικές είναι ομάδες σε μια μειονοτική θέση, η οποία προκύπτει ως αποτέλεσμα των συσχετισμών δύναμης και εξουσίας σε μια κοινωνία. Συνήθως, το κράτος διαιωνίζει τη διάκριση είτε μέσα από άνισους κρατικούς νόμους και ρυθμίσεις (π.χ. πολιτικές Απαρτχάιντ)

³⁸ «Έκθεση σχετικά με τις Γλώσσες και τα Πολιτιστικά Στοιχεία των Περιφερειακών και Εθνικών Μειονοτήτων στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα». Έγγραφο Α2 150/87 σειρά Α' της ΕΟΚ

³⁹ Ζαϊμάκης Γ. 2002: 143-144

είτε μέσα από την καταπίεση κοινοτήτων με την κοινωνική και οικονομική υποβάθμιση των μελών της και την καταπάτηση των ιδιαίτερων δικαιωμάτων τους.

Τέλος, κάποιοι άλλοι ορισμοί, όπως αυτός του Carrotoí, επικεντρώνονται όχι τόσο στο στοιχείο της αριθμητικής μειοψηφίας, και της κυριαρχούμενης θέσης της μειονοτικής ομάδας όσο στην πολιτισμική διαφοροποίηση και στην κοινοτική αίσθηση της μειονότητας, επισημαίνοντας τα «εθνικά, γλωσσικά χαρακτηριστικά τα οποία διαφέρουν από εκείνα του υπόλοιπου πληθυσμού» και την «αίσθηση της αλληλεγγύης που στρέφεται προς την προστασία της κουλτούρας, των παραδόσεων, της θρησκείας ή της γλώσσας της ομάδας»⁴⁰.

Ας σημειώσουμε εδώ ότι μια «μειονοτική» ως προς τα αριθμητικά δεδομένα ομάδα δεν σημαίνει απαραίτητα ότι βρίσκεται και σε μειονοτική θέση. Η ιστορική εμπειρία έχει να επιδείξει ορισμένα παραδείγματα εξαιρέσεων, όπου η μειονοτική ομάδα έχει μια κυριαρχική ή ισότιμη θέση σε μια κοινωνία. Οι Λευκοί στη νότια Αφρική ήταν μια μειονοτική ομάδα, αλλά είχαν μια κυριαρχική στην εθνική κοινωνία, αν θυμηθούμε την περίπτωση του Απαρτχάιντ. Παρομοίως οι Σέρβοι ήταν μειονότητα στην πρώην Γιουγκοσλαβία, αλλά είχαν την εξουσία στο ομοσπονδιακό κράτος. Ακόμα σε ευρωπαϊκές χώρες όπως το Βέλγιο και η Σουηδία, την εξουσία μοιράζονται διάφορες εθνικές ομάδες.

Ο προβληματικός χαρακτήρας της έννοιας της μειονότητας όσον αφορά στο στοιχείο της μειοψηφίας, αλλά και ο υποτιμητικός χαρακτήρας που έχει πάρει ο όρος στην καθημερινή του χρήση έχουν οδηγήσει ορισμένους συγγραφείς, όπως ο Cummins, στην απόρριψη του και στην εναλλακτική χρήση του όρου «πολιτισμικά διαφέροντες πληθυσμοί». Ο εν λόγω όρος δίνει έμφαση στην πολιτισμική ιδιαιτερότητα, στις διακριτές αξίες, πεποιθήσεις και πρακτικές που λίγο πολύ χαρακτηρίζουν κάθε μειονότητα ανεξάρτητα από τον ιδιαίτερο χαρακτήρα της⁴¹.

Η έννοια της μειονότητας, στο βαθμό που συνδέεται με σχέσεις κυριαρχίας ανάμεσα σε ομάδες, προσλαμβάνει δυναμικό και ευμετάβλητο χαρακτήρα. Η θέση της μειονοτικής ομάδας εξαρτάται από το επίπεδο των σχέσεων που διαμορφώνονται με άλλες ομάδες από την πολιτική και την ιστορική συγκυρία, από νομοθετικές ρυθμίσεις και κοινωνικές διεργασίες.

⁴⁰ ό.π.: 145

⁴¹ Cummins J. 1999: 10

2.2. Μοντέλα εκπαιδευτικής πολιτικής

Η αύξηση του ρεύματος των μεταναστών σε πολλές χώρες της Ευρώπης και της Αμερικής και η αναγνώριση εκ μέρους του εκπαιδευτικού θεσμού των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν στο σχολείο οι αλλοδαποί μαθητές και μειονοτικοί μαθητές, οδήγησε πολλές από τις χώρες αυτές στην υιοθέτηση κάποιων μέτρων για την αντιμετώπιση αυτών των προβλημάτων. Ήδη από τη δεκαετία του '70 τόσο οι χώρες της Δυτικής Ευρώπης όσο και η Αμερική και ο Καναδάς αρχίζουν να διαμορφώνουν κάποια προγράμματα πολυπολιτισμικής ή διαπολιτισμικής εκπαίδευσης.

Από την εφαρμογή των πρώτων προγραμμάτων έως και σήμερα, έχουν γίνει ποικίλες προτάσεις και έχουν εφαρμοστεί διάφορα πιλοτικά προγράμματα. Τα προγράμματα αυτά βασίζονται κυρίως στον τρόπο που οι χώρες υποδοχής αντιμετώπιζαν τους μετανάστες⁴².

Τα προγράμματα αυτά ομαδοποιούνται σε μοντέλα, το καθένα με μια κυρίαρχη ιδεολογική θεώρηση για την θέση των μειονοτήτων/μεταναστών και την ένταξή τους στο σώμα της πλειονότητας.

- A. το αφομοιωτικό,
- B. το μοντέλο της ενσωμάτωσης,
- Γ. το πολυπολιτισμικό,
- Δ. το διαπολιτισμικό,
- E. το αντιρατσιστικό μοντέλο

Η αφομοίωση ορίζεται ως το τελικό στάδιο του επιπολιτισμού (acculturation), η δε ολοκλήρωση της αφομοιωτικής διαδικασίας οδηγεί στην ομοιομορφοποίηση εθνικών, ή διαφοροποιημένων πολιτισμικών χαρακτηριστικών, που διαχωρίζουν τη δομή μιας πολυεθνικής – πολυπολιτισμικής κοινωνίας. Βασική θέση της αφομοιωτικής προσέγγισης είναι ότι το έθνος αποτελεί ένα ενιαίο από πολιτισμική και πολιτική άποψη σύνολο, και μέσω της ομογενοποίησης ως τέτοιο πρέπει να παραμείνει⁴³.

Το σχολείο στο αφομοιωτικό μοντέλο είναι μονογλωσσικό και μονοπολιτισμικό και στόχος του είναι να βοηθά όλα τα παιδιά να αποκτήσουν επάρκεια στην εθνική γλώσσα και πολιτισμό, καλλιεργώντας την πίστη στη διαχρονική αξία του έθνους κράτους. Η πολιτισμική και η γλωσσική διαφοροποίηση αντιμετωπίζεται από το

⁴² Σχετικά βλ. Μπιζού Β.

⁴³ Δαμανάκης Μ. 1993: 40

συγκεκριμένο μοντέλο, ως παιδαγωγικό πρόβλημα, το οποίο πρέπει να λυθεί κι αυτό επιτυγχάνεται με τη γρήγορη εκμάθηση της επίσημης γλώσσας, μέσα από την οποία θα συντελεστεί η αφομοίωση⁴⁴.

Οι μετανάστες μαθητές αντιμετωπίστηκαν με βάση την υπόθεση του ελλείμματος, σύμφωνα με την οποία οι μετανάστες και οι άλλοι αλλόγλωσσοι μαθητές προσέρχονται στο σχολείο με ελλιπές μορφωτικό κεφάλαιο, εφόσον δεν γνωρίζουν την κυρίαρχη γλώσσα της χώρας υποδοχής. Κρίθηκε λοιπόν με βάση αυτήν την υπόθεση απολύτως απαραίτητο να μάθουν οι αλλόγλωσσοι μαθητές την κυρίαρχη γλώσσα όσο το δυνατόν γρηγορότερα και κάθε εκπαιδευτική ενέργεια είχε ως στόχο μέσα από την αποποίηση κάθε στοιχείου διαφορετικής πολιτισμικής προέλευσης, τη μετάδοση του κυρίαρχου πολιτισμού.

Εφαρμογή του μοντέλου αυτού στην εκπαιδευτική πράξη αποτελούν ο θεσμός της Ενισχυτικής διδασκαλίας και οι τάξεις υποδοχής⁴⁵.

Από τη κριτική η οποία έγινε στο αφομοιωτικό μοντέλο το οποίο απαιτεί από τους μαθητές να αποβάλλουν την πολιτιστική τους κληρονομιά, δημιουργήθηκε το μοντέλο της ενσωμάτωσης, το οποίο αναγνωρίζει την ιδιαιτερότητα των μαθητών στη γλώσσα, τη θρησκεία και τα ήθη τους στο βαθμό που δεν απειλείται η ομαλή εξέλιξη της κυρίαρχης ομάδας στο σχολείο. Έτσι ενώ γίνεται λόγος για πρώτη φορά για ισότητα ευκαιριών, στην ουσία πρόκειται για μια ισότητα που αφορά τους γηγενείς μαθητές και όχι τους αλλοδαπούς.

Στο μοντέλο της ενσωμάτωσης η πολιτισμική ετερότητα γίνεται αποδεκτή στο βαθμό που δεν εμποδίζει τη διαδικασία της ενσωμάτωσης στο σχολείο, στην κοινωνία και στην κυρίαρχη γλώσσα και κουλτούρα. Απώτερος στόχος αυτού του μοντέλου είναι όπως και στο αφομοιωτικό η πολιτισμική ομοιογένεια, γι' αυτό μάλιστα και κάποιοι μιλούν για απλή μετεξέλιξη του όρου «αφομοίωση» στον όρο «ενσωμάτωση».

Το σχολείο στοχεύει στην ικανοποίηση των μονογλωσσικών και μονοπολιτισμικών απαιτήσεων της κυρίαρχης ομάδας, ώστε να διασφαλίζεται η πολιτισμική και γλωσσική ομοιογένεια. Η γλώσσα κι ο πολιτισμός των διαφοροποιημένων γλωσσικά και πολιτισμικά ομάδων, γίνεται αποδεκτός μόνο ως

⁴⁴ Δαμανάκης Μ. 1998

⁴⁵ Μπιζού Β. 2003

προς την αξιοποίησή του, ως προς τον επιβοηθητικό του ρόλο στη διαδικασία της ενσωμάτωσης, και κρίνεται με τα κριτήρια του κυρίαρχου πολιτισμού⁴⁶.

Τις ατέλειες των παραπάνω μοντέλων ήρθε να καλύψει το πολυπολιτισμικό μοντέλο, το οποίο δεν αντιμετωπίζει την πολυπολιτισμική ποικιλία των μαθητών ως απειλή για την κοινωνική συνοχή και ευημερία, αλλά και ως απαραίτητο στοιχείο και προϋπόθεση της. Το εκπαιδευτικό σύστημα υιοθετεί πρακτικές που δίνουν έμφαση στις ιδιαιτερότητες και στις ανάγκες του πολιτισμικά διαφορετικού μαθητή, και καλλιεργεί το σεβασμό στην γλωσσική ή πολιτισμική διαφορετικότητά του.

Ειδικότερα στην εκπαίδευση, στόχος είναι η καλλιέργεια του σεβασμού και της ανοχής των ατόμων με διαφορετική εθνική πολιτισμική, φυλετική και θρησκευτική προέλευση. Το πολυπολιτισμικό μοντέλο αναγνωρίζει την αναγκαιότητα καλλιέργειας των διαφόρων εθνικών γλωσσών και πολιτισμών στην εκπαίδευση, με απώτερο στόχο τη βελτίωση της σχολικής επίδοσης των μαθητών και τη διασφάλιση των ίσων ευκαιριών για όλους.

Το μοντέλο αυτό έχει δεχτεί κριτικές, κυρίως όσον αφορά στο ότι τονίζει υπερβολικά τους πολιτισμικούς παράγοντες σε σχέση με άλλους κοινωνικούς, οικονομικούς, ψυχολογικούς, ή θεσμικούς. Κυρίως αναδεικνύει συστατικά του πολιτισμού, που αναφέρονται στην «παράδοση, στις ρίζες και στην καταγωγή». Με το πολυπολιτισμικό μοντέλο προωθείται απλά η παράλληλη ύπαρξη πολλών πολιτισμικών και γλωσσικών ιδιαιτεροτήτων, χωρίς όμως να τονίζεται και να καλλιεργείται η ιδέα της αλληλεπίδρασης, ακόμα και της σύγκρουσης που είναι αναμενόμενη σε μια συνάντηση διαφορετικών πολιτισμών.

Στη συνέχεια ήρθε το διαπολιτισμικό μοντέλο. Το διαπολιτισμικό μοντέλο παρόλο που δεν διαφέρει σημαντικά ως προς τους στόχους του από το πολυπολιτισμικό και σε πολλές περιπτώσεις θεωρείται ταυτόσημο. Συγκεκριμένα το πολυπολιτισμικό μοντέλο αναφέρεται σε μια υπάρχουσα κατάσταση: την πολυπολιτισμική ποικιλομορφία στο χώρο του σχολείου. Το διαπολιτισμικό μοντέλο, λαμβάνοντας ως προϋπόθεση το πολυπολιτισμικό, ασχολείται με τις διαδικασίες αλληλεπίδρασης των διαφορετικών πολιτισμών και την εκπόνηση προγραμμάτων ισότιμης αντιμετώπισής τους.

⁴⁶ Αλεξίου Θ. 1998: 31

Μπορούμε λοιπόν να πούμε ότι το πολυπολιτισμικό μοντέλο αφορά την διαδικασία αναγνώρισης της διαφορετικότητας στο σχολείο, ενώ το διαπολιτισμικό εκτός από την αναγνώρισή εξασφαλίζει και την υπεράσπισή της⁴⁷.

Τέλος το αντιρατσιστικό μοντέλο, στοχεύει στην ισότητα στην εκπαίδευση για όλα τα παιδιά, μέσω του ανασχηματισμού των δομών, που ευνοούν την ανισότητα, και προτάσσει την απαίτηση για δικαιοσύνη και απελευθέρωση από ρατσιστικά πρότυπα και στερεότυπα.

Το συγκεκριμένο μοντέλο αντιμετωπίζει τα εκπαιδευτικά ζητήματα ως μέρη των γενικότερων κοινωνικών θεμάτων, στα οποία πρέπει να καταπολεμηθεί ο ρατσισμός και οι εκφάνσεις του, και κατ' αυτήν την έννοια το αντιρατσιστικό μοντέλο αντλεί το θεωρητικό του υπόβαθρο από τον σχετικό πολιτικό λόγο περί ρατσισμού.

2.3. Διαπολιτισμική εκπαίδευση

Η ύπαρξη διαφορετικών πολιτισμών που συμβιώνουν στον ίδιο χώρο, δεν είναι κάτι το καινούργιο, είναι τόσο παλιό φαινόμενο όσο και η ανθρωπότητα και είναι αποτέλεσμα των πληθυσμιακών μετακινήσεων. Είναι γεγονός ότι η χώρα μας έχει μπει σε μια εποχή εντυπωσιακών μεταναστευτικών ρευμάτων, το οποίο έχει ως αποτέλεσμα τη μόνιμη διαμονή ενός σημαντικού αριθμού αλλοδαπών. Αυτό καθιστά απαραίτητη την εφαρμογή της διαπολιτισμικής αγωγής, καθώς και η Ελλάδα έχει γίνει μια πολυπολιτισμική κοινωνία, στην οποία διαβιούν άνθρωποι διαφορετικών γλωσσικών και θρησκευτικών πολιτισμών.

Απαραίτητο για μια πολυπολιτισμική κοινωνία είναι η ισότιμη αντιμετώπιση των διαφόρων πολιτισμών με στόχο τον εμπλουτισμό της κυριαρχούσας κουλτούρας, καθώς η παρουσία ανθρώπων από άλλες χώρες ωφελεί την κοινωνία και διευρύνει τους ορίζοντές της. Τα προβλήματα που δημιουργούνται από την συνύπαρξη των διαφόρων πολιτισμών πρέπει να αντιμετωπίζονται με ανεκτικότητα, και ουσιαστικό ρόλο σ' αυτό μπορεί να παίξει η διαπολιτισμική αγωγή.

Η έννοια της διαπολιτισμικής αγωγής είναι μια έννοια με πολυποίκιλες σημασίες, οι οποίες μπορεί να διαφέρουν και να μεταβάλλονται ανάλογα με τον κάθε πολιτισμό. «Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο με τον όρο “Διαπολιτισμική Αγωγή” εννοεί

⁴⁷ Μπιζού Β.2003:46

μια συγκεκριμένη πρακτική σχολικής εκπαίδευσης για τα νεαρά άτομα μιας χώρας, στην οποία ζουν διαφορετικές εθνότητες»⁴⁸.

Οι Pozzi – Escot, Escobar, Wolik και Bratt – Paulston (1988) θεωρούν τη διαπολιτισμική αγωγή ως τη στρατηγική για μια ομαλή βιοματική λειτουργία μέσα σε μια πολυπολιτισμική πραγματικότητα, ενώ οι Essinger και Graf τονίζουν ότι η διαπολιτισμική αγωγή είναι κατάλληλη απάντηση της παιδαγωγικής επιστήμης σε μια πολυεθνική και πολυπολιτισμική κοινωνία.

Η πολλαπλή και σύνθετη εκδήλωση της διαπολιτισμικότητας σε διάφορα επίπεδα δυσχεραίνει τη διατύπωση γενικών, αυτοτελών κρίσεων και περιορίζει τη δυνατότητα θεμελίωσης μιας θεωρίας που θα μπορούσε να αποτελέσει το πλαίσιο ανάλυσης και ερμηνείας διαπολιτισμικής δράσης και συμπεριφοράς στην παιδαγωγική σχέση. Η διαπολιτισμική αγωγή ως κοινωνικοποιητική διαδικασία, η οποία αφορά τον προσανατολισμό ατόμων και ομάδων μέσα στην πραγματικότητα, διεξάγεται στο θεσμοθετημένο πλαίσιο της παιδείας και έχει άμεση σχέση με πολιτικές επιλογές, χρειάζεται ένα γενικό, ερμηνευτικό σχήμα με άξονες, ένα εξηγητικό μοντέλο κοινωνικοποίησης, μια αρχή και μια μεθοδολογία ικανές να φωτίζουν τις σχέσεις της παιδαγωγικής διαδικασίας στο κοινωνικό, ψυχολογικό και πολιτικό επίπεδο και να καθιστούν προβλέψιμες τις μεταβολές τους.

Η έννοια της διαπολιτισμικής αγωγής δεν αναφέρεται μόνο στην αγωγή/εκπαίδευση, αλλά και στη νοοτροπία γενικότερα, η οποία επηρεάζει το χαρακτήρα και την πράξη μιας τέτοιας αγωγής/εκπαίδευσης, καθώς επίσης και τις αντιλήψεις που καθορίζουν τους εκπαιδευτικούς στόχους.

«Ειδικότερα ως Διαπολιτισμική Αγωγή μπορεί να χαρακτηριστεί εκείνο το είδος αγωγής/εκπαίδευσης που:

- απορρέει από την πεποίθηση ότι όλοι οι άνθρωποι είναι ίσοι
- θεωρεί ότι οι πολιτισμικές και γλωσσικές διαφορές δεν αποτελούν αποδιοργανωτικό παράγοντα, αλλά αντίθετα εκτιμώνται ως εμπλουτισμός και πρέπει να συμπεριλαμβάνονται στα περιεχόμενα των εκπαιδευτικών προγραμμάτων
- προσανατολίζεται και αποσκοπεί στην ισότητα ευκαιριών για όλους
- είναι ενάντια σε κάθε είδους διακρίσεις»⁴⁹.

⁴⁸ Κανακίδου, Ε. & Παπαγιάννη, Β. 1997: 13

⁴⁹ Ζωγράφου, Α. 1997: 195

«Η Διαπολιτισμική Αγωγή δε νοείται ως εξέλιξη μεθόδων αφομοίωσης, με στόχο την ενσωμάτωση πολιτών ή ομάδων μιας χώρας, ούτε όμως ως μέθοδος χάραξης πολιτισμικών ορίων και συντήρησης των ιδιαιτεροτήτων με την έννοια μιας γκετοποιητικής διαφοροποίησης και κατηγοριοποίησης των μελών μιας πολυπολιτισμικής κοινωνίας»⁵⁰. Η διαπολιτισμική αγωγή προσπαθεί να λειτουργήσει ως εξισορροπιστής ανάμεσα στις διακρίσεις και τις εντάσεις που προκύπτουν από τη διαφοροποιημένη συμμετοχή των πολιτών στα ευρύτερα κοινωνικά αγαθά και τη διαφοροποιημένη κοινωνική ταυτότητα. Ωστόσο, τα στοιχεία αυτά δεν αποτελούν τις πραγματικές και ουσιαστικές αιτίες αυτών των εντάσεων.

Η διαπολιτισμική αγωγή νοείται κυρίως ως νέα θεωρητική και πρακτική παιδαγωγική αντίδραση σε μια πολιτισμική πραγματικότητα, η οποία συνεχώς μεταβάλλεται. Η μετατόπιση των παραδοσιακών αξιών στις νέες σχέσεις, καθιστούν το γενικό πολιτισμικό πλαίσιο αδιαπέραστο για το άτομο και το εκθέτουν σε ισχυρές δυσκολίες προσαρμογής και διαμόρφωσης της ταυτότητάς του.

Έως τα μέσα της δεκαετίας το 1990 η «διαπολιτισμική εκπαίδευση», σε επίπεδο θεωρητικών προσεγγίσεων και έρευνας στον ελλαδικό χώρο εκφράζεται κυρίως από πανεπιστημιακούς και ειδικούς επιστήμονες που ασχολούνται με το ζήτημα της εκπαίδευσης των τσιγγάνων, των παλλινοστούντων και των ομογενών. Με πρωτοβουλία της Γενικής Γραμματείας λαϊκής επιμόρφωσης από το 1984 γίνονται επιτυχείς προσπάθειες διαμόρφωσης ειδικών προγραμμάτων με στόχο την δυναμική κοινωνική ένταξη των τσιγγάνων. Το περιεχόμενο των προγραμμάτων επικεντρώνεται αρχικά στον αλφαριθμητισμό ενηλίκων τσιγγάνων και στη συνέχεια σε συνεργασία με το Υπουργείο παιδείας αρχίζει ένα πρόγραμμα βασικής παιδείας που αφορά τα άτομα σχολικής ηλικίας. Βασικός στόχος του προγράμματος αυτού είναι η ένταξη των τσιγγανοπαίδων στο επίσημο εκπαιδευτικό σύστημα αλλά και η προετοιμασία του εκπαιδευτικού συστήματος ώστε να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις ένταξής τους σε ένα ολοκληρωμένο πρόγραμμα «διαπολιτισμικής εκπαίδευσης»⁵¹.

Σημαντικός σταθμός της παρέμβασης του ΥΠΕΠΘ σχετικά με τη διαπολιτισμική εκπαίδευση ήταν η προώθηση του προγράμματος « Εκπαίδευση τσιγγανοπαίδων» το οποίο άρχισε να υλοποιείται από το Μάιο του 1997. Την περίοδο 1997-2000 στο πλαίσιο του ΕΠΕΑΕΚ υλοποιήθηκαν τέσσερα μεγάλα προγράμματα διαπολιτισμικής εκπαίδευσης. 1) πρόγραμμα για τη σχολική και κοινωνική ένταξη

⁵⁰ Κανακίδου, Ε. & Παπαγιάννη, Β. 1997: 14

⁵¹ Ασκούνη, Ν. & Ανδρούσου, Α. 2001: 55

παλινοστούτων και αλλοδαπών μαθητών, 2) πρόγραμμα για την αναβάθμιση της εκπαίδευσης της μουσουλμανικής μειονότητας 3) πρόγραμμα εκπαίδευσης τσιγγανοπαίδων 4) πρόγραμμα παιδείας ομογενών. Οι δράσεις τους περιλαμβάνουν έρευνα, παραγωγή εποπτικού και εκπαιδευτικού υλικού, διαμόρφωση κατάλληλων προγραμμάτων σπουδών και επιμόρφωση των εκπαιδευτικών.

Το πρόγραμμα ανατέθηκε αρχικά στον Τομέα Παιδαγωγικής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων και μετά το 2006 ανατέθηκε στο Πανεπιστήμιο της Θεσσαλίας. Στόχος του προγράμματος είναι η μείωση της σχολικής διαρροής των τσιγγανοπαίδων, η δημιουργία των απαραίτητων προϋποθέσεων για τη μαζική προσέλευσή τους στο σχολείο και την εξασφάλιση της τακτικής φοίτησής τους. Ειδικότερα, στοχεύει στην αρμονική ένταξη των μαθητών με ρόμικη καταγωγή στο εκπαιδευτικό σύστημα, στη διευκόλυνση της αποδοχής των παιδιών αυτών από το εκπαιδευτικό σύστημα και στην πολύπλευρη υποστήριξη της σχολικής τους φοίτησης, στην παροχή στους εκπαιδευτικούς γνώσεων και κατάλληλου εκπαιδευτικού υλικού, όπως και στην ευαισθητοποίηση τους σε θέματα διαπολιτισμικής εκπαίδευσης, στην υποστήριξη των οικογενειών με πολιτισμικές ιδιαιτερότητες, ώστε να είναι σε θέση να βοηθήσουν αποτελεσματικά τα παιδιά τους⁵².

⁵² Οικονόμου, Α. 2006

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο: Διαμόρφωση κοινωνικών διακρίσεων

Στο σημείο αυτό θα αναλυθούν οι παράγοντες που επιδρούν στη διαμόρφωση των διακρίσεων λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός ότι δεν γεννιέται κανείς ρατσιστής, αλλά γίνεται. Η τελευταία πρόταση αναδεικνύει ότι η ρατσιστική συμπεριφορά δεν συνδέεται με την κληρονομικότητα, αλλά με την αγωγή και την μάθηση των κανόνων συμπεριφοράς.

Το άτομο σε μικρή ηλικία αρχίζει να δέχεται ερεθίσματα, που αφορούν τους κανόνες συμπεριφοράς από την οικογένεια, το σχολείο, τα μέσα μαζικής επικοινωνίας και άλλα θεσμικά ή μη θεσμικά επικοινωνιακά περιβάλλοντα. Οι παραπάνω φορείς κοινωνικοποίησης είναι αυτοί που διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στην διαμόρφωση των διακρίσεων και των διαχωρισμών που το άτομο εφαρμόζει για την εξυπηρέτηση ορισμένων αναγκών του όπως, την ανάγκη για απλούστευση και σαφήνεια, την ανάγκη για ιεραρχική θέση και άλλες.

3.1.1. Οικογένεια και κοινωνικές διακρίσεις

Η αρχική επαφή του ατόμου με την προκατάληψη και την ρατσιστική συμπεριφορά πραγματοποιείται σε πολύ μικρή ηλικία, μέσα στο οικογενειακό περιβάλλον το οποίο έχει επιφορτιστεί με τη διαπαιδαγώγηση του. Η γλώσσα και η παρατήρηση αποτελούν τους μηχανισμούς που εμπλέκονται στη διαδικασία διαμόρφωσης των ρατσιστικών στάσεων και συμπεριφορών. Ο Γκότοβος⁵³ διακρίνει τρεις τύπους παιδαγωγικής επιρροής που ασκείται στο παιδί από την οικογένεια σε σχέση με την προκατάληψη και την κοινωνική διάκριση.

Ο πρώτος αναφέρεται στην παρατήρηση, από το παιδί, των συζητήσεων και απόψεων των μεγαλύτερων, για τις εμπειρίες της καθημερινής ζωής στις οποίες πιθανόν να εμπλέκεται κάποιο μέλος της «ξένης» ομάδας. Όταν οι αναφορές στην «ξένη» ομάδα γίνονται σε ένα ευχάριστο και θετικό κλίμα, το μήνυμα που θα λάβει το παιδί είναι θετικό. Σημαντικό στοιχείο είναι όταν η συμπεριφορά του «άλλου» ερμηνεύεται με βάση την κατηγορία στην οποία έχει ενταχθεί από τους ενήλικες, λόγω της διαφοράς του. Το παραπάνω αποτελεί το πρώτο ρατσιστικό μάθημα που

⁵³ Γκότοβος Ε.Α.1996:45

δέχεται το παιδί, καθώς ακούγοντας την συζήτηση καταλαβαίνει ότι ο «άλλος» συμπεριφέρεται έτσι επειδή δεν είναι «δικός μας». Σε αυτό συμβάλλει και το γεγονός ότι στην ηλικία αυτή το παιδί δεν αμφισβητεί αυτά που ακούγονται από τους μεγαλύτερους, απλά τα δέχεται και τα αφομοιώνει.

Ο δεύτερος τρόπος επιρροής που ασκείται από το οικογενειακό περιβάλλον σχετίζεται με συζητήσεις που γίνονται από τους ενήλικες και αναφέρονται στους «άλλους». Οι συζητήσεις αυτές περιλαμβάνουν περιγραφές, απόψεις και προτάσεις για δράση ως προς την «ξένη» ομάδα, αποτελούν σχολιασμούς της σχέσης ανάμεσα στην «οικεία» και την «ξένη» ομάδα. Το παιδί, γίνεται δέκτης των μηνυμάτων και μαθαίνει ποια πρέπει να είναι η στάση του ως προς την «ξένη» ομάδα.

Τέλος ο τρίτος τρόπος επιρροής αναφέρεται στην εμπειρία με το «ξένο» είτε μέσω της παρατήρησης είτε μέσω της άμεσης επαφής στις καθημερινές συναλλαγές. Στην περίπτωση της παρατήρησης σημαντικό ρόλο κατέχει η ερμηνεία που δίνει ο ενήλικας για την συμπεριφορά του «άλλου», καθώς μέσω αυτής υποδεικνύει στο παιδί πώς να αντιλαμβάνεται τη συμπεριφορά του «άλλου». Η παρατήρηση με την ερμηνεία του ενήλικα ανήκει σε ένα είδος πρακτικής άσκησης του παιδιού στην κοινωνική διάκριση. Η άμεση εμπειρία πραγματοποιείται όταν το παιδί παρακολουθεί ή συμμετέχει σε μια συνδιαλλαγή του ατόμου της οικογένειας του με μέλος της «ξένης» ομάδας.

3.1.2. Σχολείο και κοινωνικές διακρίσεις

Το σχολείο και γενικότερα το εκπαιδευτικό σύστημα αποτελεί έναν από τους σημαντικούς φορείς μάθησης και παιδείας των ατόμων. Ο τρόπος επηρεασμού των παιδιών από το σχολείο έχει τρία επίπεδα. Το αρχικό είναι, ότι τα παιδιά στο σχολικό περιβάλλον έρχονται σε επαφή με άτομα που ανήκουν στις «άλλες» ομάδες, η άμεση επαφή μπορεί να είναι είτε θετική είτε αρνητική. Η συναναστροφή με το διαφορετικό γίνεται αρνητική και ενισχύει τη διάκριση όταν η επικοινωνία μεταξύ των μαθητών οργανώνεται με βάση τις διαχωριστικές γραμμές, οι οποίες έχουν ήδη αφομοιωθεί από το παιδί. Στα σχολεία όταν πραγματοποιούνται ομαδοποιήσεις των μαθητών με βάση τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους, όπως για παράδειγμα τον πολιτισμό, την εθνική καταγωγή, το επίπεδο γνώσεων κ.λ.π. και ιεραρχούνται με βάση την κοινωνική τους ταυτότητα, η συνύπαρξη αντί να συμβάλλει στην αντιμετώπιση των διαχωριστικών γραμμών, τις ενισχύει.

Η χρήση της γλώσσας εκ μέρους των εκπαιδευτικών για την περιγραφή της «οικείας» και της «ξένης» ομάδας, είναι δυνατόν να επηρεάσει την ανάπτυξη των διακρίσεων. Ο λόγος του εκπαιδευτικού έχει μέγιστη σημασία για το παιδί, όταν αυτός εμπεριέχει χαρακτηρισμούς για την «ξένη» ομάδα ή αναλύει της αρετές τις «οικείας» και τις αδυναμίες της «ξένης» οδηγεί στην ενίσχυση των προκαταλήψεων που ήδη υπάρχουν από το οικογενειακό περιβάλλον.

Ο συνδυασμός επίσης εθνικών ουσιαστικών με την χρήση της προσωπικής αντωνυμίας σε τρίτο πρόσωπο αποτελεί τον γλωσσικό μηχανισμό παραγωγής τόσο της προκατάληψης, όσο και των διακρίσεων εις βάρος των ατόμων που χαρακτηρίζονται. Για τους παραπάνω λόγους, οι εκπαιδευτικοί και όχι μόνο, θα πρέπει να χρησιμοποιούν με σύνεση και ορθότητα των γλωσσικό λόγο, καθώς έμμεσα επηρεάζουν σε μεγάλο βαθμό τους μαθητές.⁵⁴

Ο εκπαιδευτικός φορέας δεν επηρεάζει μόνο μέσω της συνδιαλλαγής των μαθητών και τη γλωσσική έκφραση των εκπαιδευτικών. Τρίτη άσκηση επιρροής μέσω του σχολείου θεωρούνται τα σχολικά εγχειρίδια, οι γλωσσικές εκφράσεις που χρησιμοποιούν. Το περιεχόμενο των σχολικών βιβλίων έχει έντονα εθνοκεντρικό χαρακτήρα, μέσω του οποίου καλλιεργείται η εθνική ταυτότητα, η οποία στηρίζεται σε αξίες της πολιτισμικής ομογένειας και της διατήρησης των μη αναλλοίωτων πολιτισμικών ιδιοτήτων των Ελλήνων. Παραδείγματα άλλων χωρών, οι οποίες παρουσιάζουν πολιτισμική ανομοιογένεια αξιολογούνται αρνητικά από τα εγχειρίδια και θεωρείται αιτία εκδήλωσης συγκρούσεων και φαινομένων βίας. Επίσης, ο τρόπος με τον οποίο αναλύονται τα έθνη, οι λαοί και οι πολιτισμοί στα σχολικά βιβλία, εμπεριέχει την κατάταξη τους σε μια αξιολογική κλίμακα στην οποία, είτε έμμεσα είτε άμεσα, η πρώτη θέση αποδίδεται στην δυτική Ευρώπη. Σε γενικές γραμμές τα σχολικά βιβλία παρουσιάζουν την καθοριστική επίδραση του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού στο «ανώτερο ευρωπαϊκό» που προσδίδει την ισότητα των δυο πολιτισμών και την κατωτερότητα των άλλων πολιτισμών όπως και την διαχρονική αναλλοίωτη ελληνικότητα, την μη επιρροή της από άλλους πολιτισμούς⁵⁵. Όλα τα παραπάνω έμμεσα οδηγούν στη διαμόρφωση εθνικών στερεοτύπων και προκαταλήψεων που μπορούν εύκολα να οδηγήσουν στον ρατσισμό απέναντι σε άλλες εθνικές ή πολιτισμικές ομάδες.

⁵⁴ Γκότοβος Α 1996: 46

⁵⁵ Φραγκουδάκη Α. 1997: 137-142

Η σχέση ανάμεσα στο εκπαιδευτικό σύστημα και τις κοινωνικές διακρίσεις είναι διπλή: πρώτον, το εκπαιδευτικό σύστημα μπορεί να συμβάλει στην κοινωνική διάκριση μέσω της επιλεκτικής του λειτουργίας, δηλαδή με το να κατανέμει τους σχολικούς τίτλους με κριτήριο την κοινωνική κατηγορία των δικαιούχων και όχι αξιοκρατικά. Δεύτερον, το σχολείο ενδέχεται να ευνοεί την κοινωνική διάκριση ως στοιχείο της ιδεολογίας του, είτε της επίσημης(αναλυτικά προγράμματα, εγχειρίδια), είτε της ανεπίσημης (οργάνωση τάξεων, διάταξη καθισμάτων).

Η παρουσία ρατσισμού στην εκπαίδευση παρά την ύπαρξη ενός μη ρατσιστικού θεσμικού πλαισίου είναι πιθανή για τους εξής λόγους:

Πρώτον, επειδή οι επίσημες ρυθμίσεις ποτέ δεν καλύπτουν – ούτε άλλωστε θα μπορούσαν να το κάνουν – όλες τις λεπτομέρειες της εκπαιδευτικής πράξης, αφήνοντας την πρωτοβουλία για την κάλυψη των κενών στους εκπαιδευτικούς και εν μέρει στους μαθητές και τους γονείς. Με τον τρόπο αυτόν, φανερά ή άδηλα μεταφέρονται στερεότυπα, προκαταλήψεις και πρακτικές διάκρισης μέσα στην εκπαίδευση.

Δεύτερον, επειδή η πραγματικότητα, έτσι όπως εκδηλώνεται καθημερινά με την αλληλεπίδραση των κοινωνικών εταίρων στην εκπαίδευση, όχι μόνον δε συμπίπτει κατ' ανάγκη με το ίνδαλμα ή έτσι όπως αυτό προδιαγράφεται από τις θεσμικές ρυθμίσεις, αλλά αποκλίνει συστηματικά από αυτό. Τούτο ισχύει κατά μείζονα λόγο στα πλαίσια ενός εκπαιδευτικού συστήματος όπου οι μηχανισμοί της λειτουργίας του είτε δεν υφίστανται, είτε ενώ υφίστανται δε λειτουργούν.

Ο θεσμικός εκπαιδευτικός ρατσισμός ενδέχεται να εμφανίζεται σε επίπεδο εκπαιδευτικής υποδομής (ακατάλληλα κτίρια, ανύπαρκτη υποδομή για την υποστήριξη της διδασκαλίας, κ.α.), οργάνωσης και διοίκησης του σχολείου (κατηγορίες σχολείων για μαθητές διαφορετικών ομάδων), αναλυτικών προγραμμάτων (στερεοτυπική σκέψη και εθνοκεντρισμός), σχολικών εγχειριδίων (κυρίως της Γεωγραφίας και της Ιστορίας), εκπαίδευσης και επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών (στερεοτυπική σκέψη και προκαταλήψεις που εκπέμπονται με ευθύνη και πρωτοβουλία των οργανισμών κατάρτισης των εκπαιδευτικών), του συστήματος τοποθετήσεων και αποσπάσεων των εκπαιδευτικών (εκπαιδευτικοί με λίγα χρόνια υπηρεσίας, χωρίς μόνιμη εργασιακή σχέση σε δυσπρόσιτες περιοχές) και τέλος στο επίπεδο των παιδαγωγικών πρακτικών(συμπάθειες ή αντιπάθειες των εκπαιδευτικών ανάλογα με την κοινωνική κατηγορία των μαθητών)

Συνοψίζοντας τις παρατηρήσεις για τη σχέση ανάμεσα στο εκπαιδευτικό σύστημα και στις κοινωνικές διακρίσεις, μπορούμε να πούμε ότι ο χώρος της εκπαίδευσης είναι ένας από τους πιο ευαίσθητους και ευάλωτους στο ρατσισμό, θεσμικό ή άτυπο⁵⁶.

3.1.3. Μ.Μ.Ε. και κοινωνικές διακρίσεις

Επίσης, τα μέσα μαζικής επικοινωνίας αποτελούν ένα από τους σημαντικότερους μηχανισμούς άσκησης κοινωνικής επιρροής και επηρεασμού μεγάλου αριθμού ατόμων όλων των ηλικιών, καθώς είναι ιδιαίτερα διαδεδομένα. Τα μηνύματα που εκπέμπουν, κυρίως οι τηλεοράσεις και τα ραδιόφωνα απευθύνονται σε όλο τον κόσμο και φτάνουν σε όλους, με μοναδική προϋπόθεση να έχουν πρόσβαση στο μέσο. Αυτή η ακροαματικότητα και η εμβέλεια που διαθέτουν τα μηνύματα καθορίζουν την άσκηση κοινωνικής επιρροής και την μορφή που αυτή θα λάβει. Όσον αφορά τον ρατσισμό, για να καταλήξει κάποιος στο συμπέρασμα ότι τον ενισχύει, θα πρέπει αρχικά να αναλυθεί το περιεχόμενο των μηνυμάτων που σχετίζονται με τις συγκεκριμένες ομάδες του πληθυσμού που υφίστανται τις κοινωνικές διακρίσεις. Τα βασικά κριτήρια, όπως αναφέρει ο Γκότοβος⁵⁷, με τα οποία μπορούν να αξιολογηθούν είναι η γλώσσα που χρησιμοποιείται, η ακρίβεια των περιγραφών, η αντιπροσωπευτικότητα των θεμάτων, η κατανομή των ρόλων και τέλος η ρητά εκφραζόμενη φιλοσοφία του μέσου ως προς τα ζητήματα της κοινωνικής διάκρισης.

Το σημαντικό για την γλώσσα του μέσου αναφέρεται στο ότι το μήνυμα είναι συστηματικό, επαναλαμβανόμενο και συνδεδεμένο με εικόνα που από τη μια πλευρά ενισχύει την επιρροή του και από την άλλη ανιχνεύεται δύσκολα η προκατάληψη που εμπεριέχεται σε αυτό.

Σχετικά με την ακρίβεια στις περιγραφές των συμπεριφορών των ατόμων της «ξένης ομάδας», αντί να παρουσιάζονται δυο εκδοχές, πραγματοποιείται η συστηματική αναφορά στην μια από αυτές και η δεύτερη εκδοχή αγνοείται ή στιγματίζεται. Η αντιπροσωπευτικότητα της θεματολογίας που προβάλλεται αποτελεί ένα κριτήριο αξιολόγησης, όταν για παράδειγμα προβάλλονται μηνύματα που ενδιαφέρουν αποκλειστικά την κυρίαρχη ομάδα, αυτό οδηγεί στην άνιση ενημέρωση

⁵⁶ Γκότοβος Α. 1996: 64-75

⁵⁷ Γκότοβος Α. 1996: 47

και την ενίσχυση των διακρίσεων. Τέλος, η παρουσίαση των θετικών προτύπων που προέρχονται από την οικεία ομάδα και των αρνητικών προτύπων της «ξένης», ενισχύει την διάκριση και τα στερεότυπα για την κάθε ομάδα. Αυτήν ακριβώς την κατανομή εξετάζει το τελευταίο κριτήριο αξιολόγησης.

Συγκεκριμένα για τα μέσα μαζικής επικοινωνίας στην χώρα μας έχουν πραγματοποιηθεί αρκετές έρευνες που παρακολουθούν τα έντυπα και ηλεκτρονικά μέσα, με στόχο την αξιολόγηση των μηνυμάτων που αυτά μεταδίδουν. Οι περισσότερες μελέτες αφορούν τον τρόπο προβολής της εικόνας των μεταναστών από τα μέσα ενημέρωσης. Σε γενικές γραμμές τα συμπεράσματα αναφέρουν ότι το μεγαλύτερο μέρος των δημοσιευμάτων συνδέουν την αύξηση της εγκληματικότητας με τις φυλετικές μειονότητες. Τα μηνύματα αυτά δημιουργούν συναισθήματα ανασφάλειας και φόβου. Τέτοιου είδους μηνύματα οδηγούν στη δημιουργία των στερεοτύπων τύπου «Τσιγγάνος- Έμπορος ναρκωτικών» και άλλα. Επίσης αρκετές φορές συναντιούνται κατασκευασμένες ειδήσεις που τελικά διαμορφώνουν την πραγματικότητα, καθώς δεν αφορούν πραγματικές εγκληματικές πράξεις, αλλά εκφράζουν τον λόγο των πολιτών που εκδηλώνουν ένα γενικό αίσθημα ανασφάλειας και φόβου, που δημιουργείται από τις ειδήσεις εγκληματικών ενεργειών κάποιας άλλης χρονικής περιόδου. Εκτός από τις ειδήσεις που αναφέρονται σε εγκλήματα, τα ΜΜΕ ενισχύουν απόψεις υποστηρίζοντας ότι οι μετανάστες καταλαμβάνουν θέσεις εργασίας των ντόπιων αυξάνοντας την ανεργία, ευθύνονται για την μείωση των μισθών και χρησιμοποιούν κοινωνικές υπηρεσίες χωρίς να καταβάλουν φορολογία.

Όλα τα παραπάνω όμως έχουν απορριφθεί από επιστημονικές μελέτες και εργασίες, τις οποίες δεν γνωρίζει η κοινή γνώμη. Ακόμα μπορεί να παρουσιάζονται οι κακές συνθήκες εργασίας και διαβίωσης των μεταναστών, με βάση ατομικά περιστατικά και όχι αναλύοντας σε βάθος την κατάσταση, τα οποία προσδίδουν σε όλους τους μετανάστες την ετικέτα των σύγχρονων «άλλων». Το παραπάνω οδηγεί από τη μια πλευρά στη κινητοποίηση συναισθημάτων συμπόνιας και φιλανθρωπίας και από την άλλη μειώνει τόσο την αυτοεκτίμηση των μεταναστών όσο και την κοινωνική εκτίμηση των αυτοχθόνων απέναντι τους⁵⁸.

Τέλος εμφανίζονται κατά καιρούς δημοσιεύματα σε εφημερίδες και σε ρεπορτάζ στην τηλεόραση με εξαγριωμένους κατοίκους, καθώς οι πλατείες και οι γειτονίες τους γίνονται στέκια περιθωριακών ομάδων (τσιγγάνοι, μετανάστες,

⁵⁸ Ανθόπουλος Μπ.1998: 89-114.

άστεγοι), όπου υποβαθμίζουν τις περιοχές και προκαλούν ανασφάλεια στους κατοίκους. Οι ομάδες αυτές εμφανίζονται από τα μέσα πληροφόρησης, ως υπαίτιες της «άσχημης» εικόνας της πόλης, καθώς αποτελούν «ελαττώματα» τα οποία πρέπει να «επισκευασθούν», ώστε να αποκατασταθεί η πολιτισμένη εικόνα αυτής.

3.2. Η συγκρότηση της εθνικής ταυτότητας στο ελληνικό σχολείο.

Τοπικές κοινωνίες, θρησκευτικές ομάδες, εθνοτικές μειονότητες αποτελούν συστατικά στοιχεία της νέας κοινωνικής πραγματικότητας στην Ευρώπη, όπου οι μαζικές μετακινήσεις πληθυσμών εμφανίζουν έξαρση τα τελευταία χρόνια. Το γεγονός ότι ο ρατσισμός και η ξеноφοβία στρέφονται στις διάφορες ευρωπαϊκές χώρες σήμερα είτε προς εκείνους που θεωρούνται ότι δεν ανήκουν στην ευρωπαϊκή οικογένεια, είτε προς εκείνους που τοποθετούνται οριακά στα σύνορά της, θέτει σοβαρά θεωρητικά και πολιτικά ζητήματα σε σχέση με την αντιμετώπισή τους⁵⁹.

Οι παραδοσιακοί όροι σύμφωνα με τους οποίους οι άνθρωποι μαθαίνουν να εντάσσονται ως μέλη της κοινωνίας αναδιαπραγματεύονται έννοιες όπως αυτές του πολίτη, της εθνικότητας, της εθνικής ταυτότητας βρίσκονται σε διαδικασία επαναπροσδιορισμού. Οι ευρωπαϊκοί θεσμοί προάγουν την ευρωπαϊκή ιδέα, δηλαδή μια αντίληψη του πολίτη ευρύτερη από εκείνη που συγκροτήθηκε ιστορικά σε σχέση με την εδραίωση του έθνους- κράτους⁶⁰.

Το σχολείο είναι από τους βασικούς θεσμούς που συμβάλλουν στη διαμόρφωση συλλογικών ταυτοτήτων και στάσεων. Ένας από τους στόχους είναι η καλλιέργεια της φιλοπατρίας και της εθνικής ταυτότητας στους αυριανούς πολίτες. Οι ευρωπαϊκοί θεσμοί απέδωσαν από πολύ νωρίς πρωταρχική σημασία στην εκπαίδευση ως μέσο για τη γρήγορη αποδοχή της ευρωπαϊκής ιδέας, όπως φαίνεται από το μεγάλο αριθμό των προγραμμάτων για την ενίσχυση της έρευνας σε θέματα εκπαίδευσης. Στην αρχική της διατύπωση στη συνάντηση της κορυφής της Κοπεγχάγης το 1973, η ευρωπαϊκή ιδέα σήμαινε την επιδίωξη μιας Ευρώπης πολυπολιτισμικής, με στόχο την ενότητα μέσα στην ποικιλία, τη συνύπαρξη των διαφορετικών και την καλλιέργεια μιας κοινής ευρωπαϊκής ταυτότητας συγχρόνως με τη διατήρηση των εθνικών ιδιαιτεροτήτων⁶¹.

⁵⁹ Φραγκουδάκη & Δραγώνα 1997: 27

⁶⁰ ό.π.: 28

⁶¹ ό.π.: 29

Από την άλλη μεριά, η ευρωπαϊκή ταυτότητα δεν είναι δεδομένη αλλά σε διαδικασία διαμόρφωσης. Η αντίληψη ότι η Ευρώπη είναι πολιτισμικά ανώτερη περιέχεται στα σχολικά βιβλία όλων των ευρωπαϊκών κρατών και αξιολογεί τα ευρωπαϊκά κράτη πρότυπα δημοκρατίας και δικαίου, οικονομικής οργάνωσης και, πολιτισμού και ιστορίας. Η αντίληψη αυτή δεν περιορίζεται στην εκπαίδευση: τις διεθνείς σχέσεις εκφράζεται με τις παρεμβάσεις των δυτικών κρατών στα εσωτερικά ζητήματα των άλλων λαών και αποκτά συγκεκριμένη μορφή στις πολιτικές απέναντι στους μετανάστες, πρόσφυγες και άλλες μειονοτικές ομάδες οι οποίοι θεωρούνται «ξένοι»⁶².

Η αντίληψη ότι οι τσιγγάνοι είναι ξένοι στηρίζεται σε διπολικό ερμηνευτικό σχήμα «εμείς» και οι «άλλοι», «ημεδαπό» και οι «αλλοδαποί». Οι Τσιγγάνοι παρά το γεγονός ότι είναι Έλληνες πολίτες εκλαμβάνονται ως ξένοι οι οποίοι είναι προτιμότερο να φοιτούν ξεχωριστά από τους ντόπιους. Η πολιτισμική ομοιογένεια στο σχολείο υποστηρίζεται ως σημαντική αξία, η οποία αρνείται την αλληλεπίδραση ως βασικό χαρακτηριστικό της πολιτισμικής συνύπαρξης και εξέλιξης, καλλιεργώντας με αυτό τον τρόπο την ξενοφοβία και τον αποκλεισμό. Η αντίληψη αυτή σημαίνει αποδοχή του διαχωριστικού εκπαιδευτικού μοντέλου και ανύψωση τεχνιτών εκπαιδευτικών φραγμών μεταξύ διαφορετικών εθνοπολιτισμικών ομάδων.

Παρόμοιες αντιλήψεις εκφράζονται από πολλούς γονείς. Η αντιπαράθεση «τα δικά μας παιδιά» από τη μία και «τα τσιγγανόπαιδα» από την άλλη αντανακλά τις διαχωριστικές γραμμές στη συνείδηση σημαντικού μέρους της τοπικής κοινωνίας, που αντιμετωπίζει τα τσιγγανόπαιδα ως ξένο σώμα, ως παιδιά διαφορετικά από τα υπόλοιπα, τοποθετώντας τα στο κοινωνικό περιθώριο.

Η αποδοχή των ξένων στο σχολείο των ντόπιων εκλαμβάνεται ως αποτέλεσμα της καλής θέλησης των ημεδαπών και κατά συνέπεια πραγματοποιείται υπό ειδικούς όρους και προϋποθέσεις. Εκτός από αυτό, ελληνικός πολιτισμός συρρικνώνεται σε μια άκρως περιοριστική εκδοχή του, ενώ οι ποικιλίες που αποκλίνουν από αυτή παρουσιάζονται ως ξένες.

⁶² ό.π.: 29

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο: Η κατάσταση των Τσιγγάνων στην Ελλάδα

4.1. Κοινωνικός αποκλεισμός των τσιγγάνων.

Η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού έχει παρατηρηθεί από αρκετούς αναλυτές. Ειδικότερα αναφέρεται ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός «υπονοεί την ύπαρξη περιορισμών στην πρόσβαση των πολιτών σε τομείς της καθημερινής ζωής (στέγαση, εργασία-οικονομία, εκπαίδευση, υγεία, υπηρεσίες) είτε γίνονται ηθελημένοι οι περιορισμοί αυτοί, είτε όχι»⁶³.

Άλλος ορισμός του κοινωνικού αποκλεισμού, εκτός από εκείνο των κοινωνικών δικαιωμάτων, «είναι εκείνος που έχει σαν σημείο αναφοράς τη σχέση του ατόμου με τους κύριους θεσμούς ή μηχανισμούς παραγωγής και διανομής πόρων στις σύγχρονες δυτικές κοινωνίες-η αγορά εργασίας, το κράτος ή άλλα διαπροσωπικά δίκτυα»⁶⁴.

Στο επίπεδο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και ειδικότερα στο «πράσινο βιβλίο» επιχειρείται «ο ορισμός του κοινωνικού αποκλεισμού με μια περιγραφική οροθέτηση χαρακτηριστικών του, όπως είναι πρώτιστα το ανεπαρκές εισόδημα. Υπερβαίνει ωστόσο, ο κοινωνικός αποκλεισμός και τη συμμετοχή του ατόμου στην εργασιακή ζωή, θίγει όχι μόνο άτομα, αλλά και κοινωνικές ομάδες που αποτελούν αντικείμενο διάκρισης, διαχωρισμού ή εξασθένησης των παραδοσιακών μορφών των κοινωνικών σχέσεων»⁶⁵

Ο υποτιμητικός και περιφρονητικός τρόπος αντιμετώπισης της διαφορετικότητας των ανθρώπων είναι γνωστός από παλιά, σχεδόν ανήκει στην αιωνιότητα της ανθρώπινης ιστορίας. Οι κοινωνίες πάντα συμπεριφέρονταν μειωτικά στους φτωχούς, τους ανάπηρους, τους ψυχικά άρρωστους ακόμα και στους ξένους. Ας μη ξεχνάμε τον Καιάδα των Σπαρτιατών και ότι ακόμα και στην αρχαία Ελλάδα της Δημοκρατίας ήταν ισχυρή η ιδεολογία του «πας μη Έλλην βάρβαρος» και φυσικά οι ξένοι όχι μόνο δεν αμφισβητούσαν την άνηση μεταχείριση που τους είχε επιβληθεί αλλά δέχονταν καρτερικά κάθε συνέπεια της, όπως ήταν η φτώχεια, η υποτίμηση και η στέρηση των κοινωνικών και πολιτικών δικαιωμάτων τους.

Η προκατάληψη λοιπόν για τον διαφορετικό άνθρωπο έχει τις ρίζες της στο πολύ μακρινό παρελθόν. Από τότε που υπήρχαν οι κοινωνικά αδύναμες κοινωνικές ομάδες, με κυρίαρχο χαρακτηριστικό τους τη διαφορετική «ράτσα». Η λέξη

⁶³ Μουχελή Α. 1999: 52.

⁶⁴ ό π.: 52

⁶⁵ Κασμάτη Κ. 1998: 16

προέρχεται από την αραβική *ras* και σημαίνει κεφάλι. Οι Άραβες, επειδή αποτελούνταν από πολλές φυλές και ζούσαν το νομαδικό τρόπο ζωής είχαν καθιερώσει ένα όνομα για κάθε μια από αυτές. Κάθε μέλος έπρεπε να θυμάται την ονομασία της φυλής που ανήκε. Έτσι μόνο ένωθε ξεχωριστός αυτός και η φυλή του, σε σχέση με τις υπόλοιπες. Από αυτή τη λέξη προήρθε ο ρατσισμός, δηλαδή ο αποκλεισμός και η περιθωριοποίηση, με βάση τη φυλή, μικρών ομάδων από τα δικαιώματα και τα προνόμια, που απολαμβάνει η ευρύτερη κοινωνία⁶⁶.

Η ετερότητα, δηλαδή το να είναι κάποιος διαφορετικός από τους άλλους και να ανήκει σε αριθμητικά μικρότερες πληθυσμιακές ομάδες, δείχνει να είναι ένα από τα κυριότερα στοιχεία του κοινωνικού αποκλεισμού και του ρατσισμού. Η ετερότητα επιφυλάσσει σχεδόν αυτόματα μια θέση αδυναμίας, μια κατάσταση «ευπάθειας» ατόμου στο κοινωνικό πεδίο. Ένα άτομο, γίνεται θύμα του κοινωνικού αποκλεισμού, επειδή και μόνο ανήκει σε μια ομάδα με συγκεκριμένα και διαφορετικά χαρακτηριστικά, φυλετικά, κοινωνικά, οικονομικά⁶⁷.

Σήμερα, ο κοινωνικός αποκλεισμός, αν και είναι μια πρόσφατη εννοιολογική κατασκευή, δεν περιγράφει τίποτα το καινούριο. Επινοήθηκε γύρω στο 1960, όταν το φαινόμενο της περιθωριοποίησης άρχισε να ωφελεί τους κοινωνικούς επιστήμονες και τους ευαίσθητους απέναντι στην αδικία ανθρώπους.

Την τελευταία δεκαετία οι κοινωνικές και ψυχολογικές μελέτες, όπως και οι νομοθετικές παρεμβάσεις αποσκοπούν να εξαλείψουν τις αιτίες και τα αποτελέσματα του κοινωνικού αποκλεισμού και να αποκαταστήσουν χιλιάδες ανθρώπους, που αδικούνται κοινωνικά χωρίς κανένα λόγο. Χιλιάδες άνθρωποι υποφέρουν, εξαιτίας του αδικαιολόγητου στιγματισμού και καταλήγουν να επιβιώνουν στο περιθώριο της κοινωνικής ζωής. Πραγματικά, τα άτομα που βιώνουν τον αποκλεισμό, δοκιμάζονται σκληρά, συναντούν συνεχώς εμπόδια στην άσκηση των φυσικών δικαιωμάτων τους, όπως είναι η ελευθερία και η αυτοπραγμάτωση, μέσα στην κοινωνία που ζουν. Η παραβίαση των ατομικών και ανθρώπινων δικαιωμάτων τους είναι για αυτούς μια διαρκής τραυματική εμπειρία, που τα αναγκάζει να ζουν σε συνθήκες κυριολεκτικά ανεπίτρεπτης εξαθλίωσης.

Ο κοινωνικός αποκλεισμός οδηγεί μοιραία τη φτώχεια κι αυτό δεν μπορεί παρά να αποτελεί σκάνδαλο. Η φτώχεια δεν είναι η φυσική συνέπεια της διαφορετικότητας όπως π.χ. μια σωματική αναπηρία μπορεί να οδηγεί σε όποιες κινητικές ή άλλες

⁶⁶ Μουχελή Α. 1999: 52.

⁶⁷ Κασμάτη Κ. 1998: 16

οργανικές δυσλειτουργίες. Η φτώχεια είναι μια επιλογή, μια επικίνδυνη και συνειδητή συμπεριφορά της ομάδας πλειοψηφίας, μια πανούργα και πολυσύνθετη διαδικασία, που στοχεύει αποκλειστικά στην ενδυνάμωση των ισχυρών και πλειοψηφικών ομάδων, σε βάρος των ασθενέστερων και μικρότερων. Η σχέση αυτών των ισχυρών ομάδων με το θεσμοθετημένο σύστημα στηρίζεται στην πίεση που αυτές ασκούν για την απόκτηση όλο και περισσότερων προνομίων, σε βάρος των ευπαθών και αδύναμων ομάδων.

4.2. Η κατάσταση των τσιγγάνων

Τα τεράστια προβλήματα των Ρομά σε όλο τον κόσμο άρχισαν μόλις πρόσφατα να δημοσιοποιούνται και να αντιμετωπίζονται. Στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη λ.χ. όπου το πρόβλημα άρχισε να οξύνεται κι άλλο με την αναγέννηση των θεωριών περί φυλετικής υπεροχής, δημιουργήθηκαν επιτροπές διερεύνησης με τη συμμετοχή εκπροσώπων των Ρομά. Σε κάποιες χώρες (όπως η Ρουμανία, η Ουγγαρία κλπ) οι Τσιγγάνοι απέκτησαν τελικά κάποια συλλογικά δικαιώματα μαζί με το στάτους εθνικής μειονότητας⁶⁸ Ειδικά σώματα παρακολουθούν την εφαρμογή της σχετικής νομοθεσίας στη Ρουμανία και τη Βουλγαρία. Η Σλοβενία αποφάσισε επίσης να συνεργαστεί με την Αυστρία για να βελτιώσει την κατάσταση των Ρομά.⁶⁹ Συγκεκριμένα μέτρα άρχισαν να υιοθετούνται σταδιακά σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες για την επίλυση των προβλημάτων ως προς την απασχόληση, την εκπαίδευση και την στέγαση των Ρομά. Σε πανευρωπαϊκό επίπεδο υπάρχει εξάλλου ένα ενεργό δίκτυο δράσης των ίδιων των Ρομά που ζητούν την αναγνώριση τους ως λαού χωρίς έδαφος και αντίστοιχη εκπροσώπηση στα Ηνωμένα Έθνη και την ΕΕ. Ζητούν επίσης -πάντα με την υποστήριξη των ΜΚΟ- λήψη ειδικών μέτρων από τις χώρες όπου ζουν με στόχο την κατάργηση όλων των δυσμενών διακρίσεων εις βάρος τους, την κατάργηση της περιθωριοποίησης στην οποία έχουν καταδικαστεί με υιοθέτηση θετικών δράσεων και την πλήρη αναγνώριση των κοινωνικών, οικονομικών, πολιτιστικών και πολιτικών δικαιωμάτων τους⁷⁰.

Ένα τέτοιο στοιχείο είναι ο νομαδικός τρόπος ζωής, μολοντί αυτός εκπίπτει σταδιακά. Οι Ρομά ως εκ τούτου ζουν μαζί μας εδώ και 600 περίπου χρόνια αλλά

⁶⁸ www.nchr.gr

⁶⁹ www.nchr.gr

⁷⁰ www.nchr.gr

ακόμα και σήμερα οι πρωταρχικές και θεμελιώδεις ανάγκες τους δεν καλύπτονται αφού παραμένουν επισήμως αόρατοι παρά τις υποδείξεις των διεθνών οργάνων

Οι Τσιγγάνοι ανήκουν σε διάφορες (συχνά και αντιμαχόμενες) «φυλές», δεν αποτελούν δηλαδή μια απόλυτα ομοιογενή ομάδα - όλοι όμως ανεξαιρέτως αντιμετωπίζουν τεράστια προβλήματα. ενδεικτικά κάποιες διαφοροποιήσεις: Οι πλειονότητα των ελλήνων Ρομά είναι Χριστιανοί Ορθόδοξοι που μιλούν τη γλώσσα «βλάχουρα Ρομά»⁷¹. Οι περισσότεροι Ρομά που ζουν στη Δ. Θράκη αντίθετα είναι Μουσουλμάνοι, μέλη της μόνης αναγνωρισμένης μειονότητας στην Ελλάδα από τη συνθήκη της Λοζάνης του 1923 και μιλούν «να-βλάχουρα Ρομά». Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μια μεγάλη εισροή Ρομά αλβανικής καταγωγής από την Αλβανία, τις περιοχές της τέως Γιουγκοσλαβίας⁷² κλπ, γεγονός που οξύνει το ήδη οξύτατο πρόβλημα των Ρομά στην Ελλάδα.

Υπάρχει μια μεγάλη διαφορά οικονομικής και κοινωνικής κατάστασης μεταξύ των διαφόρων τσιγγάνικων ομάδων: Στην Αγία Βαρβάρα λ.χ. οι Τσιγγάνοι που ζουν εκεί από το 1923 και μετά, δημιούργησαν αρκετά ικανοποιητικές συνθήκες ζωής και εργασίας, ζώντας σε κανονικές κατοικίες όπως οι υπόλοιποι δημότες. Στα Άνω Λιόσια αντίθετα οι Τσιγγάνοι ζουν σε έναν άθλιο καταυλισμό-σκουπιδότοπο. Αυτά είναι δύο χαρακτηριστικά άκρα.

Τα προβλήματα που αντιμετωπίζει κάθε ομάδα είναι ως εκ τούτου διαφορετικής τάξης: Η πιο ενταγμένη ομάδα αντιμετωπίζει οξύ πρόβλημα ισότιμης αντιμετώπισης από το ελληνικό κράτος και τους μη Τσιγγάνους έλληνες αφού είναι θύμα καθημερινών και αλλεπάλληλων ρατσιστικών διακρίσεων⁷³. Η πολυπληθέστερη ομάδα των σκηνιτών όμως παρουσιάζει επιπλέον οξύτατο πρόβλημα επιβίωσης.

Σκηνίτες είναι ένας μεγάλος αριθμός Ρομά που ζουν σε 52 περίπου πρόχειρους και επικίνδυνους καταυλισμούς σε όλη την επικράτεια. Υφίσταται μάλιστα ο γνωστός μύθος ότι οι Τσιγγάνοι απολαμβάνουν τις άθλιες συνθήκες υπό τις οποίες καταδικάστηκαν να ζουν και οι οποίες συνδέονται αναπόδραστα με τον αναλφαβητισμό και την παραβατικότητα. Πρόκειται βεβαίως για επιχειρηματολογία αφελή και ρατσιστική που επικαλείται εκτός της βιολογικής διαφοράς και τις δήθεν ασύμβατες πολιτισμικές αποκλίσεις στις οποίες αποδίδουν ολοκληρωτικά την αδυναμία ομαλής ένταξης των Ρομά στην ελληνική κοινωνία.

⁷¹ www.romnet.gr

⁷² www.romnews.com

⁷³ www.romnews.com

Στην πραγματικότητα, όπως προαναφέρθηκε, η ελληνική πολιτεία και οι αρμόδιοι φορείς παραμέλησαν για πάρα πολλά χρόνια αυτή την ομάδα πολιτών και δεν προχώρησαν σε σοβαρές έρευνες-μελέτες με στόχο την κατανόηση της ιδιαιτερότητας των κοινοτήτων των Ρομά και τη στοιχειώδη έστω επίλυση των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν. Μόνο τα τελευταία χρόνια και κυρίως χάρη στα ευρωπαϊκά προγράμματα άρχισε μια τέτοια προσπάθεια ψηλάφησης του χώρου των Τσιγγάνων και στην Ελλάδα. Πιο συγκεκριμένα, η πρώτη φορά από της ίδρύσεως του ελληνικού κράτους που διαμορφώθηκε, δημοσιοποιήθηκε και άρχισε να εφαρμόζεται κρατικό πρόγραμμα αντιμετώπισης του προβλήματος ήταν μόλις το 1996⁷⁴.

Όπως αποκαλύπτουν οι δύο έρευνες στις οποίες θα αναφερθούμε παρακάτω, η κοινωνικοοικονομική περιθωριοποίηση των σκηνιτών είναι αυτή που απαγορεύει τον εξανθρωπισμό του καθημερινού τους βίου οδηγώντας τους σε επιβιωτικές πρακτικές που αντιστρατεύονται την κοινωνική πρόοδο. Το ένα πρόβλημα τους οδηγεί στο άλλο στο πλαίσιο ενός αναπόφευκτου φαύλου κύκλου.

Αν δεν αλλάξουν δραστικά τα δεδομένα, με την πάροδο του χρόνου οι ανειδίκευτοι και αναλφάβητοι στη μεγάλη πλειονότητά τους Ρομά είναι καταδικασμένοι να περιθωριοποιηθούν ακόμα πιο ακραία λόγω των οικονομικών συνθηκών που επικρατούν πια. Οι Ρομά στη χώρα μας δεν έχουν καμία διαπραγματευτική ισχύ και ελάχιστη πρόσβαση στα κέντρα λήψης αποφάσεων είτε σε εθνικό είτε σε τοπικό επίπεδο. Πολλές φορές δεν έχουν ούτε καν πρόσβαση στις δράσεις των μη κυβερνητικών οργανώσεων και κάποιων άλλων φορέων που δραστηριοποιήθηκαν τελευταία υπέρ τους⁷⁵.

4.2.1. Το οικιστικό πρόβλημα

Το οικιστικό πρόβλημα αναγνωρίζεται από όλες τις εμπλεκόμενες πλευρές ως το πιο κομβικό για τους Ρομά. Είναι γεγονός ότι η διαμονή σε μόνιμη γνωστή κατοικία συνδέεται με τη δυνατότητα ενός πολίτη να απολαμβάνει ορισμένα δικαιώματα αλλά και με τη δυνατότητα του δημοσίου ή ιδιωτών να συναλλάσσεται νομίμως με το πρόσωπο αυτό. Η νομαδική ζωή των Ρομά και η διαβίωσή τους σε παράνομους καταυλισμούς στα όρια δήμων (χωρίς αναγκαστικά να υπάρχει οικογενειακή τους μερίδα εκεί) λειτουργεί ως τροχοπέδη για την κοινωνική ένταξη

⁷⁴ www.nchr.gr

⁷⁵ Βλ. Παράρτημα: V

τους. Η ΔΕΠΟΣ⁷⁶ εκπόνησε και παρέδωσε το 1999 την πρώτη και μοναδική εμπειρισταωμένη μελέτη που κατέγραψε τους χώρους διαμονής των τσιγγάνικων κοινοτήτων και τις στεγαστικές ανάγκες των Τσιγγάνων σε όλη την Ελλάδα. Τη μελέτη υιοθέτησαν εκτός της Πολιτείας, οι οργανώσεις των Τσιγγάνων (ΠΟΣΕΡ) και το διαδημοτικό δίκτυο POM.

Σύμφωνα και με τη μελέτη αυτή, οι συνθήκες ζωής στους καταυλισμούς είναι αυτές τις εξαθλίωσης. Οι Τσιγγάνοι ζουν σε παράγκες, μέσα στα σκουπίδια, χωρίς νερό, τουαλέτες, φως, στο έλεος των καιρικών φαινομένων και των επιδημιών. Έτσι οι τσιγγάνικοι καταυλισμοί αποτελούν εστίες μόλυνσης και παραβατικότητας με αποτέλεσμα οι μη Τσιγγάνοι δημότες να θεωρούν την παρουσία των Τσιγγάνων ντροπή και υποβάθμιση για την περιοχή τους και να προσπαθούν με κάθε πρόσχημα να τους διώξουν από κει. Οι δημοτικές αρχές θεωρούν επίσης επιβάρυνση τους Ρομά που ζουν στα όρια τους και αντί να επιλύσουν το πρόβλημα, απλώς προσπαθούν να απαλλαγούν απ' αυτούς με οποιονδήποτε –ακόμα και παράνομο- τρόπο.

Οι Τσιγγάνοι, στερούμενοι εναλλακτικής λύσης, καταπατούν δημοτικά ή και ιδιωτικά οικοπέδα προκειμένου να στήσουν τις πρόχειρες εγκαταστάσεις τους, πρακτική που οδηγεί στην όξυνση των αντιθέσεων, διασπορά ρατσιστικών επιχειρημάτων και διαιώνιση του κοινωνικού προβλήματος συμβίωσης των Ρομά με τους υπόλοιπους πολίτες. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση των 42 οικογενειών Ρομά στο Χαλάνδρι που καταπατούν ιδιωτική περιοχή με αποτέλεσμα η τοπική κοινωνία να στραφεί εναντίον τους⁷⁷.

4.2.2. Η κατάσταση της Υγείας των Τσιγγάνων

Η κατάσταση της υγείας του πληθυσμού ιδίως των σκηνιτών είναι επισφαλής λόγω των κάκιστων συνθηκών διαβίωσης του, αλλά και της εξαπλωμένης χρήσης ναρκωτικών ουσιών.

Το 77% των Τσιγγάνων είναι εντελώς ανασφάλιστοι. Η μόνη περίθαλψη που έχουν είναι η των απόρων, δηλαδή μπορούν να καταφεύγουν στα δημόσια νοσοκομεία, όπου δεν είναι καν ευπρόσδεκτοι, ούτε αντιμετωπίζονται όπως οι υπόλοιποι ασθενείς. Ακόμα όμως και το πιστοποιητικό απορίας είναι δύσκολο να εξασφαλιστεί. Σ' αυτές τις περιπτώσεις τα νοσοκομεία απαιτούν κάποια νοσήλια, τα

⁷⁶ www.nchr.gr

⁷⁷ www.nchr.gr

οποία επιχειρούν να εξασφαλίσουν κατακρατώντας τις αστυνομικές ταυτότητες των Τσιγγάνων. Το αποτέλεσμα είναι να μένουν χωρίς το απαραίτητο για τις συναλλαγές τους δελτίο ταυτότητας και όσοι Τσιγγάνοι διαθέτουν⁷⁸.

4.2.3. Το πρόβλημα της απασχόλησης

Οι Τσιγγάνοι παραδοσιακά ήταν μια κλειστή κοινωνική ομάδα με δική της δομή και ιεραρχία, βασιζόμενη στην ευρεία οικογένεια και τη γλώσσα ως συνεκτικό δεσμό, μαζί με τις παραδόσεις και τα έθιμα.⁷⁹ Η δομή αυτή λειτούργησε συμπληρωματικά με την κυρίαρχη μέχρι τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο περίπου. Οι Τσιγγάνοι ήταν γυρολόγοι έμποροι και τεχνίτες. Τα χωριά τους είχαν ανάγκη.

Η αστυφιλία μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο στέρησε από τους Τσιγγάνους τον ζωτικό χώρο των οικονομικών δραστηριοτήτων τους. Η μεγάλη διάδοση των βιομηχανοποιημένων προϊόντων τους αχρήστευσε ως τεχνίτες. Το αποτέλεσμα είναι να προσεγγίζουν πια αναγκαστικά και μαζικά τα αστικά κέντρα, να εγκαθίστανται σε άθλιους καταυλισμούς στα όρια των πόλεων για αναζήτηση δουλειάς.

Η ένταξη των Τσιγγάνων στην αγορά νόμιμης εργασίας συνδέεται πλέον απολύτως με την εκπαίδευση. Είναι χαρακτηριστικό ότι δεν υπάρχουν Τσιγγάνοι σε επαγγέλματα επιστημονικά ή εν γένει υψηλής εξειδίκευσης αλλά ούτε στον τομέα των υπηρεσιών.

Όσοι απ' αυτούς απασχολούνται στον αγροτικό τομέα είναι σε δυσμενή κατάσταση επειδή οι οικονομικοί μετανάστες αναγκάζονται να δουλέψουν με ακόμα μικρότερες αμοιβές και τους «παίρνουν τις δουλειές».

Όσοι ασχολούνται με το υπαίθριο εμπόριο (λαϊκές) αντιμετωπίζουν πρόβλημα νομιμότητας γιατί αγνοούν τις διαδικασίες απόκτησης άδειας ενώ δεν είναι πολύ δύσκολο να την αποκτήσουν -σε αντίθεση με την άδεια για πλανόδιο εμπόριο που αποδεικνύεται πιο δυσπρόσιτη.

Με τα εκπαιδευτικά δεδομένα μόνο το 40% των Τσιγγάνων έχουν βιοποριστική εργασία. Και αυτή συνδέεται με την παρά –αγορά χωρίς βιώσιμες προοπτικές. Το υπόλοιπο 60% των Ρομά είναι άνεργοι, συνταξιούχοι, ασχολούμενοι με τα οικιακά κλπ. Ο αποκλεισμός τους όμως από την αγορά εργασίας έχει αλυσιδωτές επιδράσεις στη ζωή τους συνολικά δεδομένου ότι δεν τους καταδικάζει μόνο στη φτώχεια αλλά

⁷⁸ www.nhrc.gr

⁷⁹ Μουχελή Α. 1996: 506

τους ωθεί ολοένα και περισσότερο στην παραβατικότητα και δη στη διακίνηση ναρκωτικών. Το αποτέλεσμα είναι η δραματική χειροτέρευση της υγείας τους αλλά και της σχέσης τους με τους υπόλοιπους Έλληνες και τις αρχές⁸⁰.

Υπογραμμίζεται ότι οι γυναίκες Ρομά είναι σε ακόμη δυσμενέστερη μοίρα αφού απουσιάζουν εντελώς από την αγορά εργασίας.

4.2.4. Αστικοδημοτικά προβλήματα των Τσιγγάνων

Πρέπει να υπογραμμιστεί εδώ ότι οι Τσιγγάνοι λόγω του τρόπου με τον οποίο είναι αναγκασμένοι να επιβιώνουν έχουν συχνότατα μεγάλες εκκρεμότητες ως δημότες και πολίτες. Σύμφωνα με την προαναφερθείσα έρευνα του δικτύου POM – Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων, το 5,5% των ερωτηθέντων δεν είχε δηλωθεί στο Ληξιαρχείο, 10 % δεν έχει ταυτότητα ή άλλο ανάλογο πιστοποιητικό, το 25% των δικαιούμενων λόγω ηλικίας δεν έχουν εκλογικό βιβλιάριο και το 50% περίπου δεν είχε εγγραφεί στα δημοτολόγια. Το γεγονός αυτό πυροδοτεί με τη σειρά του ή ανατροφοδοτεί όλα τα υπόλοιπα προβλήματα των Ρομά εμποδίζοντας την επίλυσή τους. Ένα αδήλωτο παιδί (ή παιδί αδήλωτων γονιών) δεν μπορεί λ.χ. να εγγραφεί στο σχολείο. Ο αδήλωτος πολίτης απλούστατα δεν υπάρχει για το κράτος. Οι δημοτικές αρχές από την άλλη μεριά εκμεταλλεύονται το πρόβλημα αναλφαβητισμού και έλλειψης εξοικείωσης των Τσιγγάνων με τη γραφειοκρατία και δεν προσπαθούν να διευκολύνουν τη διαδικασία νομιμοποίησης τους. Έτσι απαλλάσσονται απ' αυτούς ευκολότερα αφού δεν είναι καν δημότες τους. Πρόκειται για ένα φαύλο κύκλο που μεγιστοποιεί την πεποίθηση των Τσιγγάνων ότι το ελληνικό κράτος είναι εχθρικό απέναντί τους.

Ευτυχώς η νεότερη γενιά έχει συνειδητοποιήσει τη σημασία της νομιμοποίησης και τακτοποιεί τις εκκρεμότητες αυτού του τύπου.

Βασικότατος όρος για την ένταξη των Ρομά είναι η επίλυση με κάθε δυνατό τρόπο των αστικοδημοτικών εκκρεμοτήτων τους που δυναμιτίζουν κάθε ελπίδα εξομάλυνσης και συμβίωσης με το σύνολο⁸¹.

⁸⁰ Μουχελή Α. 1996: 506

⁸¹ www.nchr.gr

4.3. Η εκπαίδευση των τσιγγάνων

Οι Ρομ παρουσιάζουν γενικά ένα υψηλό ποσοστό αναλφαβητισμού, που θεωρείται το υψηλότερο σε σχέση με άλλες πληθυσμιακές ομάδες. Περισσότερα από τα μισά τσιγγανόπαιδα στις χώρες της Ευρώπης δεν παρακολουθούν σχολικά μαθήματα. Οι αναλφάβητοι ενήλικες υπολογίζονται σε ποσοστό 50-80%. Τα ερευνητικά δεδομένα από την Αγία Βαρβάρα παρουσιάζουν ένα ποσοστό 80% ανδρών από 15 ετών και πάνω που δεν έχουν τελειώσει το δημοτικό σχολείο. Το αντίστοιχο ποσοστό για τις γυναίκες κυμαίνεται στο 76%. Στην ίδια περιοχή δεν έχει τελειώσει το γυμνάσιο ένα ποσοστό 96% για τους άνδρες ενώ το ποσοστό που αφορά τις γυναίκες υπολογίζεται στο 100%⁸².

Υπολογίζεται ότι το 65% του συνολικού πληθυσμού των Ελλήνων Τσιγγάνων είναι αναλφάβητοι. Ο αναλφαβητισμός καλύπτει το 85% του ημινομαδικού πληθυσμού, και για τις ηλικίες άνω των 40 ετών για τους άνδρες και άνω των 25% για τις γυναίκες μπορούμε να μιλάμε σχεδόν για καθολικό αναλφαβητισμό. Το ποσοστό αναλφαβητισμού στους Έλληνες Ρομά παραμένει στα ίδια ψηλά επίπεδα - 80%, αγγίζοντας κατά περίπτωση το 90%. Από συγκριτικά στοιχεία των Γιατρών του Κόσμου, το ποσοστό σκηνιτών Ρομά που γνωρίζουν γραφή και ανάγνωση είναι 6% στην Αθήνα και 60% στο Μονπελιέ της Γαλλίας⁸³.

Τα τσιγγανόπαιδα παρουσιάζουν ένα πολύ μικρό ποσοστό εγγραφής στα σχολεία και ελλιπή παρακολούθηση των μαθημάτων. Εμφανίζονται επίσης δυσχέρειες προσαρμογής στο σχολικό πρόγραμμα, πρόωρη διακοπή των μαθημάτων, αδυναμία παρακολούθησης, καθώς επίσης ελλείψεις στα απαραίτητα υλικά εφόδια για την παρακολούθηση στο σχολείο.

Στα αίτια της μη συμμετοχής των Τσιγγάνων στην εκπαιδευτική διαδικασία είναι σκόπιμο να συνεξετάσουμε τις ιδιαίτερες επιλογές της ίδιας της ομάδας.

Ο νομαδισμός, ως βασικό στοιχείο του τρόπου ζωής των τσιγγάνων, εμποδίζει την τακτική παρακολούθηση των σχολικών μαθημάτων. Τα κύρια προβλήματα που αναφέρονται στην εκπαίδευση είναι η μη εγγραφή των παιδιών στο σχολείο και η περιοδική φοίτηση τους. Οι αιτίες είναι οι εξής: νομαδική ζωή, απόρριψη από τους τσιγγάνους της αξίας του σχολείου, γλωσσικές δυσκολίες, μη αποδοχή από το

⁸² www.elsinki.gr

⁸³ www.elsinki.gr

σχολικό περιβάλλον, η αποδοχή από το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον, κατά παράδοση απόρριψη κάθε άλλου τρόπου ζωής⁸⁴.

Η αντιστοιχία του εκπαιδευτικού συστήματος με τη γλωσσική παράδοση και την ιδιαίτερη διαδικασία κοινωνικοποίησης στο εσωτερικό της ομάδας αποτελούν σημαντικούς παράγοντες που δυσκολεύουν την πρόσβαση σε αυτό.

Στην Ελλάδα, οι περισσότεροι Ρομά και σχεδόν όλοι οι σκηνίτες Ρομά έχουν ως μητρική γλώσσα τη Ρομανές. Γι' αυτό είναι απαραίτητη η διδασκαλία της ελληνικής ως δεύτερης γλώσσας στα σχολεία που φοιτούν, παράλληλα με παροχή ενισχυτικής διδασκαλίας. Το Υπουργείο Παιδείας δεν έχει παρόμοιο συστηματικό πρόγραμμα, παρόλο που έχει χορηγήσει απλόχερα δισεκατομμύρια δραχμές σε έρευνες για την εκπαίδευση τσιγγανόπαιδων με ασαφή αποτελέσματα. Σποραδικές μεμονωμένες εξαιρέσεις οφείλονται στην πρωτοβουλία και τη θέληση των ίδιων των δασκάλων των σχολείων, όπως στο 6ο Δημοτικό Σχολείο Ευόσμου και στο 8ο Δημοτικό Σχολείο Νέας Ζωής Ασπροπύργου. Το Δίκτυο DROM για τα Κοινωνικά Δικαιώματα των Τσιγγάνων εφαρμόζει επίσης πειραματικά με εθελοντές το ανάλογο προσαρμοσμένο πρόγραμμα στους Ρομά του Γαλλικού ποταμού (πρώην καταυλισμός Ευόσμου)⁸⁵.

Επίσης δεν έχουν γραπτή γλώσσα, επομένως οι τρόποι και οι μηχανισμοί εκμάθησης της προφορικής γλώσσας είναι διαφορετικοί. Εκπαίδευση υπάρχει μόνο στο εσωτερικό της τσιγγάνικης κοινωνίας, μόνο που αυτή προέρχεται με άλλους τρόπους και μεταδίδεται μέσω άτυπων και μη θεσμοθετημένων μέσων όπως είναι η ομοιογένεια ή η ευρύτερη συγγενική ομάδα, που προϋποθέτουν τη διαρκή και ελεύθερη συμμετοχή του τσιγγανόπαιδου στην κοινωνική ζωή της ομάδας του. Κύρια σημεία της εκπαίδευσης των τσιγγανόπαιδων αποτελούν την εκμάθηση του επαγγέλματος, των αξιών και των αντιλήψεων της κοινωνίας τους, και κατά συνέπεια του κοινωνικού τους ρόλου εντός αυτής.

Από έρευνα που διεξήγαγε το Αριστοτέλειο πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης στην περιοχή του Δενδροποτάμου για την εκπαίδευση των παιδιών που ανήκουν σε μειονοτικές ομάδες, προέκυψε ότι τα τσιγγανόπαιδα παρουσιάζουν τα χαμηλότερα ποσοστά σχολικής παρακολούθησης (από τα 332 παιδιά Τσιγγάνων που είχαν εγγραφεί στο σχολείο, μόνο το ένα τρίτο αποφοίτησε). Η έρευνα απευθυνόταν εκτός από τα παιδιά και στους γονείς και προέκυψε ότι οι τσιγγάνοι γονείς δε θεωρούν ότι το σχολείο έχει κάποια σχέση με τις δικές τους εκπαιδευτικές πρακτικές και τους

⁸⁴ Μουχελή Α.1996:509

⁸⁵ www.elsinki.gr

εμπειρικούς τρόπους εκμάθησης ούτε ότι ευνοεί την επαγγελματική αποκατάσταση των παιδιών τους. Ακόμα οι γονείς θεωρούν ότι η παρακολούθηση του σχολείου στερεί το παιδί από την οικογένεια για σημαντικό χρόνο και έτσι δεν έχει τη δυνατότητα να εκπαιδευτεί στο επάγγελμα αλλά και να συνεισφέρει οικονομικά στην οικογένεια. Επίσης η τσιγγάνικη κουλτούρα ορίζει το γάμο σε πολύ νεαρή ηλικία και αυτό τους εμποδίζει να συνεχίσουν τη φοίτηση τους στο σχολείο, μιας και από πολύ νωρίς θα πρέπει να δημιουργούν οικογένεια και να αφοσιωθούν σε αυτή.

Η σχολική φοίτηση των Τσιγγάνων -εκτός του ότι είναι εκτός παραδοσιακού αξιακού κώδικα- είναι εξαιρετικά ευάλωτη σε εξωτερικούς παράγοντες, όπως η μετακίνηση, τα οικονομικά προβλήματα που οδηγούν στην παιδική εργασία, η απόσταση από το σχολείο, τα φαινόμενα ρατσισμού στα σχολεία, η έλλειψη κατάλληλης και μόνιμης στέγης κλπ. Είναι δηλαδή γεγονός ότι ο τρόπος με τον οποίο αναγκάζονται να επιβιώνουν οι Τσιγγάνοι είναι άκρως ανταγωνιστικός προς το σχολείο γι αυτό και το 60% περίπου του συνόλου είναι εντελώς αναλφάβητο. Το γεγονός αυτό από μόνο του είναι αρκετό για να διαιωνίσει τον κοινωνικό-οικονομικό αποκλεισμό των Τσιγγάνων. Από τις σχετικές έρευνες καταγράφεται μια ιδιορρυθμία: Συχνά οι Τσιγγάνοι αποδίδουν την σχέση τους με το σχολείο ως προϊόν επιλογής. Από πούθενά όμως δεν αποδεικνύεται ότι οι Τσιγγάνοι δεν φοιτούν στο σχολείο για να διαφυλάξουν την ιδιαίτερη πολιτισμική τους ταυτότητα. Υπάρχουν δυο μορφές αποκλεισμού των τσιγγάνων.

α) Ανοιχτές απόπειρες αποκλεισμού των τσιγγανοπαίδων με κινητοποίηση της κοινωνίας, γονιών, μαθητών, δασκάλων.

Όπως κατήγγειλε στις 12.9.01 στον τύπο το Συντονιστικό Οργανώσεων και Κοινοτήτων για τα ανθρώπινα δικαιώματα των Ρομά στην Ελλάδα (ΣΟΚΑΔΡΕ) τα παιδιά Ρομά κινδυνεύουν να μην πάνε σχολείο και φέτος γιατί δεν υπάρχει λεωφορείο να τα μεταφέρει σ' ένα σχολείο που είναι χιλιόμετρα μακριά απ' τον τόπο διαμονής τους. Το πρόβλημα οφείλεται εν πολλοίς στο γεγονός ότι τα παιδιά Ρομά μιας περιοχής διασκορπίζονται σε πολλά σχολεία για να αποφευχθεί η «υποβάθμιση» ενός σχολείου λόγω «υπερβολικής συγκέντρωσης» μαθητών Ρομά σ' αυτό.⁸⁶

β) Παθητικό αποκλεισμό τους μέσα στην τάξη με την περιθωριοποίησή τους. Τα στερεότυπα που ερμηνεύουν τους λόγους της μη παρακολούθησης των τσιγγανοπαίδων δεν ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα. Τα παιδιά Ρομά

⁸⁶ www.nhcr.gr

ανταποκρίνονται καλά όταν η εκπαιδευτική διαδικασία λαμβάνει υπ' όψιν τις ανάγκες και τις ιδιαιτερότητες των μαθητών το γεγονός δηλαδή ότι μετακινούνται, ότι δεν έχουν μητρική γλώσσα την ελληνική.

Ο τρόπος ζωής των τσιγγάνων αλλά και το γεγονός ότι η κοινότητά τους είναι διαχρονικά αποκλεισμένη καθιστά τη σχολική ένταξη/ φοίτηση του πληθυσμού αυτού εξαιρετικά δύσκολη. Συγκεκριμένα, από την πλευρά των τσιγγάνων ο νομαδικός τρόπος ζωής, τα οικονομικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν, το γεγονός ότι συχνά τα παιδιά τους εργάζονται, καθώς και οι δύσκολες και συχνά ανθυγιεινές συνθήκες διαβίωσης δεν τους επιτρέπουν να βάλουν σε προτεραιότητα τη φοίτηση των παιδιών τους στα σχολεία. Από την άλλη πλευρά οι προκαταλήψεις που υπάρχουν από την πλευρά της πλειοψηφίας των εκπαιδευτικών, των μαθητών και των γονιών αλλά και η έλλειψη υποστήριξης των εκπαιδευτικών σε ότι αφορά στην ψυχοκοινωνική στήριξη και τη σχολική ένταξη των τσιγγανοπαίδων, καθιστούν δυσοίωνα την σχολική φοίτηση του συγκεκριμένου πληθυσμού.

Επίσης είναι εύλογο να αναφερθεί ότι για όσο διάστημα τα τσιγγανόπαιδα παραμένουν αποκλεισμένα από το εκπαιδευτικό σύστημα, στερούνται βασικά ανθρώπινα δικαιώματα. Υπάρχει επιτακτική ανάγκη για παρέμβαση όχι μόνο στα σχολεία αλλά πρωταρχικά στην κοινότητα των Τσιγγάνων. Όσο αντιμετωπίζουν σοβαρό οικιστικό πρόβλημα είναι αδύνατον να βάλουν σε προτεραιότητα την εκπαίδευση και να αντιληφθούν τους λόγους για την οποία είναι όχι μόνο δικαίωμα των παιδιών αλλά και ζωτική ανάγκη.

Η συστηματική μελέτη της νομοθεσίας που αφορά στη συγκεκριμένη πληθυσμιακή ομάδα, μας καταδεικνύει το κενό μεταξύ νομοθετικού πλαισίου και εφαρμογής αυτού⁸⁷.

4.3.1. Χαρακτηριστικές Περιπτώσεις

Η εμπειρία μας δείχνει ότι η πολιτεία στην πραγματικότητα δυσχεραίνει την ένταξη των Ρομά στο σχολικό περιβάλλον. Χαρακτηριστικά είναι τα όσα έχουν συμβεί στον καταυλισμό της Αγίας Σοφίας Θεσσαλονίκης και στον καταυλισμό στην Ν. Αλικαρνασσό της Κρήτης. Τα τσιγγανόπαιδα του οικισμού της Αγίας Σοφίας εκδιώχθηκαν από το δημοτικό σχολείο Χαλάστρας Θεσσαλονίκης όπου έπρεπε

⁸⁷ Βλ. παράρτημα: VI

κανονικά να φοιτήσουν. Γονείς, μαθητές και κάποιοι καθηγητές, τους «έκλεισαν τις πόρτες» με τη δικαιολογία ότι δεν επαρκούν οι κτιριακές εγκαταστάσεις. Μετά από παρέμβαση του Δικτύου ROM και του Συνηγόρου του Πολίτη, δέχτηκαν μόνο τα μισά παιδιά. Η παρουσία των αρμόδιων αρχών και του κρατικού μηχανισμού ήταν ανύπαρκτη.

Παρόμοιο περιστατικό συνέβη και στη Νέα Αλικαρνασσό Κρήτης τον Νοέμβριο του 2000. Στην συγκεκριμένη περιοχή, η παρουσία των αρχών ήταν εις βάρος των Ρομά. Ο δήμαρχος πρότεινε στα Ρομά παιδιά να εγκαταλείψουν το σχολείο για να μη το διαλύσουν

Η μη κυβερνητική οργάνωση «PRAKSIS», μέσω της καθημερινής ενασχόλησης με τα παιδιά του Προγράμματος της «Διπλής Πόρτας», με τους γονείς τους, καθώς και με τους διευθυντές, τους δασκάλους των σχολείων της περιοχής όπου διαμένουν και σε συνεργασία με τις Πρωτοβάθμιες Διευθύνσεις Εκπαίδευσης Δυτικής και Ανατολικής Θεσσαλονίκης, διαπιστώνεται ότι τα παιδιά, παρά τις θετικές νομοθετικές ρυθμίσεις είτε δεν εγγράφονται είτε δεν παρακολουθούν το σχολείο

Οι απαντήσεις που δίνουν τα παιδιά στο ερώτημα «γιατί δεν πας σχολείο;» είναι οι εξής: «γιατί δεν καταλαβαίνω τίποτα εκεί, γιατί ο δάσκαλος δεν με βοηθάει, γιατί τα παιδιά με κοροϊδεύουν τσιγγάνο και βρομιάρη, γιατί δεν έχουμε νερό στο σπίτι για να πλυθώ, γιατί πάω με το μπαμπά στην δουλειά».

Στην ίδια ερώτηση η συνηθέστερη απάντηση των γονέων είναι: «Θα το γράψω στην αρχή της χρονιάς για να πάρω το επίδομα Παιδικής Προστασίας και το επίδομα από σχολείο και μετά τι το θέλει το σχολείο; Για να παντρευτεί, να κάνει παιδιά και να γίνει παλιατζής δε χρειάζεται να πάει σχολείο».

Παιδί του προγράμματος που διέμενε στην Γερμανία αναφέρει ότι όταν απουσίαζε αδικαιολόγητα από το σχολείο δεχόταν επίσκεψη και επίπληξη από ειδική υπηρεσία και αν αυτό συνεχιζόταν υπήρχαν νομικές κυρώσεις ενώ ακολούθως πήγαινε η αστυνομία στο σπίτι του⁸⁸.

⁸⁸ www.elsinki.gr

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο: Οι τσιγγάνοι της Ν. Αλικαρνασσού.

5.1. Εισαγωγή

Οι περισσότεροι Τσιγγάνοι της Ν. Αλικαρνασσού διαμένουν στον καταυλισμό της Ν. Αλικαρνασσού, που βρίσκεται ανάμεσα στην Εθνική οδό και τη βιομηχανική περιοχή Ηρακλείου. Οι τσιγγάνοι διαμένουν σε αυτή την περιοχή ύστερα από απόφαση της νομαρχίας Ηρακλείου πριν περίπου 20 χρόνια. Χρησιμοποιώντας απόφαση του δημοτικού συμβουλίου από το 1997 και με το επιχείρημα της επικείμενης ανάπλασης του χώρου, το Μάρτιο 1999 ο δήμος ξεκίνησε τη διαδικασία έξωσης των Ρομά. Αποφάσεις έξωσης παραδόθηκαν σε 102 οικογένειες και το θέμα παραμονής τους μένει εκκρεμές όπως και τα χρόνια αιτήματα για παροχή στοιχειώδους υποδομής στον καταυλισμό. Η μετεγκατάσταση των Ρομά σε άλλη περιοχή δεν προχώρησε, αφού κανείς από τους γειτονικούς δήμους δεν θέλησε σκηνίτες στα όριά του. Η μεταφορά τους σε πρώην στρατόπεδο εντός των ορίων του δήμου και η δημιουργία αυτοδιαχειριζόμενου οικισμού, σύμφωνα με σχέδιο της Σύμπραξης με τη συνεργασία του ΓΠΖΓΠ, συναντά τη σθεναρή αντίδραση του δημάρχου, που διαδηλώνει την πρόθεσή του να μην επιτρέψει την παρουσία Ρομά στο δήμο. Το Νοέμβριο 1997 έγινε βίαιη επιδρομή της αστυνομίας στον καταυλισμό ύστερα από έντονη φημολογία για διακίνηση ναρκωτικών⁸⁹ (βλέπε παράρτημα:).

5.2. Βασικά χαρακτηριστικά του πληθυσμού

Ο πληθυσμός χωρίζεται νοητά σε δύο γειτονίες σύμφωνα με τον τόπο καταγωγής τους. Οι σχέσεις των κατοίκων ανάμεσα στις δύο γειτονίες είναι τυπικές και πολλές φορές ανύπαρκτες ή και εχθρικές. Η μία γειτονιά η οποία βρίσκεται στη δυτική πλευρά του καταυλισμού ονομάζεται «Πάνω καταυλισμός». Εκεί κατοικούν οικογένειες που κατάγονται από τη Χαλκίδα και βασική πηγή εισοδήματός τους είναι το εμπόριο ρούχων στη λαϊκή αγορά και μεταξύ τους μιλούν την Ελληνική και όχι τη ρομανί⁹⁰. Το έδαφος το έχουν ασφαλώσει οι ίδιοι με τσιμέντο και τα σπίτια τους είναι χτισμένα από τούβλα ενώ πολλοί έχουν σπίτια στην Αθήνα αλλά μένουν στο Ηράκλειο, λόγω του ότι κερδίζουν περισσότερα χρήματα από την εργασία τους,

⁸⁹ www.elsinki.gr

⁹⁰ Ρομανί: η προφορική γλώσσα των τσιγγάνων

καθώς το εμπόριο ρούχων στη λαϊκή αγορά ήταν μονοπώλιο από τους ίδιους. Τα περισσότερα παιδιά δεν πηγαίνουν σχολείο, καθώς ακολουθούν από μικρές ηλικίες το επάγγελμα των γονιών τους.

Η άλλη γειτονιά βρίσκεται στη ανατολική πλευρά του καταυλισμού. Ονομάζεται «Κάτω καταυλισμός» και εκεί κατοικούν άτομα που κατάγονται από την Πελοπόννησο. Η οικονομική τους θέση είναι δυσμενέστερη από αυτή των κατοίκων του «πάνω καταυλισμού». Ασχολούνται κυρίως με το εμπόριο οπωροκηπευτικών και τη συλλογή παλιοσίδερων, μετάλλων και άλλων αντικειμένων. Τα σπίτια τους είναι παράγκες φτιαγμένες από τσίγκο και ξύλα οι οποίες είναι φτιαγμένες από τους ίδιους, χωρίς να υπάρχουν τουαλέτες και οι κατάλληλες συνθήκες υγιεινής. Ιδιαίτερο πρόβλημα αντιμετωπίζουν κατά τους χειμερινούς μήνες, καθώς δεν υπάρχει θέρμανση και τα νερά από τη βροχή πλημμυρίζουν πολλές φορές τις παράγκες τους. Μεταξύ τους μιλούν τη ρομανί ενώ γνωρίζουν και την ελληνική. Τα περισσότερα παιδιά πηγαίνουν κάποιες τάξεις στο Δημοτικό σχολείο και οι γονείς είναι περισσότερο ευαισθητοποιημένοι σε θέματα εκπαίδευσης από τους κατοίκους του «Πάνω καταυλισμού». Εκτός του ότι στέλνουν τα παιδιά τους στο σχολείο συμμετέχουν και οι ίδιοι σε εκπαιδευτικά σεμινάρια που οργανώνονται. Ιδιαίτερο γνώρισμα τους είναι ο φολκλορικός τρόπος ενδυμασίας τους με εμπριμέ φορέματα και έντονα χρώματα.

5.3. Συνθήκες διαβίωσης στον καταυλισμό

Ο καταυλισμός παρουσιάζει αρκετά και μεγάλα προβλήματα. Στον τομέα της υγιεινής ειδικά υπάρχουν σοβαρές ελλείψεις. Δεν υπάρχει ηλεκτροδότηση ούτε αποχετευτικό σύστημα και σε ελάχιστα σπίτια υπάρχει τουαλέτα. Επίσης ο τρόπος που είναι χτισμένες οι παράγκες του Κάτω καταυλισμού, οι οποίες είναι φτιαγμένες από νάυλον και ξύλο δεν προστατεύουν τους κατοίκους από δυσμενείς καιρικές συνθήκες. Στο έδαφος υπάρχουν πολλά σκουπίδια και λάσπες τα οποία δεν επιτρέπουν να υπάρχει ένα υγιές περιβάλλον.

Στο ανατολικό τμήμα του καταυλισμού τα σπίτια συνήθως αποτελούνται από ένα ενιαίο χώρο. Οι πιο εύποροι κάτοικοι του καταυλισμού χωρίζουν το χώρο του καταυλισμού τους σε δυο μέρη, την κουζίνα και το υπνοδωμάτιο. Το πάτωμα είναι στρωμένο με χαλιά και στο κέντρο του σπιτιού βρίσκεται ξυλόσομπα. Οι συνθήκες υγιεινής στο Δυτικό τμήμα του καταυλισμού είναι καλύτερες σε σχέση με τον

Ανατολικό. Τα περισσότερα σπίτια έχουν τουαλέτα και τα σπίτια τους είναι πολύ πιο καθαρά από αυτά του ανατολικού καταυλισμού.

Το 2006 δόθηκαν κάποια στεγαστικά δάνεια συγχρηματοδοτούμενα από την Ευρωπαϊκή Ένωση και από το κράτος. Οι αιτήσεις που έγιναν από τους τσιγγάνους ήταν πολλές, η καθυστέρηση τους όμως είχε ως αποτέλεσμα την απογοήτευση των κατοίκων του καταυλισμού από τη ζωή και τις συνθήκες διαβίωσής τους. Σήμερα οι περισσότερες αιτήσεις που έχουν κάνει για δανειοδότηση έχουν εγκριθεί, αλλά πολλοί από αυτούς δεν έχουν μπει στη διαδικασία να ψάχνουν για αγορά ή κατασκευή κατοικίας⁹¹.

Οι άθλιες συνθήκες διαβίωσης δημιουργούν τις προϋποθέσεις για την εμφάνιση επικινδύνων ασθενειών. Διεθνής έρευνα των Γιατρών του Κόσμου (πρόγραμμα ROMEUROPE, Medecins du Monde, Juin 1999) σε χώρες της Ευρώπης συσχετίζει άμεσα τις συνθήκες διαβίωσης στους καταυλισμούς με την προβληματική υγεία των Τσιγγάνων.

Η έλλειψη στοιχειωδών συνθηκών υγιεινής δεν είναι χαρακτηριστικό του πολιτισμού των Τσιγγάνων, αλλά των διακρίσεων, της αδιαφορίας και της εγκατάλειψής τους από τη μεριά της πολιτείας. Βέβαια παρόλες τις αντίξοες συνθήκες, πολλοί κάτοικοι του καταυλισμού προσπαθούν να βελτιώσουν τις συνθήκες διαβίωσής τους, με το να τσιμεντώνουν το χώρο και να τοποθετούν γλάστρες και φυτά.

Παρά τις δύσκολες συνθήκες διαβίωσης στον καταυλισμό της Ν. Αλικαρνασσού η προοπτική ενοικίασης κατοικίας στην πόλη του Ηρακλείου αντιμετωπίζεται με επιφυλακτικότητα. Το πρόβλημα, όπως πολλοί κάτοικοι του καταυλισμού δηλώνουν, δεν βρίσκεται μόνο στο ότι δεν έχουν την οικονομική δυνατότητα να ενοικιάσουν σπίτι ή ότι δύσκολα οι ιδιοκτήτες δέχονται να τους νοικιάσουν το σπίτι τους, αλλά κυρίως στο ότι δυσκολεύονται να εγκαταλείψουν τον προστατευτικό πυρήνα της κοινότητας. Τα δίκτυα αλληλεγγύης και αλληλοϋποστήριξης των κατοίκων του καταυλισμού συμβάλλουν αποφασιστικά στον αγώνα για την επιβίωση τους σε ένα περιβάλλον που παραμένει ξένο και εχθρικό.

⁹¹ Δόγκα, Σ., Παπάζογλου, Γ. 2007:5

5.4. Επαγγελματική δραστηριότητα των κατοίκων του καταυλισμού.

Η κυριότερη επαγγελματική δραστηριότητα των κατοίκων του καταυλισμού είναι το εμπόριο. Δύο μορφές εμπορίου υπερτερούν: το εμπόριο ειδών οικιακού εξοπλισμού και το εμπόριο φρούτων. Πρέπει να σημειωθεί ότι μέχρι πρόσφατα στους κατοίκους του καταυλισμού δεν χορηγείτο άδεια μικροπωλητή- οι πρώτες άδειες άρχισαν να δίνονται τα τελευταία χρόνια- με αποτέλεσμα να είναι αναγκασμένοι να ασκούν παράνομα την επαγγελματική τους δραστηριότητα. Κύρια ασχολία των κατοίκων του ανατολικού τμήματος του καταυλισμού είναι το εμπόριο οπωρικών. Τα περιθώρια κέρδους που έχουν είναι περιορισμένα. Συχνά με μεγάλη δυσκολία κερδίζουν το μεροκάματό τους και καλύπτουν τα έξοδα βενζίνης που τους χρειάζεται για την καθημερινή τους μετακίνηση. Οι κάτοικοι του δυτικού καταυλισμού ασχολούνται κυρίως με το πλανόδιο εμπόριο ειδών οικιακού εξοπλισμού και ένδυσης.

Μέρος του καταυλισμού επιδίδονται στην επαιτεία ή ασχολούνται με άλλες ευκαιριακές δουλειές, όπως η συλλογή και η πώληση παλιοσίδερων.

5.5. Η πορεία της εκπαίδευσης των τσιγγανοπαίδων του καταυλισμού της Ν.

Αλικαρνασσού

Η προσπάθεια ένταξης των παιδιών του καταυλισμού στο σχολείο ξεκίνησε το 1996 με την δημιουργία Παραρτήματος τσιγγανοπαίδων του 39^{ου} Δημοτικού σχολείου Ηρακλείου. Η πρωτοβουλία για τη δημιουργία του Παραρτήματος ξεκίνησε από τη Νομαρχία Ηρακλείου και τη διεύθυνση Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης.

Το σχολείο αυτό λειτούργησε για δυο χρόνια και φοιτούσαν σε αυτό αποκλειστικά τσιγγανόπαιδα νηπιακής και σχολικής ηλικίας. Σκοπός της λειτουργίας του ήταν η υποβοήθηση των τσιγγανοπαίδων προκειμένου να ενταχθούν στο κανονικό σχολείο για ένα χρονικό διάστημα τριών ετών. Η εκπαιδευτική διαδικασία γινόταν κάτω από δύσκολες συνθήκες, τόσο από πλευράς υλικοτεχνικής υποδομής όσο και από ανθρώπινου δυναμικού και μαθητών. Τα προβλήματα και οι δυσκολίες που καλούνταν να αντιμετωπίσουν ήταν πολλά.

Το Παράρτημα τσιγγανοπαίδων δέχθηκε κριτική, καθώς η συγκέντρωση των τσιγγάνων σε ένα χώρο διαφορετικό από αυτόν που φοιτούσαν τα υπόλοιπα παιδιά δημιούργησε την αίσθηση στην τοπική κοινωνία ότι προφυλάσσονταν τα παιδιά τους

από τους από τους «βρώμικους» τσιγγάνους. Παράλληλα η δημιουργία αυτού του σχολείου, καθιστούσε ευάλωτους τους τσιγγάνους σε διάφορου είδους δημαγωγούς που, προκειμένου να εξασφαλίσουν ψήφους των τσιγγάνων και την εύνοιά τους, αυτοπαρουσιάζονταν ως προστάτες των τσιγγάνων.

Παρόλα αυτά τα αποτελέσματα αυτής της προσπάθειας, με τη συμβολή του προγράμματος του ΥΠΕΠΘ «Εκπαίδευση Τσιγγανοπαίδων» το 1997 ήταν θετικά σε πολλά επίπεδα. Σε ένα πρώτο επίπεδο δημιουργήθηκε ένας πυρήνας παιδιών που παρακολουθούσαν ανελλιπώς το σχολείο. Επίσης, άρχισε να αποκαθίσταται η σχέση των τσιγγάνων του καταυλισμού με την εκπαίδευση. Η αυτοπεποίθηση των τσιγγανοπαίδων ενισχύθηκε, καθώς η συμμετοχή τους σε δραστηριότητες της κοινότητας άρχισε να διώχνει από επάνω τους τον ρόλο του περιθωριακού και του αποκλεισμένου.

Έτσι, το 1998-99 κατόπιν συνεννόησης με τους διευθυντές των 3^{ου} και 4^{ου} δημοτικών σχολείων Ν. Αλικαρνασσού ξεκίνησε η πιλοτική ένταξη των μαθητών στα σχολεία αυτά. Ένα προπαρασκευαστικό στάδιο που θα έδινε τόσο στα τσιγγανόπαιδα όσο και στα σχολεία, να περάσουν ομαλά στην δεύτερη φάση του προγράμματος «Εκπαίδευση τσιγγανοπαίδων» που ήταν η κατάργηση του Παραρτήματος και η ένταξη των τσιγγάνων στα σχολεία της τοπικής κοινότητας.

Η απόφαση κατάργησης του Παραρτήματος δημιούργησε πληθώρα αντιδράσεων τόσο από επίσημους φορείς (διεύθυνση του 4^{ου} δημοτικού σχολείου, υπεύθυνο του τμήματος της διεθνούς αμνηστίας) όσο και από ανεπίσημους φορείς (σύλλογοι γονέων κτλ).

Το σχολικό έτος 2004-2005 στο 3^ο Δημοτικό Ν. Αλικαρνασσού εντάχθηκαν οι μαθητές του ανατολικού τμήματος του καταυλισμού. Από αυτούς, σύνολο 35, τακτικά φοιτούσαν οι 30 και άτακτη φοίτηση είχαν οι 5. Στο 4^ο Δημοτικό Ν. Αλικαρνασσού εντάχθηκαν οι μαθητές από το δυτικό τμήμα του καταυλισμού. Από αυτούς συνολικά 40, τακτική φοίτηση είχαν οι 10 και άτακτη φοίτηση οι 30. Όλα τα παιδιά εντάχθηκαν στις κανονικές τάξεις, ενώ παράλληλα δημιουργήθηκαν τμήματα υποδοχής για τους μαθητές που είχαν ανάγκη συμπληρωματικής στήριξης.

Οι δυσκολίες προσαρμογής που προέκυψαν με τη φοίτηση των τσιγγανοπαίδων στα Δημοτικά σχολεία της κοινότητας μπορούν να συνοψισθούν στα εξής: α. Η επικοινωνία των τσιγγανοπαίδων με τα υπόλοιπα παιδιά ήταν περιορισμένη με αποτέλεσμα τη δημιουργία από την πλευρά τσιγγανοπαίδων υποομάδων και μια διαχωριστική γραμμή στην οργάνωση των κοινωνικών σχέσεων ανάμεσα στους

μαθητές. β. Η μετακίνηση των παιδιών από και προς το καταυλισμό εξακολουθούσε να γίνεται με Κ.Τ.Ε.Λ. με αποτέλεσμα τις καθυστερήσεις στις μετακινήσεις.

Τα θετικά στοιχεία αυτής της ένταξης θα μπορούσαν να συνοψισθούν στα παρακάτω: α. οι περισσότεροι συνειδητοποίησαν ότι τα παιδιά του καταυλισμού δεν διαφέρουν σε τίποτα από το υπόλοιπα, παρά το γεγονός ότι δεν έχουν την απαραίτητη υποστήριξη από το σπίτι. β. Τόσο οι γονείς όσο και οι τοπικές αρχές σταμάτησαν να αντιστρατεύονται την ένταξη των τσιγγάνων μαθητών στα σχολεία της κοινότητας. γ. οι εκπαιδευτικοί διαπίστωσαν ότι τα παιδιά του καταυλισμού δεν αποτελούν πρόβλημα στο σχολείο τους και η αναγνώριση που δέχθηκαν για το έργο τους του ώθησε σε μεγαλύτερη προσπάθεια. δ. οι γονείς των ρομά μαθητών ανταποκρίθηκαν θετικά στη φοίτηση των παιδιών τους στο ίδιο σχολείο με τα υπόλοιπα.

Σήμερα είναι εγγεγραμμένα στο 3^ο Δημοτικό σχολείο Ν. Αλικαρνασσού 37 μαθητές ρόμικης προέλευσης και από αυτούς φοιτούν κανονικά οι 30 ενώ στο 4ο είναι εγγεγραμμένοι 27 μαθητές ρόμικης προέλευσης και φοιτούν κανονικά οι 6.

Β΄ ΜΕΡΟΣ: ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^ο: Μεθοδολογία έρευνας

6.1. Σκοπός και στόχοι της έρευνας

Σκοπός της συγκεκριμένης έρευνας είναι να διερευνήσουμε και να περιγράψουμε τη στάση των μαθητών των 3^{ου} και 4^{ου} Δημοτικών Σχολείων Ν. Αλικαρνασσού απέναντι στα τσιγγανόπαιδα. Πιο συγκεκριμένα, να διερευνήσουμε το είδος της στάσης απέναντι στα τσιγγανόπαιδα.

Επιμέρους στόχοι είναι να διερευνηθεί:

1. Ο ρόλος της οικογένειας στη διαμόρφωση ή όχι των στάσεων
2. Ο ρόλος του σχολείου στη διαμόρφωση ή όχι των στάσεων.

6.2. Ερευνητική υπόθεση

Οι ερευνητικές υποθέσεις που διατυπώνονται παρακάτω απαντούν στο σκοπό της έρευνας που είναι η διερεύνηση των στάσεων και αντιλήψεων των μαθητών απέναντι στα τσιγγανόπαιδα και των παραγόντων που συμβάλλουν στη στάση αυτή.

1^η ερευνητική υπόθεση

Το σχολείο επηρεάζει την ύπαρξη προκαταλήψεων απέναντι στα τσιγγανόπαιδα.

2^η ερευνητική υπόθεση

Η οικογένεια επηρεάζει την ύπαρξη προκαταλήψεων απέναντι στα τσιγγανόπαιδα.

3^η ερευνητική υπόθεση

Η ομάδα συνομηλίκων επηρεάζει την ύπαρξη προκαταλήψεων απέναντι στα τσιγγανόπαιδα.

6.3. Ερευνητική στρατηγική

Η πραγματοποίηση αυτής της μελέτης βασίστηκε πάνω στις αρχές και τους κανόνες της ποσοτικής έρευνας. Η έρευνα έγινε στο φυσικό περιβάλλον των

υποκειμένων, δηλαδή το σχολείο που φοιτούν, και έγινε παρατήρηση και καταγραφή του φαινομένου. Γι' αυτό το λόγο χρησιμοποιήθηκε η περιγραφική στρατηγική.

6.4. Στατιστική ανάλυση

Αρχικά έγινε χρήση των μεθόδων της περιγραφικής στατιστικής. Τα δεδομένα εξετάστηκαν ως προς την τάση την αναλογία και τα ποσοστά.

Οι μεταβλητές αναλύθηκαν με την εφαρμογή του κριτηρίου χ^2 και t-test. Η εισαγωγή των δεδομένων και η ανάλυση των στοιχείων έγινε με το στατιστικό πακέτο spss.12.0.

6.5. Ο πληθυσμός της μελέτης

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε στα 3^ο και 4^ο δημοτικά σχολεία Ν. Αλικαρνασσού. Στη συγκεκριμένη μελέτη ο πληθυσμός αναφοράς αποτελείται από το σύνολο των μαθητών που φοιτούν στις τρεις τελευταίες τάξεις (Δ', Ε', ΣΤ') των συγκεκριμένων σχολείων

Ως κριτήρια εισαγωγής στον πληθυσμό αναφοράς της μελέτης ορίστηκαν τα παρακάτω: Μαθητές της Δ', Ε', ΣΤ' τάξης, αγόρια και κορίτσια ηλικίας από 9 έως 12 ετών. Από τη διαδικασία της έρευνας αποκλείστηκαν οι τσιγγάνοι μαθητές, καθώς η έρευνα δεν αφορούσε στη μελέτη τη δικής τους στάσης αλλά των άλλων παιδιών απέναντί τους. Η απόκλιση των συγκεκριμένων μαθητών έγινε με διακριτικό τρόπο, προκειμένου να μην αισθανθούν διαφορετικά από τα άλλα παιδιά. Μετά από συνεννόηση με τους δασκάλους, πριν μπούμε στην αίθουσα όπου τα παιδιά θα συμπλήρωναν το ερωτηματολόγιο, ο/η δάσκαλος/α θα ανέθετε στο τσιγγάνο μαθητή κάποια δραστηριότητα εκτός τάξης, έτσι ώστε να μην παρευρίσκεται στη διαδικασία. Παρόλα αυτά αυτό δε χρειάστηκε να συμβεί, επειδή τις ημέρες διεξαγωγής της έρευνας, οι περισσότεροι τσιγγάνοι μαθητές απουσίαζαν. Αποκλείστηκαν ηλικίες μικρότερες των 9 ετών, καθώς η ηλικία τους είναι τέτοια που για τη συμμετοχή τους στην έρευνα θα έπρεπε να διαμορφωθεί ειδικό ερωτηματολόγιο, ώστε να μπορέσουν να ανταποκριθούν σε αυτό.

6.6. Το ερευνητικό εργαλείο-μέσο έρευνας

Ως μέσο έρευνας επιλέχτηκε το δομημένο ερωτηματολόγιο με ερωτήσεις κλειστού τύπου. Το ερωτηματολόγιο περιλαμβάνει μόνο 15 ερωτήσεις για το λόγο ότι απευθύνεται σε μικρής ηλικίας παιδιά. Επιχειρήσαμε οι ερωτήσεις να είναι κλειστές για να είναι πιο εύκολο να απαντηθούν από τα παιδιά.

Για την απόφαση αυτή βασιστήκαμε στην υπόδειξη που έγινε από το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο για τον περιορισμό του χρόνου διάρκειας της πνευματικής εργασίας, στην διατριβή του Μιτλή Αχιλλέα με θέμα «Η επιρροή των μειονοτήτων πάνω στην πλειονότητα της σχολικής τάξης».

6.7. Θεματικές ενότητες εργαλείου

Το ερωτηματολόγιο περιλαμβάνει τις εξής ενότητες:

1. Δημογραφικά στοιχεία.
2. Στάση των μαθητών απέναντι στα τσιγγανόπαιδα.
3. Η επιρροή της οικογένειας, του σχολείου και των συνομήλικων στη διαμόρφωση της στάσης.

Η πρώτη ενότητα αναζητά ατομικές πληροφορίες από τα παιδιά, όπως φύλο, ηλικία, το σχολείο και την τάξη φοίτησης, τη χώρα καταγωγής και το επάγγελμα γονιών.

Η δεύτερη ενότητα διερευνά τη στάση των μαθητών απέναντι στους τσιγγάνους συμμαθητές τους

Και η Τρίτη ενότητα διερευνά κατά πόσο αυτή η στάση επηρεάζεται από την οικογένεια, τους φίλους και τους δασκάλους. (Αναλυτικά το ερωτηματολόγιο παρατίθεται στο παράρτημα: II)

6.8. Τεχνικές συλλογής ερευνητικών δεδομένων

Οι ενέργειες που έγιναν για τη συλλογή των ερευνητικών δεδομένων ήταν οι εξής: Πρώτη μας ενέργεια ήταν ζητήσουμε σχετική άδεια από το Γραφείο Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης προκειμένου να εγκριθεί το ερωτηματολόγιο. Έπειτα να επισκεφτούμε τα σχολεία και να έρθουμε σε επαφή με τους διευθυντές, έτσι ώστε να εξηγήσουμε τους λόγους της διεξαγωγής της έρευνάς μας και να ζητήσουμε την άδειά

τους, έτσι ώστε να προχωρήσουμε σε αυτή. Αφού πήραμε την άδεια και από τους διευθυντές των δυο σχολείων ξεκινήσαμε τη διεξαγωγή της έρευνας.

Με τη βοήθεια των δασκάλων προσεγγίστηκαν οι μαθητές.

1. Επεξηγήθηκαν οι λόγοι της παρουσίας μας στο σχολείο
2. Διασαφηνίστηκε ο τρόπος συμπλήρωσης των ερωτηματολογίων.
3. Δόθηκε χρόνος για τη συμπλήρωση των ερωτηματολογίων.

Θετικό στοιχείο στη διεξαγωγή της έρευνας και στην προσέγγιση του δείγματος αποτέλεσε το γεγονός ότι οι ερευνήτριες πραγματοποίησαν την έρευνα μέσα στη σχολική τάξη, με τη συνεργασία των δασκάλων γεγονός που συνέβαλε στην καλή επικοινωνία με τα παιδιά. Έτσι δεν συναντήσαμε άρνηση για συμμετοχή των μαθητών στην έρευνα. Επίσης ο χρόνος που είχαμε στη διάθεσή μας ήταν αρκετός, έτσι ώστε να μπορέσουμε να εξηγήσουμε εκτενέστερα τη διαδικασία και τυχόν απορίες που είχαν τα παιδιά.

6.9. Στάδια οργάνωσης της έρευνας.

Η εκπόνηση της πτυχιακής εργασίας συνολικά διήρκησε 10 μήνες Ξεκίνησε τον Ιούνιο του 2007 και έληξε τον Μάιο 2008.

Στην πρώτη φάση (προετοιμασία) έγιναν οι παρακάτω ενέργειες:

1. Συνάντηση με τον επιβλέποντα.
2. Επιλογή θέματος.
3. Βιβλιογραφική αναζήτηση.
4. Αναζήτηση βιβλιογραφικού εργαλείου.
5. Επίσκεψη στην υπηρεσία.
6. Κατάθεση αιτήσεως.
7. Μελέτη βιβλιογραφίας.

Κατά τη διάρκεια της Β' φάσης (εφαρμογή) πραγματοποιήθηκαν:

1. Συλλογή ερευνητικών δεδομένων.
2. Εισαγωγή δεδομένων στο στατιστικό πακέτο.
3. Επεξεργασία ερευνητικών δεδομένων.

Κατά τη διάρκεια της Γ' φάσης (ολοκλήρωση) έγιναν τα παρακάτω:

1. Συγγραφή πτυχιακής εργασίας.

- 2.Υποβολή εργασίας στον επιβλέποντα.
- 3.Διορθώσεις.
- 4.Παρουσίαση της εργασίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7^ο: Παρουσίαση αποτελεσμάτων

7.1. Ανάλυση δεδομένων της έρευνας

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε στα 3^ο και 4^ο δημοτικά σχολεία Ν. Αλικαρνασσού και αφορά τις στάσεις των μαθητών απέναντι στους τσιγγάνους συμμαθητές τους. Στο δείγμα μας συμμετείχαν 142 μαθητές από την Δ', Ε' και ΣΤ' τάξη του Δημοτικού.

Αναλύοντας τα δεδομένα της έρευνας αυτής προκύπτουν τα εξής:

Φύλο

Σε σχέση με τα δημογραφικά δεδομένα του δείγματος, προκύπτει ότι όσον αφορά στο φύλο από τους 142 ερωτηθέντες το 50% ήταν αγόρια και το 50% ήταν κορίτσια.

Ηλικία

Σε σχέση με την ηλικία το 31,7% είναι παιδιά ηλικίας 10 ετών, το 31,7% είναι ηλικίας 11 ετών το 19,7% είναι ηλικίας 9 ετών, το 16,2% είναι ηλικίας 12 ετών και τέλος το 7% είναι παιδιά ηλικίας 13 ετών.

Ποιο είναι το σχολείο σου;

Οι μισοί περίπου μαθητές φοιτούν στο 3^ο δημοτικό σχολείο Ν. Αλικαρνασσού (51,4%) και οι άλλοι μισοί στο 4^ο Δημοτικό σχολείο Ν. Αλικαρνασσού (48,6%).

Τι τάξη πηγαίνεις;

Σε σχέση με την τάξη που παρακολουθούν, προκύπτει ότι το 35,2% είναι μαθητές της ΣΤ' Δημοτικού, το ίδιο επίσης ποσοστό (35,2%) είναι μαθητές της Ε' Δημοτικού και τέλος το 29,6% είναι μαθητές της Δ' Δημοτικού.

Από ποια χώρα είσαι;

Το δείγμα αποτελείται από μαθητές με ελληνική καταγωγή (95,1%) και από μαθητές με αλβανική καταγωγή (4,9%).

Επάγγελμα Πατέρα

Από τα 142 άτομα που συμπλήρωσαν το ερωτηματολόγιο, η εργασία του πατέρα τους είναι το 66,9% ιδιωτικοί υπάλληλοι, το 11,3% δημόσιοι υπάλληλοι και το 20,4% ελεύθεροι επαγγελματίες.

Επάγγελμα Μητέρας

Σχετικά με το επάγγελμα της μητέρας προκύπτει ότι το 43% είναι ιδιωτικοί υπάλληλοι, το 38% ασχολούνται με τα οικιακά, το 9,9% είναι δημόσιοι υπάλληλοι και το 8,5% είναι ελεύθεροι επαγγελματίες.

Σου αρέσει το σχολείο που πας;

Στην ερώτηση 7, που αφορά στο αν τους αρέσει το σχολείο που φοιτούν η πλειοψηφία των μαθητών (88,7%) απάντησε πως τους αρέσει το σχολείο τους και μόνο το 11,3% απάντησε πως δεν τους αρέσει.

Εάν όχι, γιατί;

Από το 11,3% που απάντησε ότι δεν του αρέσει το σχολείο που φοιτά, το 8,5% απάντησε ότι δεν του αρέσει επειδή έρχονται τσιγγανόπαιδα, το 1,4% απάντησε ότι δεν του αρέσει γιατί δεν τα πάνε καλά με τους συμμαθητές τους και το υπόλοιπο 1,4% απάντησε ότι δεν είναι καλοί οι δάσκαλοι.

Πώς θα γινόταν το σχολείο σου καλύτερο;

Στην ερώτηση 9 που αφορά στη γνώμη των μαθητών για το πώς θα γινόταν το σχολείο τους καλύτερο, η πλειοψηφία των μαθητών απάντησε ότι θα γινόταν καλύτερο εάν έφευγαν τα τσιγγανόπαιδα (64,1%), έπειτα ακολουθεί η απάντηση ότι το σχολείο θα γινόταν καλύτερο εάν ήταν πιο καθαρό (18,3%), ότι θα γινόταν καλύτερο εάν αν υπήρχαν και άλλες δραστηριότητες(9,3%) και τέλος ότι θα ήταν καλύτερο εάν ήταν πιο φωτεινό (8,5%).

Κάνεις παρέα με όλα τα παιδιά της τάξης σου;

Στην ερώτηση 10 που αφορά στο αν κάνουν παρέα με όλα τα παιδιά της τάξης τους, περίπου τα μισά παιδιά απάντησαν πως κάνουν παρέα με όλα τα παιδιά της τάξης (56,3%) και τα υπόλοιπα ότι δεν κάνουν παρέα με όλα τα παιδιά της τάξης (43,7%).

Εάν όχι, με ποια παιδιά δεν κάνεις παρέα;

Από τα παιδιά που απάντησαν πως δεν κάνουν παρέα με όλα τα παιδιά της τάξης, το 29,6% απάντησε ότι δεν κάνει παρέα με τα τσιγγανόπαιδα, το 5,6% απάντησε ότι δεν κάνει παρέα με τους κακούς μαθητές, το 4,9% με τους καλούς μαθητές και τέλος το 3,5% με αυτούς που κάνουν φασαρίες.

Έχεις καθίσει ποτέ στο ίδιο θρανίο με τσιγγανόπαιδο;

Στην ερώτηση που αφορά στο αν έχουν καθίσει ποτέ στο ίδιο θρανίο με τσιγγανόπαιδο, η πλειοψηφία απάντησε πως δεν έχει καθίσει στο ίδιο θρανίο με τσιγγανόπαιδο (77,5%) και μόνο το 22,5% απάντησε πως έχει καθίσει.

Εάν όχι, γιατί;

Στους λόγους που δεν κάθισαν ποτέ στο ίδιο θρανίο με τσιγγανόπαιδο το 31,7% αναφέρει ότι δεν τα συμπαθεί, το 19% αναφέρει ότι είναι βρώμικα, το 17,6% αναφέρει ότι δεν έτυχε και το 9,2% αναφέρει ότι τα σιχαίνεται.

Εάν ναι, γιατί;

Από το 22,5% που απάντησε ότι έχει καθίσει στο ίδιο θρανίο με τσιγγανόπαιδο, το 16,2% αναφέρει ότι κάθισε επειδή το έβαλε ο δάσκαλος και το 6,3% απάντησε ότι το ήθελε.

Ποιοι μαθητές απαντούν συνήθως στο μάθημα;

Στην ερώτηση 13 που αφορά για το ποιοι μαθητές νομίζουν ότι απαντούν συνήθως στο μάθημα το 51,4% απάντησε ότι απαντούν συνήθως αυτοί που διαβάζουν, το 29,6% απάντησε ότι απαντούν αυτοί που προσέχουν, το 18,3% απάντησε ότι απαντούν αυτοί που διαλέγει ο δάσκαλος και τέλος το 7% μόνο απάντησε ότι απαντούν περισσότερο τα τσιγγανόπαιδα.

Έχεις πολλούς φίλους;

Στην ερώτηση 14 για το αν έχουν πολλούς φίλους το 93% απάντησε πως έχει πολλούς φίλους και μόνο το 7% απάντησε πως δεν έχει.

Πώς διαλέγεις τους φίλους σου;

Στην ερώτηση 15 η οποία αφορά τον τρόπο με τον οποίο διαλέγουν τους φίλους τους, το 52,1% απάντησε ότι πηγαίνουν στο ίδιο σχολείο, το 31% απάντησε ότι δεν θέλει να είναι τσιγγανόπαιδα, το 12% απάντησε ότι είναι από την ίδια γειτονιά και τέλος το 4,9% απάντησε ότι τους λένε οι γονείς τους με ποιους θα κάνουν παρέα.

Καλείς τους φίλους σου σπίτι ή πας εσύ στο δικό τους;

Στην ερώτηση 16 που αφορά στο εάν καλούν τους φίλους τους στο σπίτι και εάν πηγαίνουν αυτοί στο δικό τους το 89,4% απάντησε πως καλεί τους φίλους στο σπίτι του και πηγαίνει στο δικό του και μόνο το 10,6% απάντησε πως δεν καλεί φίλους στο σπίτι και δεν πηγαίνει στο δικό τους.

Τι λένε οι γονείς σου για τους φίλους σου;

Στην ερώτηση 17 που αφορά στο τι λένε οι γονείς για τους φίλους τους το 50,7% απάντησε ότι οι γονείς τους χαίρονται, το 24,6% ότι οι γονείς τους λένε να προσέχουν, το 19,7% απάντησε ότι οι γονείς τους δεν τους λένε τίποτα και το 4,9% τους λένε να μην κάνει παρέα μαζί τους.

Τι θα έλεγαν οι φίλοι σου αν έφερνες τσιγγανόπαιδο στην παρέα;

Στην ερώτηση που αφορά στο τι θα έλεγαν οι φίλοι τους εάν έφερναν ένα τσιγγανόπαιδο στην παρέα το 47,2% απάντησε ότι θα κορόιδευαν το τσιγγανόπαιδο, το 22,5% απάντησε ότι θα κορόιδευαν το ίδιο και το τσιγγανόπαιδο, το 20,4% απάντησε ότι δεν θα του έλεγαν τίποτα και το 9,9% απάντησε ότι θα το δέχονταν με χαρά.

Τι γνώμη έχεις για τους τσιγγάνους συμμαθητές σου;

Στην ερώτηση 19 που αφορά στη γνώμη των μαθητών για τους τσιγγάνους συμμαθητές τους το 50,7% απάντησε ότι έχει πολύ κακή γνώμη, το 26,8% απάντησε ότι δεν ξέρει, το 12,7% έχει κακή γνώμη, το 5,6% απάντησε ότι έχει καλή γνώμη και το 4,2% απάντησε ότι έχει πολύ καλή γνώμη.

Επηρεάζει την γνώμη σου η οικογένεια σου;

Όσον αφορά στο ποιος αισθάνονται ότι επηρεάζει τη γνώμη τους το 59,2% απάντησε ότι η οικογένειά τους δεν τους επηρέασε καθόλου, το 20,4% ότι η

οικογένεια τους επηρέασε πάρα πολύ, το 11,3% απάντησε ότι η οικογένειά τους επηρέασε λίγο, το 6,3% απάντησε ότι του επηρέασε μέτρια και τέλος το 2,8% ότι τους επηρέασε πολύ.

Επηρεάζουν την γνώμη σου οι δάσκαλοί σου;

Στην ερώτηση για το πόσο επηρεάζουν τη γνώμη τους οι δάσκαλοί τους το 56,3% απάντησε ότι δεν του επηρέασαν καθόλου, το 14,1% απάντησε ότι τους επηρέασαν πάρα πολύ, το 12,7% απάντησε ότι τους επηρέασαν πολύ, το 9,9% ότι τους επηρέασαν μέτρια και τέλος το 7% ότι τους επηρέασαν λίγο.

Επηρεάζουν την γνώμη σου οι φίλοι σου;

Στην ερώτηση για το πόσο επηρεάζουν τη γνώμη τους οι φίλοι, το 45,8% απάντησε καθόλου, το 25,4% πάρα πολύ, το 11,3% μέτρια, το 11,3% λίγο και το 6,3% πολύ.

7.2. Συσχετίσεις

Όλα τα δημογραφικά στοιχεία (φύλο, σχολείο, τόπος καταγωγής, ηλικία επάγγελμα πατέρα και επάγγελμα μητέρας), συσχετίστηκαν με το σύνολο των ερωτήσεων όλων των θεματικών ενοτήτων. Οι συσχετίσεις που παρουσιάζονται παρακάτω αποτελούν όσες βρέθηκαν στατιστικά σημαντικές.

Όσον αφορά στη συσχέτιση της ηλικίας με το σύνολο των ερωτήσεων του ερωτηματολογίου, βρέθηκε ότι:

Υπάρχει συσχέτιση μεταξύ της ηλικίας και της γνώμης που έχουν τα παιδιά για το πώς θα γινόταν καλύτερο το σχολείο τους. Τα παιδιά των 12 ετών δεν θεωρούν ότι το σχολείο τους θα γινόταν καλύτερο χωρίς τα τσιγγανόπαιδα, σε αντίθεση με τις μικρότερες ηλικίες που θεωρούν ότι το σχολείο τους θα γινόταν καλύτερο εάν δεν υπήρχαν τσιγγανόπαιδα σε αυτό. ($0,025 < 0,05$) (πίνακας 25).

Επίσης, τα παιδιά των 12 ετών δεν διαλέγουν τους φίλους τους με βάση το εάν είναι τσιγγανόπαιδα ή όχι, όπως τα παιδιά μικρότερων ηλικιών που βασικό κριτήριο για την επιλογή φίλου είναι να μην ανήκει κανείς στους ρομά (πίνακας 26).

Στις ηλικίες 9 και 12 ετών απαντούν λιγότερα παιδιά ότι έχουν πολύ κακή γνώμη για τα τσιγγανόπαιδα, σε αντιδιαστολή με τις ηλικίες των 10 και 11 ετών (πίνακας 27).

Όσον αφορά στη συσχέτιση ανάμεσα στο σχολείο που φοιτούν τα παιδιά (3^ο ή 4^ο Δημοτικά Ν. Αλικαρνασσού) προκύπτει ότι υπάρχει σχέση ανάμεσα στο σχολείο και στη γνώμη που έχουν για τον τρόπο που το σχολείο τους θα γινόταν καλύτερο ($0,001 < 0,05$). Από το σύνολο 11,3 % που απάντησε ότι δεν τους αρέσει το σχολείο που φοιτούν, τα παιδιά του 3^{ου} σε ποσοστό 49,3% θεωρούν ότι το σχολείο τους θα γινόταν καλύτερο εάν δεν έρχονταν τσιγγανόπαιδα σε αυτό και τα παιδιά του 4^{ου} σε ποσοστό 79,7% θεωρούν ότι το σχολείο τους θα γινόταν καλύτερο εάν δεν έρχονταν τσιγγανόπαιδα σε αυτό (πίνακας 28).

Ακόμα διαφαίνεται ότι στο 3^ο Δημοτικό σχολείο το 39,7 % των μαθητών έχει καθίσει στο ίδιο θρανίο με τσιγγανόπαιδο, ενώ στο 4^ο Δημοτικό μόνο το 4,3 % (πίνακας 29).

Όσον αφορά στην ερώτηση, εάν έχουν πολλούς φίλους το 12,3% των μαθητών του 3^{ου} απαντά ότι δεν έχει πολλούς φίλους, ενώ στο 4^ο μόνο το 1,4 % απαντά ότι δεν έχει πολλούς φίλους (πίνακας 30).

Στη συσχέτιση του σχολείου που φοιτούν σε σχέση με το τι θα έλεγαν οι φίλοι τους εάν έφερναν ένα τσιγγανόπαιδο στην παρέα, οι μαθητές του 3^{ου} απάντησαν σε ποσοστό 31% ότι θα κορόιδευαν το τσιγγανόπαιδο και σε ποσοστό 12% ότι θα κορόιδευαν και αυτόν που έφερε το τσιγγανόπαιδο, ενώ οι μαθητές του 4^{ου} απάντησαν ότι σε ποσοστό 50% ότι θα κορόιδευαν το τσιγγανόπαιδο και σε ποσοστό 28,8% ότι θα κορόιδευαν και αυτόν που έφερε το τσιγγανόπαιδο.

Ανάλογα με το σχολείο διαφοροποιείται και η γνώμη που έχουν οι μαθητές για τα τσιγγανόπαιδα. Στο 3^ο Δημοτικό σχολείο Ν. Αλικαρνασσού τα παιδιά έχουν θετικότερη γνώμη για τα τσιγγανόπαιδα απ' ό,τι στο 4^ο Δημοτικό σχολείο (πίνακας 32).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8^ο: Συζήτηση αποτελεσμάτων

8.1. Συζήτηση

Στη συνέχεια παρουσιάζονται τα συμπεράσματα της έρευνας, όπως αυτά προέκυψαν από την ανάλυση του ερωτηματολογίου με βάση τις ερευνητικές υποθέσεις που είχαν τεθεί αρχικά. Η πρώτη αναφέρεται στο εάν οι μαθητές έχουν θετική ή αρνητική στάση απέναντι στα τσιγγανόπαιδα.

Διαπιστώσαμε, όπως προκύπτει από την επεξεργασία του ερωτηματολογίου, ότι υπάρχει μια αρνητική στάση απέναντι στα τσιγγανόπαιδα και μια θεώρηση ότι το σχολείο θα μπορούσε να γίνει καλύτερο εάν δεν υπήρχαν τσιγγανόπαιδα σε αυτό. Οι απαντήσεις των παιδιών και η ανάλυση του ερωτηματολογίου μαρτυρούν αυτό το συμπέρασμα.

Παρατηρείται ότι μόνο ένα μικρό ποσοστό των παιδιών (8,5%) δεν είναι ευχαριστημένο με το σχολείο του. Παρόλα αυτά όμως, η πλειοψηφία των μαθητών που ανήκει σε αυτό το μικρό ποσοστό (75%), υποστηρίζει πως το σχολείο θα γινόταν καλύτερο αν δεν υπήρχαν τσιγγανόπαιδα σε αυτό. Η εκπαιδευτική ένταξη των τσιγγανοπαίδων στο σχολείο, τα οποία εκλαμβάνονται ως ειδική ομάδα μαθητών με ξεχωριστούς αξιακούς κώδικες, θεωρείται ότι οδηγεί στο στιγματισμό του. Η προσέλευση των παιδιών αυτών δημιουργεί την απειλή αρνητικού χαρακτηρισμού του σχολείου από τους υπόλοιπους μαθητές, όπως επίσης και από τα άλλα σχολεία και τους γονείς. Οι μαθητές και η κοινή γνώμη γενικότερα θεωρούν ότι το σχολείο πρέπει να διαφυλαχθεί. Η επιλογή των μαθητών θα πρέπει να είναι επιλεκτική, έτσι ώστε να εξασφαλιστεί το κύρος και η αξία του και θεωρείται ότι μαθητές με ρόμικη προέλευση δεν θα πρέπει να ανήκουν στο «δικό» τους σχολείο για να μη το στιγματίσουν⁹². Με τη στάση αυτή συμφωνεί και έρευνα που διενεργήθηκε την άνοιξη του 1993 σε διάφορα σχολεία της Αττικής (Νίκαια, Αμαρούσιο, Μενίδι, Κηφισιά, Καλλιθέα). Στην έρευνα αυτή προέκυψε ότι το 63% των μαθητών της Ε΄ και ΣΤ΄ τάξης Δημοτικού δεν θα ήθελαν στο σχολείο τους τσιγγανόπαιδα⁹³.

Επίσης, όπως αναφέρει η Καλατζή, η νοοτροπία της απόδοσης ευθυνών σε μια αδύναμη κοινωνική ομάδα που εξυπηρετεί το ρόλο του αποδιοπομπαίου τράγου, οδηγεί στην εμφάνιση προκαταλήψεων. Επιπλέον προκειμένου να αποφυγεί η

⁹² Ντούσας Δ. 1997: 135

⁹³ ό.π.:135

ψυχοσύγκρουση που προκύπτει από τη διάσταση ανάμεσα στο σύνολο των πεποιθήσεων που έχει ένα άτομο για κάποιο θέμα και στη στάση του γι' αυτό δημιουργείται η προκατάληψη⁹⁴:

Προκαταλήψεις και στερεοτυπικές αντιλήψεις διακρίνονται και στον τρόπο που συμπεριφέρονται τα παιδιά απέναντι στα τσιγγανόπαιδα. Χαρακτηριστικά δηλώνουν τα περισσότερα ότι δεν κάνουν παρέα με όλα τα παιδιά της τάξης τους και η πλειοψηφία αυτών (67,7%) απαντούν ότι δεν κάνουν παρέα με τα τσιγγανόπαιδα και όχι με αυτούς που κάνουν φασαρίες ή τους κακούς μαθητές, όπως θα ήταν αναμενόμενο σε άλλη περίπτωση.

Το 77,5% δεν έχει καθίσει ποτέ στο ίδιο θρανίο με τσιγγανόπαιδο και οι λόγοι που αναφέρονται είναι οι εξής: «δεν τα συμπαθώ» (31,7%), «είναι βρώμικα» (19%), «δεν έτυχε» Και τέλος «τα σιχαίνομαι». Η βρωμιά εκλαμβάνεται ως φυλετικό χαρακτηριστικό των Τσιγγάνων, που παρουσιάζονται ως φορείς μολυσματικών νόσων, ακαθαρσίες κτλ. Η οικεία ομάδα παρουσιάζεται ως καθαρή, ενώ οι Τσιγγάνοι θεωρούνται λερωμένοι και βρώμικοι από τη φύση τους. Οι τσιγγάνοι είναι ξένοι και κατά συνέπεια απειλούν την υγιεινή της υπόλοιπης ομάδας. Έτσι, τα σχολεία προορίζονται για τους καθαρούς μαθητές και όχι για τους τσιγγάνους, οι οποίοι θεωρούνται «βρώμικοι»⁹⁵.

Παρατηρείται, επίσης, ότι από τα παιδιά που έχουν καθίσει στο ίδιο θρανίο με τσιγγανόπαιδο, ο λόγος ήταν γιατί τους το επέβαλε ο δάσκαλος. Αυτό δείχνει κατά μια έννοια τη στάση των εκπαιδευτικών απέναντι στα τσιγγανόπαιδα. Πολλοί εκπαιδευτικοί εκδηλώνουν τη συμπάθεια τους για τα τσιγγανόπαιδα με το να τα αντιμετωπίζουν σαν παιδιά αξιολύπητα. Η φιλανθρωπική στάση απέναντι στα παιδιά αυτά συνίσταται στην αναγνώριση της κατωτερότητας και της ελλειμματικότητας τους. Η πράξη αυτή, το να βάζουν τα παιδιά να κάθονται στο ίδιο θρανίο με τα τσιγγανόπαιδα, αντιμετωπίζεται ως πράξη «καλή», η οποία γίνεται περισσότερο για τη σωτηρία της ψυχής του εκπαιδευτικού παρά για την ουσιαστική βοήθεια των παιδιών. Από μια άλλη οπτική γωνία όμως, θα υποστηρίζαμε ότι θα μπορούσε να είναι και μία παιδαγωγική τεχνική των δασκάλων. Έχει βρεθεί ότι τα παιδιά καθώς προσπαθούν να εξοικονομήσουν περισσότερο χρόνο για παιχνίδι, παίζουν συνήθως με πιο προσιτούς σε αυτά συμπαίκτες, δηλαδή με τους συμμαθητές που κάθονται σε διπλανά θρανία και έχουν ήδη κάνει διαπραγματεύσεις την ώρα του μαθήματος για

⁹⁴ Καλατζή Αζίζη 1996: 35

⁹⁵ Καλατζή Αζίζη 1996: 35

τις δραστηριότητες του διαλείμματος. Επιπλέον, έχει διαπιστωθεί ότι η εγγύτητα των θέσεων μέσα στην τάξη έχει μια πολύ μεγάλη επίδραση στις παιδικές σχέσεις, γεγονός που δείχνει ότι όταν οι δάσκαλοι επιλέγουν θέσεις των μαθητών επηρεάζουν εν μέρει και τη δυναμική των διαπροσωπικών τους σχέσεων. Με αυτό τον τρόπο, λοιπόν, θα μπορούσαμε να πούμε ότι οι δάσκαλοι έχουν στόχο την καλυτέρευση των σχέσεων μεταξύ παιδιών τσιγγάνων και μη τσιγγάνων⁹⁶.

Εντυπωσιακό είναι το ότι στην ερώτηση ποιοι απαντούν συνήθως στο μάθημα, κανένα από τα 142 παιδιά δεν απάντησε ότι στο μάθημα απαντούν συνήθως τα τσιγγανόπαιδα. Τα τσιγγανόπαιδα παρουσιάζουν πολύ μικρό ποσοστό εγγραφής στα σχολεία και ελλιπή παρακολούθηση των μαθημάτων. Εμφανίζονται, επίσης, δυσχέρειες προσαρμογής στο σχολικό πρόγραμμα, πρόωρη διακοπή των μαθημάτων, αδυναμία παρακολούθησης και αφομοίωσης των μαθημάτων, καθώς επίσης, ελλείψεις στα απαραίτητα υλικά εφόδια για την παρακολούθηση στο σχολείο. Οι αρνητικές διακρίσεις σε βάρος των τσιγγανοπαίδων παίζουν σημαντικό ρόλο στη μη παρακολούθηση των μαθημάτων από τα παιδιά ρόμικης προέλευσης και στη χαμηλή τους επίδοση. Οι αρνητικές διακρίσεις συνδέονται με την υιοθέτηση στερεοτύπων. Η σχολική αποτυχία των παιδιών με ρόμικη προέλευση εκλαμβάνεται ως έκφραση της ελλειμματικότητας της φυλής τους. Έτσι, αναπτύσσονται αρνητικές προσδοκίες απέναντι στη συγκεκριμένη ομάδα μαθητών, που συνήθως τείνουν να επιβεβαιώνονται στην καθημερινότητα της σχολικής επικοινωνίας, αφού οι μαθητές εισπράττοντας την, παρουσιάζουν χαμηλές σχολικές επιδόσεις⁹⁷.

Όσον αφορά στους γονείς των παιδιών, σε σχετική ερώτηση, τα παιδιά απαντούν ότι οι γονείς τους χαίρονται για την επιλογή τους: (50,7%). Οι γονείς μεταφέρουν στα παιδιά τις δικές τους αξίες και τις δικές τους αντιλήψεις μέσα από τη διαδικασία της κοινωνικοποίησης. Τα παιδιά χρησιμοποιούν συχνά τις οικογενειακές τους εμπειρίες για να διαπραγματευτούν με τους συνομηλίκους τους. Έτσι λοιπόν, είναι επόμενο, πολύ συχνά, οι γονείς να συμφωνούν με τις επιλογές των παιδιών τους όσον αφορά τις παρέες τους⁹⁸.

Όσον αφορά στο επίπεδο της γνώμης που έχουν τα παιδιά για τους τσιγγάνους συμμαθητές τους, ένα μεγάλο ποσοστό (50,7%) δηλώνει ότι έχει πολύ κακή γνώμη για τα τσιγγανόπαιδα. Από τις απαντήσεις των παιδιών, όσον αφορά στο ποιοι

⁹⁶ ό.π.: 37

⁹⁷ Παρασκευόπουλου Ν.1984: 147

⁹⁸ ό.π.: 148

αισθάνονται να τους επηρεάζουν περισσότερο (οι γονείς, οι φίλοι, οι δάσκαλοι), φαίνεται ότι τα παιδιά θεωρούν ότι δεν επηρεάζονται από πουθενά. Η αρχική επαφή του ατόμου με την προκατάληψη και τη ρατσιστική συμπεριφορά πραγματοποιείται σε πολύ μικρή ηλικία, μέσα στο οικογενειακό περιβάλλον, το οποίο έχει επιφορτιστεί με τη διαπαιδαγώγησή του. Η γλώσσα και η παρατήρηση αποτελούν τους μηχανισμούς που εμπλέκονται στη διαδικασία διαμόρφωσης των ρατσιστικών στάσεων και συμπεριφορών. Λίγοι είναι οι γονείς που διδάσκουν συνειδητά τα παιδιά τους να έχουν προκαταλήψεις. Τα παιδιά όμως μιμούνται τις στάσεις των γονέων τους. Αφομοιώνουν τις προκαταλήψεις των γονέων, συνειδητοποιώντας τους περιορισμούς που τους επιβάλλουν οι γονείς στην επιλογή των συμπαικτών τους και ακούγοντας τα υποτιμητικά σχόλια που συχνά κάνουν οι γονείς για τις διάφορες εξωομάδες. Έτσι λοιπόν, τα παιδιά υιοθετούν τη συμπεριφορά των γονιών τους, χωρίς όμως να το αντιλαμβάνονται⁹⁹.

Το σχολείο δεν αναπαράγει τις προκαταλήψεις αλλά ούτε και τις εξαλείφει. Παρόλο που είναι σημαντικός παράγοντας επηρεασμού των παιδιών, το μονοπολιτισμικό πνεύμα που το διακατέχει, δυστυχώς, συντηρεί αυτές τις προκαταλήψεις. Όσο το σχολείο είναι μονοπολιτισμικό, δεν θα υπάρχει χώρος για ανάπτυξη δράσεων ευαισθητοποίησης ή για γόνιμους προβληματισμούς. Οι εκπαιδευτικοί, αν και έχουν καλή διάθεση, γίνονται μέρος αυτού του συστήματος.

Από τις συσχετίσεις των ερωτήσεων που έγιναν στην ανάλυση, διαπιστώθηκαν τα εξής: Δεν υπάρχει συσχέτιση του φύλου με τις ερωτήσεις. Αγόρια και κορίτσια κρατούν ίδια στάση προς τα τσιγγανόπαιδα. Επίσης, ο τόπος καταγωγής δεν παίζει ρόλο στις απαντήσεις των παιδιών. (Αυτό θα μπορούσε και να αμφισβητηθεί, λόγω του ότι τα παιδιά που έχουν τόπο καταγωγής εκτός της Ελλάδας είναι ελάχιστα). Επίσης, το επάγγελμα και το μορφωτικό επίπεδο των γονιών δεν παίζει ουσιαστικό ρόλο τις απαντήσεις των παιδιών ως προς τη στάση τους απέναντι στα τσιγγανόπαιδα. Αυτό συμφωνεί και με άλλες έρευνες. Σε μία έρευνα βρέθηκε ότι η απόρριψη των τσιγγανοπαίδων ήταν πάνω από 60% και από αποφοίτους δημοτικού και ΑΕΙ¹⁰⁰.

Επίσης, διαπιστώνεται ότι τα παιδιά που έχουν το μεγαλύτερο ποσοστό αρνητικής στάσης απέναντι στα τσιγγανόπαιδα είναι αυτά που έχουν ηλικία 10-11 ετών, δηλαδή αυτά που φοιτούν στην Ε΄ δημοτικού. Από τα στοιχεία που

⁹⁹ Παρασκευόπουλου Ν.1984: 147

¹⁰⁰ Ντούσας Δ. 1997: 135

συλλέχθηκαν προκύπτει, όπως έχουμε προαναφερθεί, ότι στην Δ΄ Δημοτικού δεν φοιτούν πολλά τσιγγανόπαιδα. Συγκεκριμένα, στο 3^ο Δημοτικό φοιτούν δύο τσιγγανόπαιδα στην Δ΄ τάξη, ενώ στο 4^ο Δημοτικό δεν φοιτάει κανένα παιδί στην Δ΄ τάξη. Έτσι λοιπόν, εύλογα, τα παιδιά δεν μπορούν να εκφράσουν άποψη λόγω της μη προσωπικής εμπειρίας διαπροσωπικών σχέσεων με τα τσιγγανόπαιδα. Επίσης, το ότι τα παιδιά ηλικίας 12 ετών κρατούν μια σχετικά καλύτερη στάση απέναντι στα τσιγγανόπαιδα, φαίνεται να δικαιολογείται λόγω της μεγαλύτερης, σχετικά, εμπειρίας τους με παιδιά ρόμικης προέλευσης και έχουν οικειοποιηθεί περισσότερο με τα ιδιαίτερα πολιτισμικά τους χαρακτηριστικά (πίνακας 26).

Από τις απαντήσεις των παιδιών, φαίνεται ότι τα παιδιά του 3^{ου} Δημοτικού σχολείου κρατούν θετικότερη στάση απέναντι στα τσιγγανόπαιδα σε σχέση με τα παιδιά του 4^{ου} Δημοτικού σχολείου.

Το σχολικό έτος 2004-2005, στο 3^ο Δημοτικό σχολείο Ν Αλικαρνασσού ήταν εγγεγραμμένα 35 παιδιά με ρόμικη προέλευση. Ο αριθμός των οποίων αυξήθηκε στα 37 παιδιά το σχολικό έτος 2007-2008, εκ των οποίων φοιτούν τακτικά τα 30. Στο σχολείο λειτουργεί τάξη υποδοχής, στην οποία προσφέρεται συμπληρωματική υποστήριξη στους μαθητές. Η φοίτηση των μαθητών που προέρχονται από τον καταυλισμό της Ν. Αλικαρνασσού, παρουσιάζει μια πρωτοφανή τακτικότητα σε σύγκριση με τα προηγούμενα έτη. Σημαντικό ρόλο για την επίτευξη αυτών των αποτελεσμάτων διαδραματίζει το αξιολογικό έργο του εκπαιδευτικού προσωπικού του σχολείου και η ουσιαστική στήριξη της εκπαιδευτικής ένταξης των μαθητών με ρόμικη προέλευση. Οι μαθητές του καταυλισμού της Ν. Αλικαρνασσού έχουν εξοικειωθεί με το πλαίσιο λειτουργίας του σχολείου και η επίδοσή τους σε γενικές γραμμές συμβαδίζει με αυτή των υπόλοιπων μαθητών. Η μακρόχρονη παρουσία των μαθητών από τον καταυλισμό της Ν. Αλικαρνασσού στη συγκεκριμένη σχολική μονάδα, συνέβαλε αποφασιστικά στη βελτίωση των διαπροσωπικών σχέσεων με τους συμμαθητές τους και στην ανάπτυξη οικειότητας και αμοιβαίας αποδοχής. Η αρχική αμηχανία και οι αντιστάσεις των υπόλοιπων μαθητών ξεπεράστηκαν με την πάροδο του χρόνου, φτάνοντας στο σημείο τα παιδιά να εκφράζουν θετικά συναισθήματα¹⁰¹.

Στο 4^ο Δημοτικό σχολείο Ν. Αλικαρνασσού το σχολικό έτος 2004-2005 ήταν εγγεγραμμένοι 40 μαθητές με ρόμικη προέλευση τακτικά φοιτούσαν μόνο οι 10. τη χρονιά 2007-2008 είναι εγγεγραμμένοι 27 μαθητές με τσιγγάνικη καταγωγή από τους

¹⁰¹ Οικονόμου Α. 2006: 70

οποίους φοιτούν τακτικά μόνο οι 6. Συμμετέχουν στη τάξη υποδοχής, στην οποία παρέχεται συμπληρωματική υποστήριξη, κυρίως στο μάθημα της Γλώσσας. Τις υπόλοιπες ώρες οι μαθητές επιστρέφουν στις κανονικές τάξεις. Παρόλο που παρατηρείται μικρό ποσοστό συμμετοχής των παιδιών με ρόμικη προέλευση στο συγκεκριμένο σχολείο, αξίζει να σημειωθεί η υποστηρικτική στάση του διευθυντή και του εκπαιδευτικού προσωπικού του σχολείου απέναντι στα παιδιά με ρόμικη προέλευση, που εκφράζεται στην ανάληψη από μέρους των πολλαπλών πρωτοβουλιών για τη διευθέτηση θεμάτων, τα οποία σχετίζονται με τη φοίτησή τους. Ιδιαίτερη αναφορά πρέπει να γίνει σχετικά με την προσπάθεια από μέρους τους στην ενεργό συμμετοχή των παιδιών με ρόμικη προέλευση σε θεατρικές παραστάσεις, επισκέψεις σε μουσεία και αθλητικές εκδηλώσεις του σχολείου.¹⁰²

Σχετικά με το θέμα των απουσιών, έχει διαπιστωθεί, ότι αυτές οφείλονται στις μετακινήσεις επαγγελματικού χαρακτήρα των οικογενειών για μεγάλο χρονικό διάστημα, στη συμμετοχή των μεγαλύτερων αδερφών στην εργασία των γονιών τους, στη σύναψη αρραβώνων σε μικρή ηλικία καθώς και σε ασθένειες. Επίσης η έλλειψη κινήτρου κάποιων γονιών από το δυτικό τμήμα του καταυλισμού για την τακτική φοίτηση των παιδιών τους στο σχολείο, εξαιτίας της ιδιαίτερης προσήλωσης τους στην εξασφάλιση οικονομικών πόρων και της καχυποψίας που τους διακρίνει, αποτελούν πολλές φορές εμπόδιο στις προσπάθειες του διευθυντή και του εκπαιδευτικού προσωπικού να προσεγγίσουν τον πληθυσμό αυτό.

8.2. Συμπεράσματα.

Όλα τα παραπάνω συμπεράσματα συμφωνούν με έρευνες που έχουν γίνει στο παρελθόν. Σε έρευνα που έγινε το 1997 με θέμα «η στάση των παιδιών απέναντι στο διαφορετικό, έθνος, χρώμα, θρήσκευμα», βρέθηκε ότι το 63% των μαθητών 10-11 ετών δεν θα ήθελε τσιγγανόπαιδα ως συμμαθητές τους. Το 64% των μαθητών δεν θα προτιμούσε να καθίσει στο ίδιο θρανίο με παιδιά που έχουν μελαψό χρώμα - χρώμα που παραπέμπει σε τσιγγάνους. Το μορφωτικό και κοινωνικό επίπεδο των γονέων των μαθητών δεν παίζει κανένα ουσιαστικό ρόλο στην αποδοχή ή την απόρριψη των τσιγγανόπαιδων (πάνω από 60% η απόρριψη και από αποφοίτους του δημοτικού και

¹⁰² Οικονόμου Α. 2006: 72

από ΑΕΙ). Η δουλειά του δασκάλου στο σχολείο, στη βάση μιας ανθρωπιστικής παιδείας, «ρίχνει» την κοινωνική απόρριψη προσωρινά έστω, στο 44% αλλά το ποσοστό δεν παύει να είναι υψηλό. Αυτά τα αποτελέσματα συμφωνούν και με άλλες έρευνες που έγιναν στην Ηπειρωτική Ελλάδα από το γραφείο δημοσκοπήσεων «ορίνιον». Βρέθηκε λοιπόν ότι: το 55% των Ελλήνων αντιπαθεί τους Τσιγγάνους. Μόνο το 77% συμφωνούν ότι οι τσιγγάνοι θα πρέπει να έχουν τα ίδια δικαιώματα. Το 48% των ερωτηθέντων Ελλήνων συμφωνούν ότι ακόμα κι αν οι συνθήκες διαβίωσης βελτιωθούν, οι τσιγγάνοι θα συνεχίσουν να είναι βρώμικοι¹⁰³.

Χιλιάδες τσιγγανόπαιδα που ζουν στη χώρα μας αντιμετωπίζουν συνεχώς μόνιμες απειλές ή διακρίσεις που γίνονται σε βάρος τους. Αυτό τους οδηγεί στο να απέχουν από την εκπαιδευτική διαδικασία. Από την άλλη μεριά, οι προσπάθειες για την προαγωγή και την προστασία των δικαιωμάτων τους είναι σποραδικές και πενιχρές. Μόλις, τα τελευταία χρόνια, άρχισαν να δημιουργούνται κάποια προγράμματα και να λαμβάνονται κάποια μέτρα για την ομαλή ένταξή τους στην εκπαιδευτική διαδικασία και την εξάλειψη των διακρίσεων και των προκαταλήψεων σε βάρος τους. Σε μια άλλη έρευνα που δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία στις 26/9/2004, καθηγήτριες ζήτησαν από τους συμμετέχοντες να αναφέρουν τις πέντε πρώτες λέξεις που τους έρχονται στο μυαλό για καθεμία από τις παρακάτω οκτώ φράσεις-λέξεις: Τι σημαίνει για σας η λέξη «Τσιγγάνος», «Μειονότητα», «Εθνότητα», «Γύφτος», «Έλληνας», «Χαρακτηρίστε τη συμπεριφορά Τσιγγάνων απέναντί σας», «Χαρακτηρίστε τον τρόπο ζωής των Τσιγγάνων», «Χαρακτηρίστε την εξωτερική εμφάνισή τους». Ποια ήταν τα αποτελέσματα;

Περισσότεροι από τους μισούς ερωτηθέντες είναι απόφοιτοι ή φοιτήσαντες ανώτατων και ανώτερων σχολών. α) Η πλειοψηφία (24,5%) θεωρεί ότι Έλληνας σημαίνει «πατριώτης», φιλόξενος (24%), έξυπνος (15%), πολιτισμός (15%), φιλότιμος (14,5%), χριστιανός (14,5%), Ιστορία (12,5%), περήφανος (12%), πονηρός (10%), θρησκεία (5%).

Αντίθετα για τους τσιγγάνους είπαν: β) Οι αυτόχθονες Έλληνες πιστεύουν ότι η συμπεριφορά των Τσιγγάνων απέναντί τους είναι: πονηρή (32%), αδιάφορη (26%), ύπουλη (14,5%), εχθρική (11,5%), καχύποπτη (11%), επιφυλακτική (10,5%), εκμεταλλευτική (9%), φιλική (8,5%), ενοχλητική (8,5%), συμφερολογολογική (5,5%).

¹⁰³ Καλατζή Αζίζη 1996: 35

γ) Η εξωτερική εμφάνιση των Τσιγγάνων χαρακτηρίζεται ως βρόμικη (49%), ξυπόλυτοι (32%), ατημέλητη (26%), πολύχρωμη (20,5%), μελαμμοί (12%), παραδοσιακή (8,5%), άπλυτοι (6,5%), χρυσαφικά (5%), φτωχική (3,5%).

δ) Τσιγγάνος, λοιπόν, για τους Έλληνες σημαίνει: περιπλανώμενος (23,5%), βρόμικος (21,5%), ελεύθερος (21,5%), γύφτος (15,5%), νομάς (14%), έμπορος (13,5%), άστεγος (12,5%), ζητιάνος (11,5%), αμόρφωτος (9%), σκηνίτης (10%).

ε) Γύφτος σημαίνει: βρόμικος (43%), κλέφτης (16%), πονηρός (14%), ζητιάνος (14,5%), μαύρος (11%), άστεγος (11%), Τσιγγάνος (10,5%), κλέφτης (9,5%), έμπορος (7%).

«Οι Τσιγγάνοι υποχρεώνονται να μάχονται σε δύο μέτωπα: Αυτό της διατήρησης της πολιτισμικής τους ταυτότητας κι αυτό της “διάλυσης” της εξάλειψης της ταυτότητας, που τους έχει αποδοθεί από τον κόσμο των μη Τσιγγάνων.» Και προσθέτουν: «Η σχέση αυτοχθόνων Ελλήνων και Τσιγγάνων, όπως διαφαίνεται από τα ερευνητικά δεδομένα, είναι σχέση απόστασης, με ενδεχόμενη τάση εγγύτητας, όχι όμως επιθυμία ισότιμης αντιμετώπισης και ενσωμάτωσης¹⁰⁴».

Όσον αφορά τα ερωτήματα που είχαμε θέσει, δηλαδή για το ποια είναι η στάση των μαθητών των 3^ο και 4^ο δημοτικών σχολείων Ν. Αλικαρνασσού, από την έρευνα που πραγματοποιήσαμε στα συγκεκριμένα σχολεία προκύπτουν τα εξής συμπεράσματα:

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, τα παιδιά που φοιτούν στα 3^ο και 4^ο Δημοτικά σχολεία Ν. Αλικαρνασσού διατηρούν μια αρνητική στάση απέναντι στους τσιγγάνους συμμαθητές τους. Μεγάλο ποσοστό αυτών των μαθητών υποστηρίζει ότι τα τσιγγανόπαιδα είναι βρώμικα, κακοί μαθητές και δε θέλουν να κάνουν παρέα μαζί τους. Οι διακρίσεις αυτές απέναντι στα τσιγγανόπαιδα φαίνεται να επηρεάζει τα παιδιά με ρόμικη προέλευση αφού ενδέχεται η πιθανότητα αυτός να είναι ένας από τους λόγους μη τακτικής φοίτησης του στα σχολεία.

Όσον αφορά το κατά πόσο η στάση αυτή των παιδιών επηρεάζεται από τους γονείς, τους συνομηλίκους και τους δασκάλους τους, παρόλο που τα παιδιά δηλώνουν ότι δεν επηρεάζονται από πουθενά, από τις απαντήσεις τους προκύπτει ότι τα παιδιά επηρεάζονται και από τους τρεις αυτούς παράγοντες, παρόλο που τα ίδια δεν το αντιλαμβάνονται. Παρόλο που οι γονείς τους δεν τους διδάσκουν συνειδητά

¹⁰⁴ Οικονόμου Αικατερίνη 2006:72

την προκατάληψη, συμφωνούν με την επιλογή των παιδιών τους ως προς την επιλογή των φίλων τους η οποία επιλογή είναι να μην κάνουν παρέα με τσιγγανόπαιδα.

Επίσης τα παιδιά επηρεάζονται από τους συνομηλίκους τους και αυτό γιατί μεγάλο ποσοστό των ερωτηθέντων παιδιών απαντά ότι δεν θέλει να κάνει παρέα με τσιγγανόπαιδο(31%) καθώς και πολλά παιδιά (22,5%) θεωρεί ότι θα τον κορόιδευαν αν έκανε παρέα με τσιγγανόπαιδο.

Επιπλέον, έχει διαπιστωθεί ότι και οι δάσκαλοι έχοντας ως στόχο την καλύτερευση των σχέσεων μεταξύ τσιγγανόπαιδων και μη τσιγγανόπαιδων, χρησιμοποιούν διάφορους τρόπους, όπως για παράδειγμα να επιλέγουν τις θέσεις των μαθητών, έτσι ώστε να καλυτερεύσει η δυναμική των διαπροσωπικών σχέσεων των παιδιών. Στις απαντήσεις των παιδιών φαίνεται ότι πολλές φορές τα παιδιά κάθισαν στο ίδιο θρανίο με τσιγγανόπαιδο επειδή τους έβαλε ο δάσκαλος.

Αξίζει να σημειωθεί ότι τα συμπεράσματα που προέκυψαν από την έρευνα μας συμφωνούν με έρευνες που έγιναν στο παρελθόν, παρόλα αυτά πρέπει να πούμε ότι τα εν λόγω συμπεράσματα αφορούν τα 3^ο και 4^ο Δημοτικό σχολεία Ν. Αλικαρνασσού και δεν μπορούμε να γενικεύσουμε και να πούμε ότι αυτή η άποψη ισχύει για το σύνολο του πληθυσμού.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Αλεξίου Θ.(1998). *Περιθωριοποίηση και ενσωμάτωση*. Αθήνα: Παπαζήση.
2. Ανθόπουλος Μπ.(1998). «Πληροφόρηση και ρατσισμός», *Θέσεις*, τεύχος 63.
3. Βασιλειάδου Μ. Μάρκου Γ (1996) *Σtereότυπα και προκαταλήψεις, Δημιουργία και αντιμετώπιση*.. Αθήνα: Γ.Γ.Λ.Ε .
4. Γεώργα .Δ.(1986). *Κοινωνική ψυχολογία*. Αθήνα.
5. Γκότοβος Α. (2002).*Εκπαίδευση και ετερότητα*.Αθήνα:Μεταίχμιο.
7. Γκότοβος, Α. (1996). *Ρατσισμός κοινωνικές, ψυχολογικές και παιδαγωγικές όψεις μιας ιδεολογίας και μιας πρακτικής*. Αθήνα: ΓΓΛΕ.
8. Cambell, D.(1999). *Σtereότυπα και αντίληψη των διαφορών μεταξύ των ομάδων στο Σ.Παπαστάμου(επιμ.) Σύγχρονες έρευνες στην Κοινωνική Ψυχολογία. Διομαδικές σχέσεις* (σ.55-63). Αθήνα: Οδυσσεάς.
9. Cummins J.(1999).*Ταυτότητες υπό διαπραγμάτευση: Εκπαίδευση με σκοπό την ενδυνάμωση σε μια κοινωνία της ετερότητας*. Αθήνα.Gutemberg.
10. Gidden Anthony. (2002). *Κοινωνιολογία*. Αθήνα: Gutenberg
11. Δαμανάκης, Μ.(1993). *Μετανάστευση και εκπαίδευση*.Αθήνα: Gutenberg
12. Διαστάσεις του Κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα, κύρια θέματα και προσδιορισμός προτεραιοτήτων πολιτών. (1999). Αθήνα. Εθνικό κέντρο κοινωνικών Ερευνών
13. Δόγκα Σ., Παπάζογλου Γ. (2007). *Έρευνα δράσης: «εκτίμηση αναγκών και προβλημάτων των κατοίκων του καταυλισμού Ν. Αλικαρνασσού, μετά τη δανειοδότηση τους για εύρεση σπιτιών»*

14. Ελληνικό ανοικτό πανεπιστήμιο εκπαίδευση(2001) πολιτισμικές διαφορές και ανισότητες. Τόμος β΄.Πατρα
15. Έκθεση σχετικά με τις Γλώσσες και τα Πολιτιστικά Στοιχεία των Περιφερειακών και Εθνικών Μειονοτήτων στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα». Έγγραφο Α2 150/87 σειρά Α΄ της ΕΟΚ
16. Ζαϊμάκης Γ., (2002). *Κοινωνική Εργασία και Τοπικές Κοινωνίες. Ανάπτυξη, Συλλογική Δράση, Πολυπολιτισμικότητα.* Αθήνα. Ελληνικά Γράμματα
17. Ζωγράφου, Α.(1997). *Η εκπαιδευτική κατάσταση των παιδιών των Ελλήνων μεταναστών και η αναγκαιότητα της διαπολιτισμικής αγωγής στην Ελλάδα.* Πάτρα: Εκδόσεις ΤΕΙ Πάτρας,
18. Ιωαννίδου- Johnson Α.(1998). *Προκατάληψη. Ποιος; Εγώ: Η δυναμική ανάμεσα στην προκατάληψη και την ψυχολογική ωριμότητα.* Αθήνα: ελληνικά γράμματα.
19. Jodelet D.,(1995).*Κοινωνική αναπαράσταση:φαινόμενα, έννοια και θεωρία,* Αθήνα:Οδυσσέας
20. Καλατζή Αζιζη(1996). *Στερεότυπα και προκαταλήψεις. Δημιουργία και αντιμετώπιση.* Αθήνα: ΓΓΛΕ
- 21.Κωνσταντοπούλου.Χρ.,ΜαράτουΑλιμπράντη.Λ.,ΓερμανόςΔ.,ΟικονόμουΘ. *Εμείς και οι Άλλοι. Αναφορά στις τάσεις και τα σύμβολα,* Αθήνα :Τυπωθήτω,
22. Κανακίδου,Ε.Παπαγιάννη,Β.(1994).*ΔιαπολιτισμικήΑγωγή.*Αθήνα:Ελληνικά Γράμματα.
23. Κασιμάτη Κούλα. (1998). *Κοινωνικός αποκλεισμός. Η ελληνική εμπειρία.* Αθήνα.

24. Μουχελή, Α. (2002). *Τσιγγάνοι και κοινωνικός αποκλεισμός. Διαστάσεις του Κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα*. Αθήνα: ΕΚΚΕ.
25. Μπιζού Βασιλική(2003). *Ελληνικής Υπηκοότητας μειονοτικοί μαθητές*. Αθήνα.
26. Martin Herbert.(1996). *Ψυχολογικά προβλήματα παιδικής ηλικίας*. Αθήνα: ελληνικά γράμματα
27. Ντούσας Δημήτρης (1997). *Rom και φυλετικές διακρίσεις*. Αθήνα: Gutenberg.
28. Οικονόμου Αικατερίνη (2006). *«Εκπαίδευση Τσιγγανοπαίδων στο Ηράκλειο Κρήτης»*. Διπλωματική εργασία. Πατρα
29. Παπαδόπουλος Ν. (1990). *Ψυχολογία. Σύγχρονη πειραματική*. Αθήνα:
30. Taguieff. P.A.,(1998). *Ο ρατσισμός*, Αθήνα: Dominos
31. Tajfel H (1996). *Κοινωνικά στερεότυπα και κοινωνικές ομάδες*. Αθήνα: οδυσσέας
32. Τερζοπούλου Μ. Γεωργίου Γ.(1996). *Οι τσιγγάνοι στην Ελλάδα, Ιστορία – Πολιτισμός*. Αθήνα: ΓΓΛΕ.
33. Φραγκουδάκη Α. Δράγωνα Θ.(1997). *Τι είναι η πατρίδα μας. Εθνοκεντρισμός στην εκπαίδευση*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
34. Φραγκουδάκη Α.(1997). *Ρατσισμός και Εκπαίδευση. Μετανάστες, ρατσισμός και ξеноφοβία. Ελληνικές εμπειρίες διακρίσεων*, Αθήνα.: Σάκουλας
35. Χαλάτσης Π.(2004) *Το φαινόμενο της κοινωνικής απόρριψης στις ομάδες παιδιών στο δημοτικό σχολείο, μηχανισμοί πρακτικές, νοήματα*. Αθήνα
36. Χαντζή Α(2000). *Εισαγωγή στην ψυχολογία* Αθήνα : Gutenberg

ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ

1. www.romnet.gr
2. www.romnews.com
3. www.nchr.gr
4. www.frontistirio.gr
5. www.Elsinki.gr

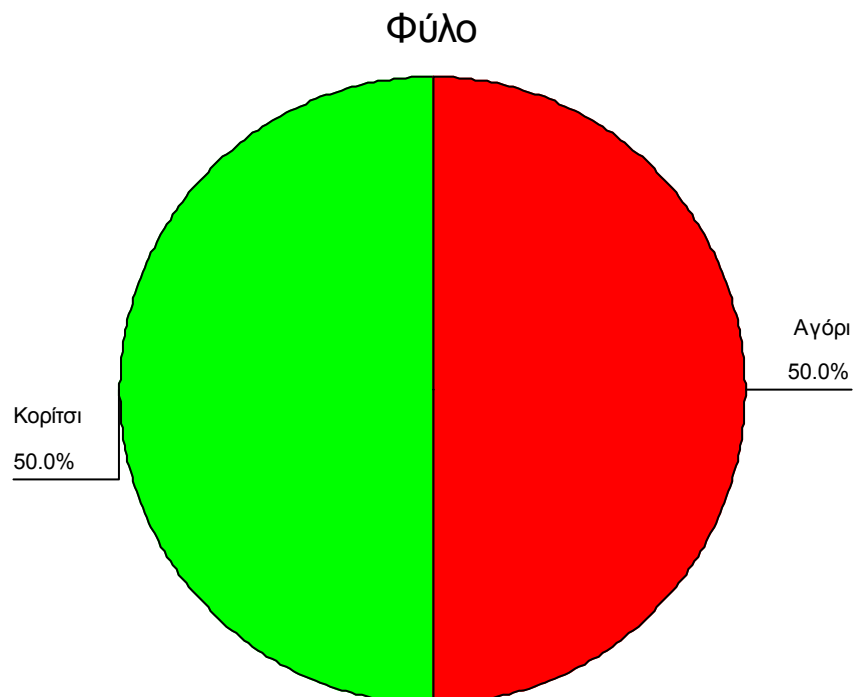
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

I. ΠΙΝΑΚΕΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Πίνακας 1

Φύλο

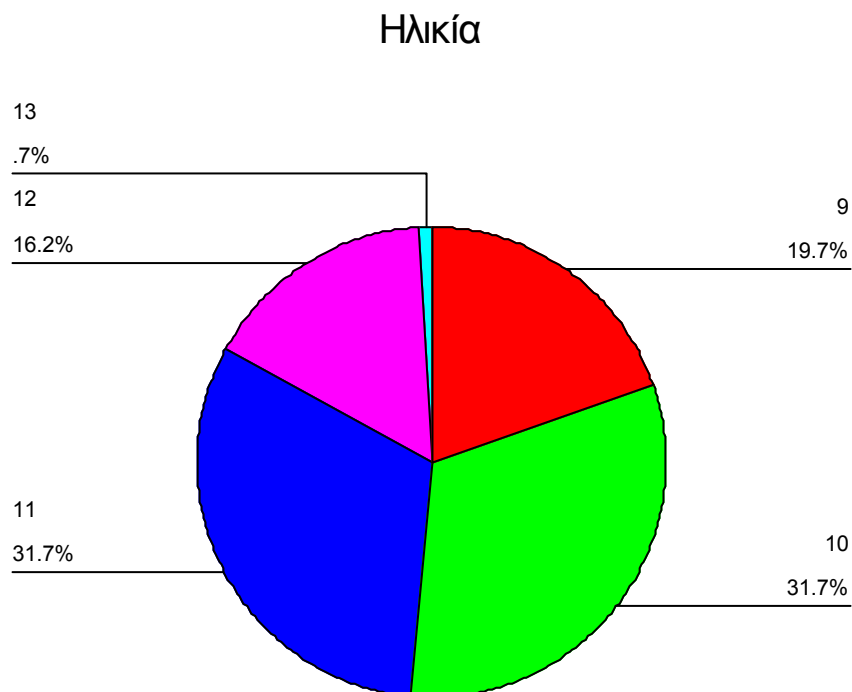
		Fre quency	Per cent	Valid Percent	Cum ulative Percent
Valid	Αγόρι	71	50. 0	50.0	50.0
	Κορίτσι	71	50. 0	50.0	100.0
	Total	142	100. 0	100.0	

Πίνακας 2

Ηλικία

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	9	28	19.7	19.7	19.7
	10	45	31.7	31.7	51.4
	11	45	31.7	31.7	83.1
	12	23	16.2	16.2	99.3
	13	1	.7	.7	100.0
	Total	142	100.0	100.0	

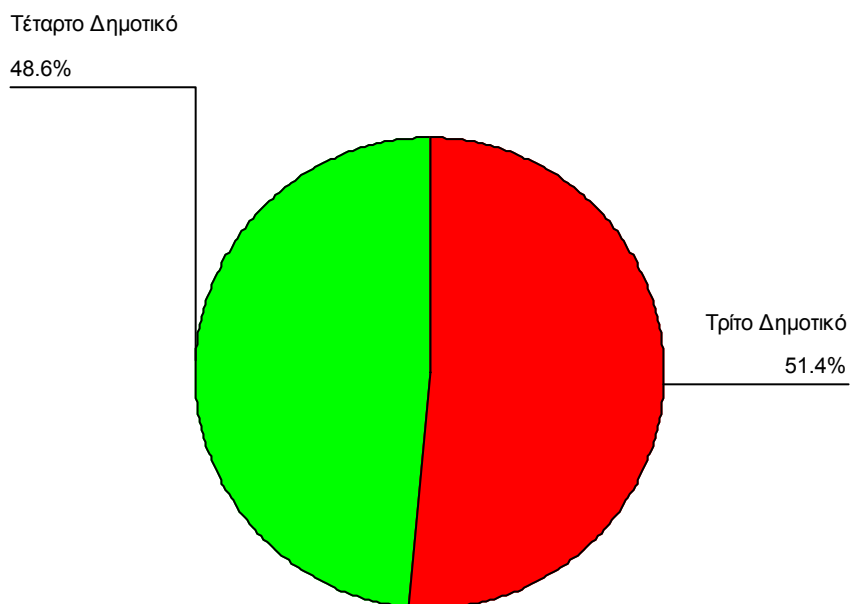

Πίνακας 3

Ποιο είναι το σχολείο σου;

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Τρίτο Δημοτικό	73	51.4	51.4	51.4
	Τέταρτο Δημοτικό	69	48.6	48.6	100.0
	Total	142	100.0	100.0	

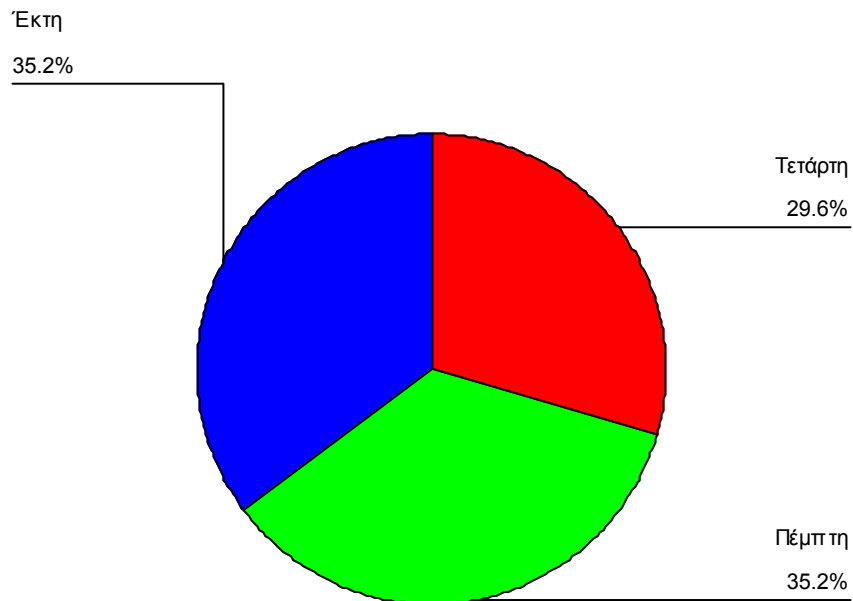
Ποιο είναι το σχολείο σου;

Πίνακας 4.
Τι τάξη πηγαίνεις;

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Τετάρτη	42	29.6	29.6	29.6
	Πέμπτη	50	35.2	35.2	64.8
	Έκτη	50	35.2	35.2	100.0
	Total	142	100.0	100.0	

Τι τάξη πηγαίνεις;

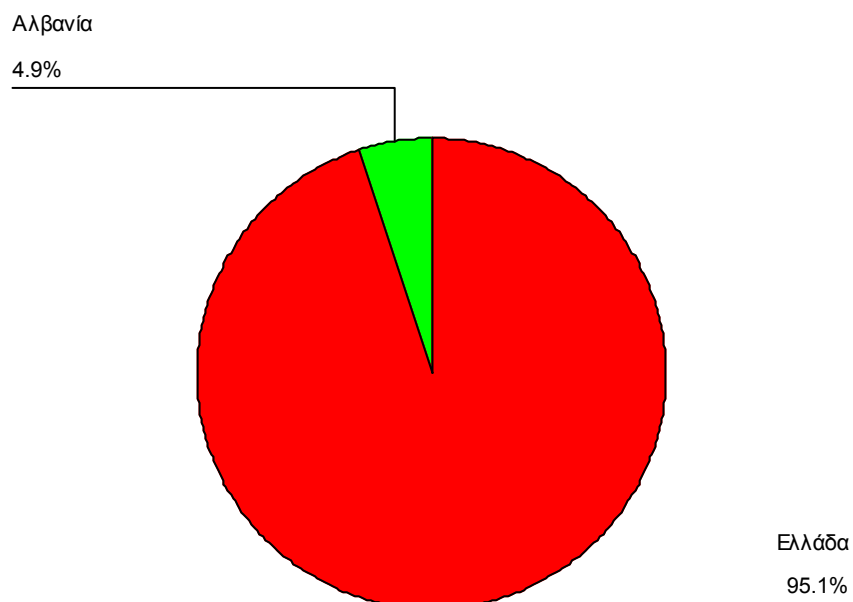

Πίνακας 5

Από ποια χώρα είσαι;

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ελλάδα	135	95.1	95.1	95.1
	Αλβανία	7	4.9	4.9	100.0
	Total	142	100.0	100.0	

Από ποια χώρα είσαι;

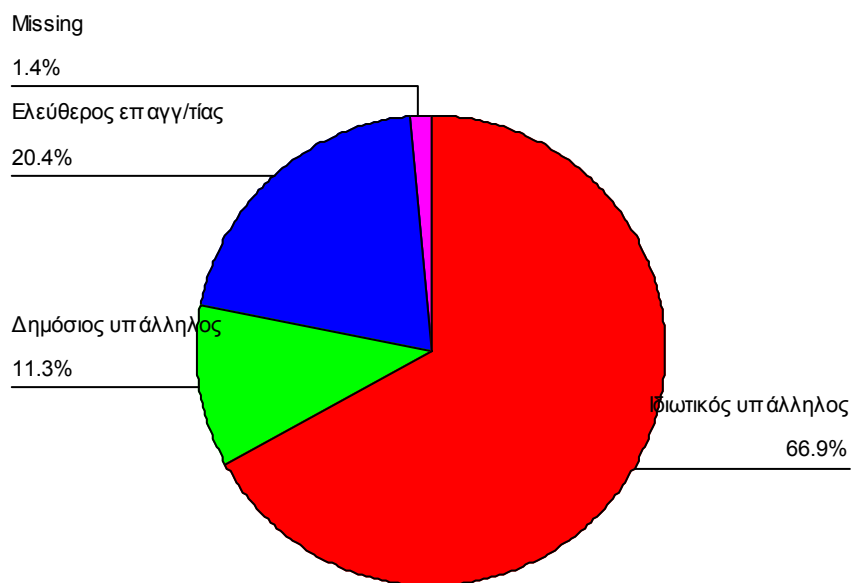

Πίνακας 6

Επάγγελμα Πατέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ιδιωτικός υπάλληλος	95	66.9	67.9	67.9
	Δημόσιος υπάλληλος	16	11.3	11.4	79.3
	Ελεύθερος επαγγελματίας	29	20.4	20.7	100.0
	Total	140	98.6	100.0	
Missing	System	2	1.4		
Total		142	100.0		

Επάγγελμα Πατέρα

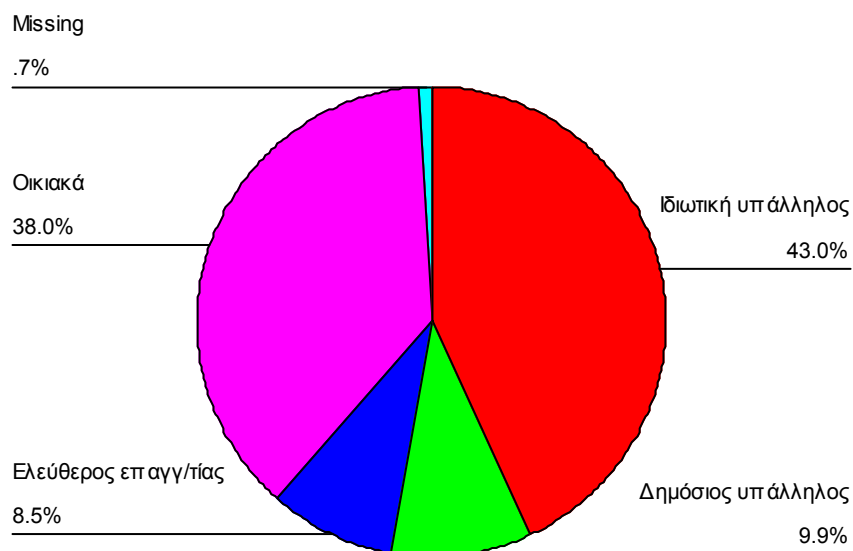

Πίνακας 7

Επάγγελμα Μητέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ιδιωτική υπάλληλος	61	43.0	43.3	43.3
	Δημόσιος υπάλληλος	14	9.9	9.9	53.2
	Ελεύθερος επαγγελματίας	12	8.5	8.5	61.7
	Οικιακά	54	38.0	38.3	100.0
	Total	141	99.3	100.0	
Missing	System	1	.7		
Total		142	100.0		

Επάγγελμα Μητέρας

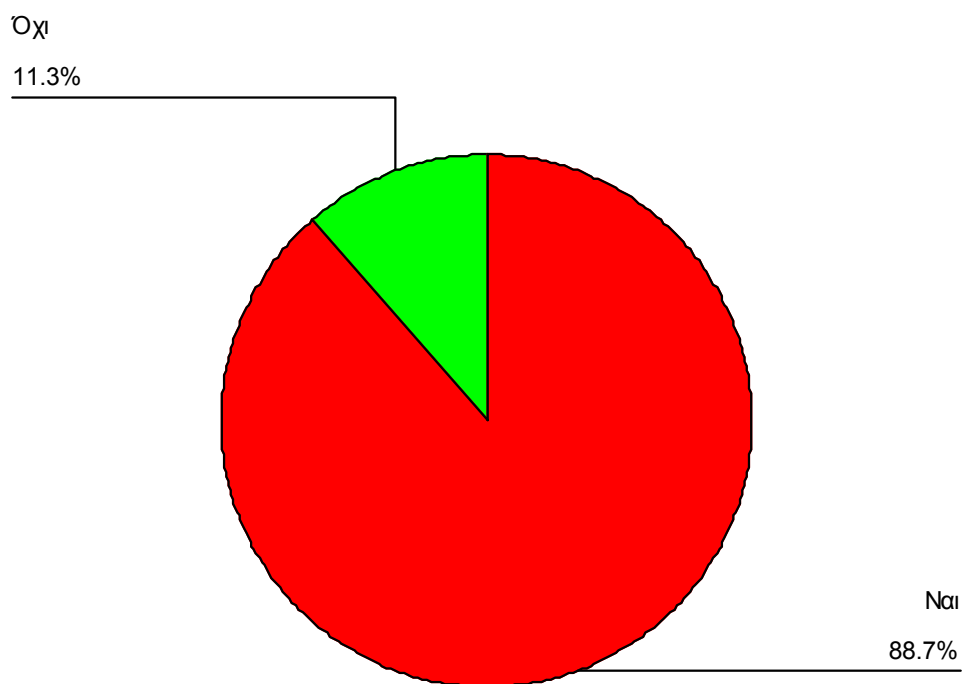

Πίνακας 8

Σου αρέσει το σχολείο που πας;

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ναι	126	88.7	88.7	88.7
	Όχι	16	11.3	11.3	100.0
	Total	142	100.0	100.0	

Σου αρέσει το σχολείο που πας;

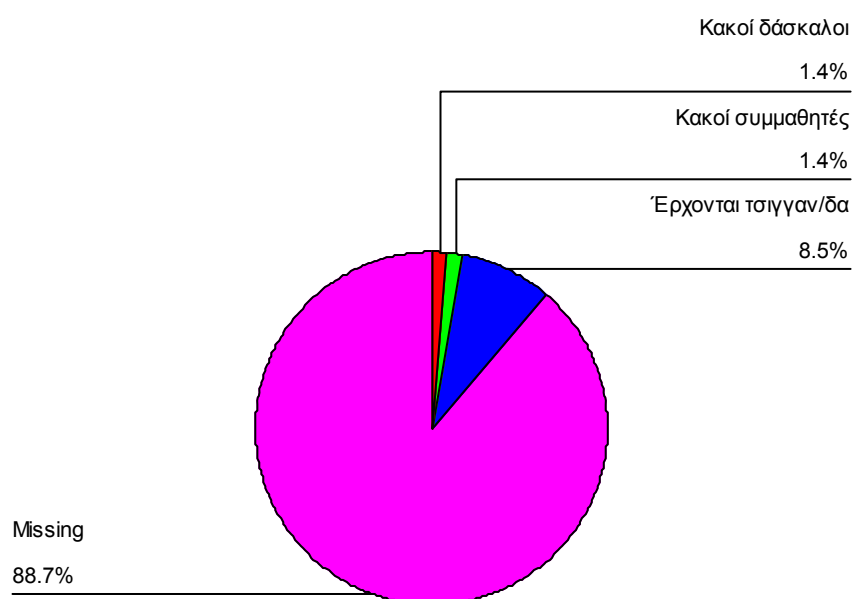

Πίνακας 9.

Εάν όχι, γιατί;

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Δεν είναι καλοί οι δάσκαλοι	2	1.4	12.5	12.5
	Δεν τα πάω καλά με τους συμμαθητές μου	2	1.4	12.5	25.0
	Έρχονται και τσιγγανόπαιδα σε αυτό	12	8.5	75.0	100.0
	Total	16	11.3	100.0	
Missing	System	126	88.7		
Total		142	100.		

Εάν όχι, γιατί;

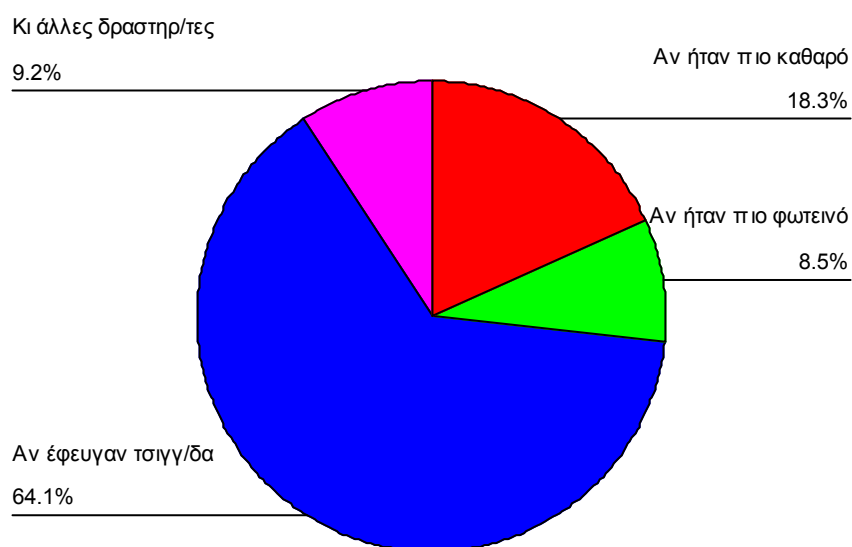

Πίνακας 10

Πως θα γινόταν το σχολείο σου καλύτερο;

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Αν ήταν πιο καθαρό	26	18.3	18.3	18.3
	Αν είχε πιο φωτεινά χρώματα το κτίριο	12	8.5	8.5	26.8
	Εάν δεν ερχόντουσαν τσιγγανόπαιδα σε αυτό	91	64.1	64.1	90.8
	Εάν είχαμε πιο πολλές δραστηριότητες	13	9.2	9.2	100.0
	Total	142	100.0	100.0	

Πως θα γινόταν το σχολείο σου καλύτερο;

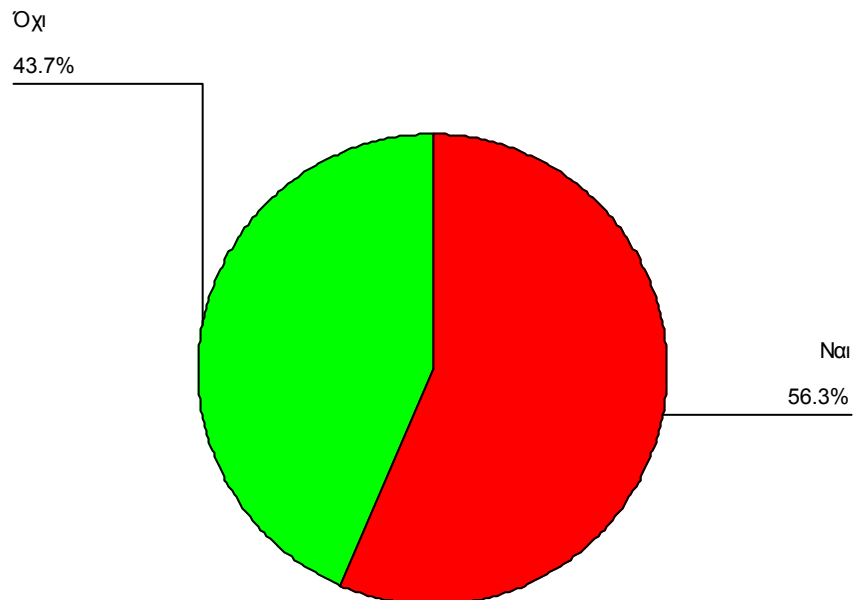

Πίνακας 11

Κάνεις παρέα με όλα τα παιδιά της τάξης σου;

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ναι	80	56.3	56.3	56.3
	Όχι	62	43.7	43.7	100.0
	Total	142	100.0	100.0	

Κάνεις παρέα με όλα τα παιδιά της τάξης σου;

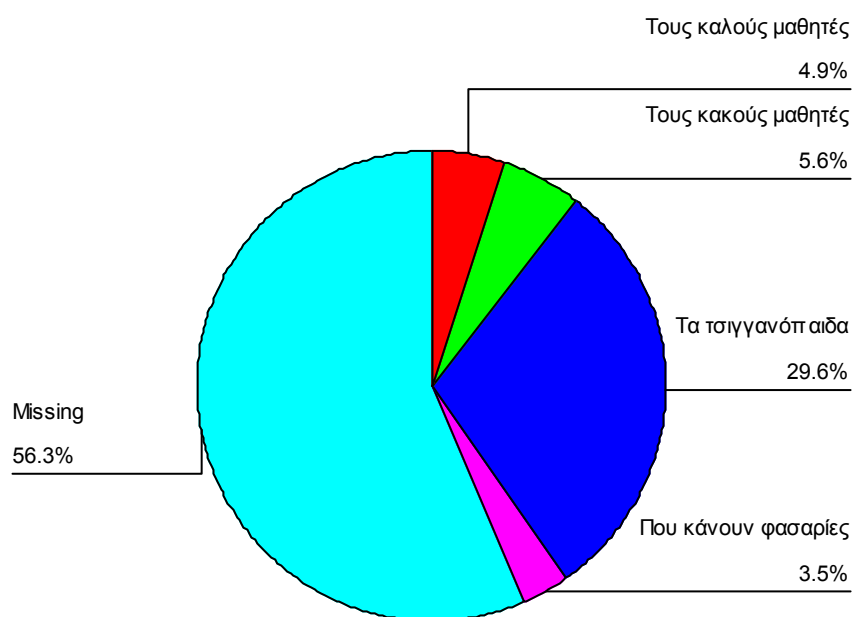

Πίνακας 12.

Εάν όχι, με ποια παιδιά δεν κάνεις παρέα;

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Με τους καλούς μαθητές	7	4.9	11.3	11.3
	Με τους κακούς μαθητές	8	5.6	12.9	24.2
	Με τα τσιγγανόπαιδα	42	29.6	67.7	91.9
	Με αυτά που κάνουν φασαρίες	5	3.5	8.1	100.0
	Total	62	43.7	100.0	
Missing	System	80	56.3		
Total		142	100.0		

Εάν όχι, με ποιά παιδιά δεν κάνεις παρέα;

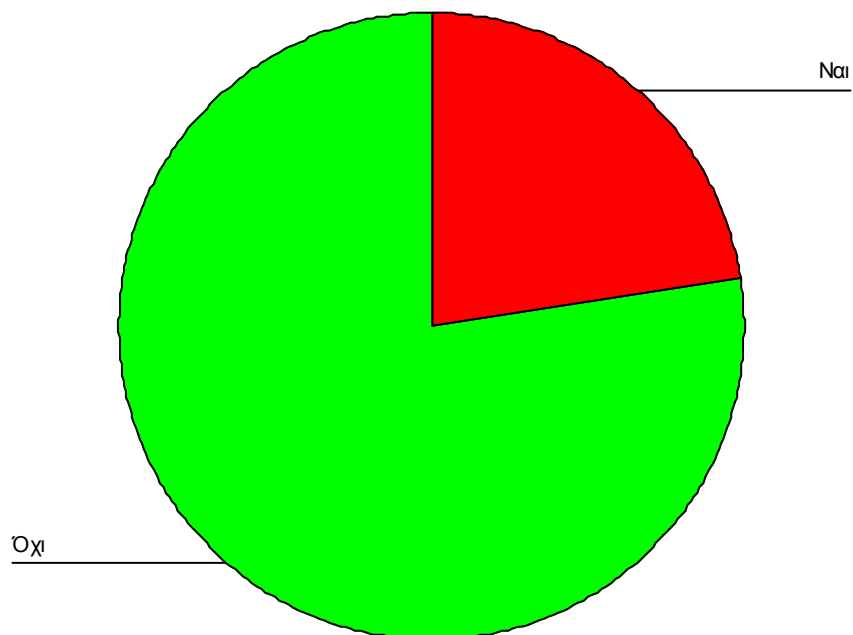

Πίνακας 13

Έχεις καθίσει ποτέ στο ίδιο θρανίο με τσιγγανόπαιδο;

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ναι	32	22.5	22.5	22.5
	Όχι	110	77.5	77.5	100.0
	Total	142	100.0	100.0	

Έχεις καθίσει ποτέ στο ίδιο θρανίο με τσιγγανόπαιδο;

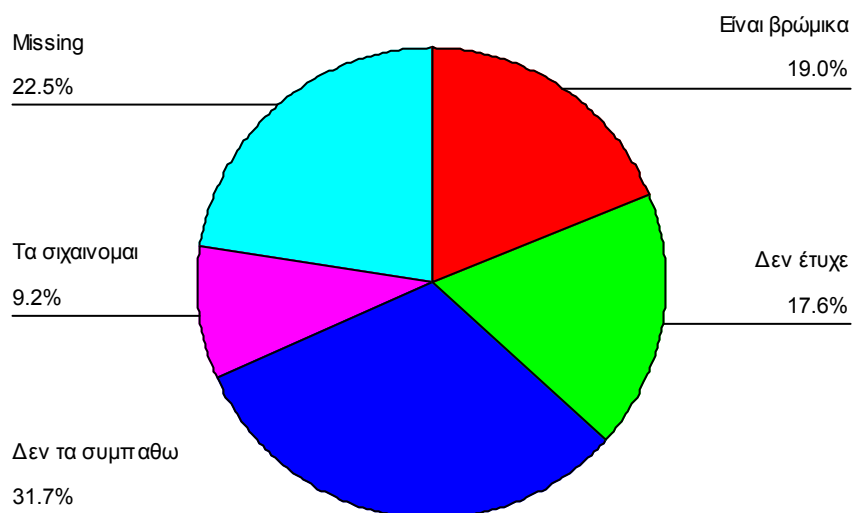

Πίνακας 13

Εάν όχι, γιατί;

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Είναι βρώμικα	27	19.0	24.5	24.5
	Δεν έτυχε	25	17.6	22.7	47.3
	Δεν τα συμπαθώ	45	31.7	40.9	88.2
	Τα σιχαινομαι	13	9.2	11.8	100.0
	Total	110	77.5	100.0	
Missing	System	32	22.5		
Total		142	100.0		

Εάν όχι, γιατί;

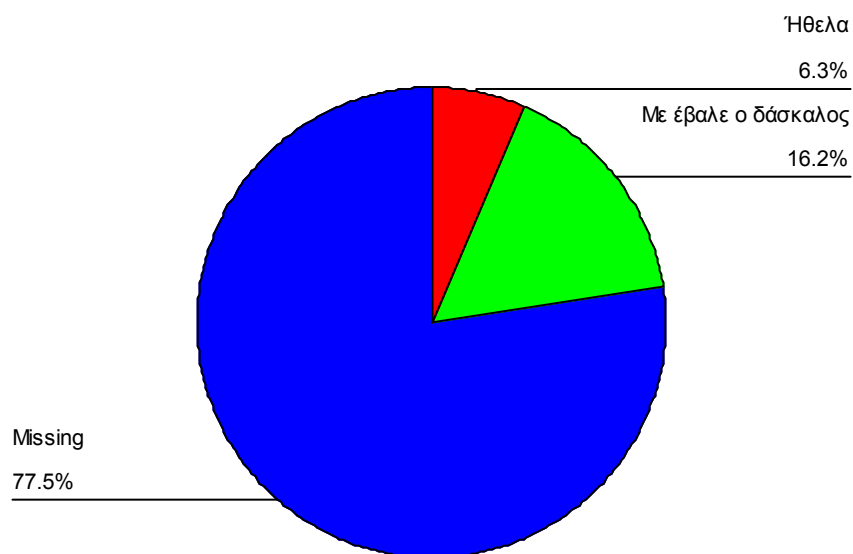

Πίνακας 14

Εάν ναι, γιατί;

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ήθελα	9	6.3	28.1	28.1
	Με έβαλε ο δάσκαλος	23	16.2	71.9	100.0
	Total	32	22.5	100.0	
Missing	System	110	77.5		
Total		142	100.0		

Εάν ναι, γιατί;

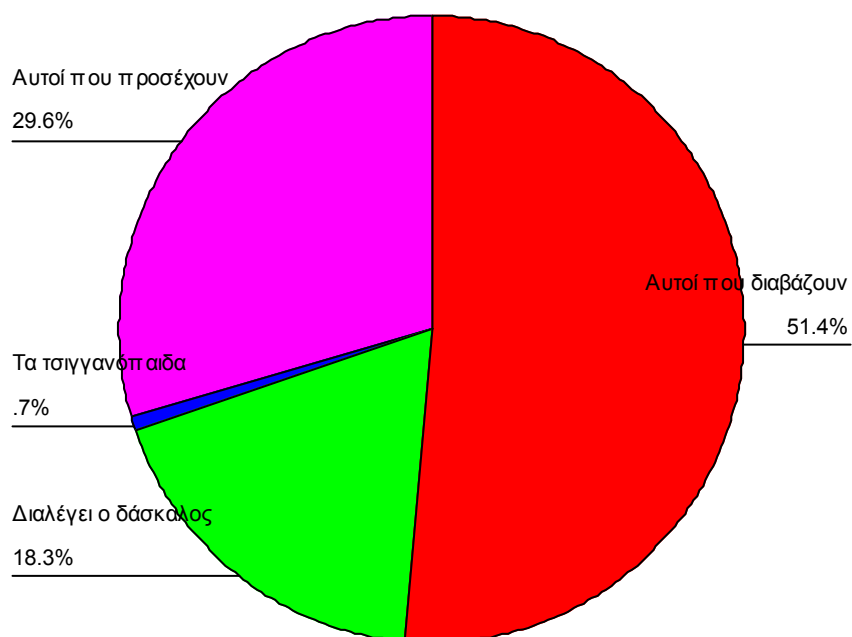

Πίνακας 15

Ποιοι μαθητές απαντούν συνήθως στο μάθημα;

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Αυτοί που έχουν διαβάσει	73	51.4	51.4	51.4
	Αυτοί που τους το ζητάει ο δάσκαλος ή η δασκάλα	26	18.3	18.3	69.7
	Τα τσιγγανόπαιδα	1	.7	.7	70.4
	Αυτοί που προσέχουν στην τάξη	42	29.6	29.6	100.0
	Total	142	100.0	100.0	

Ποιοί μαθητές απαντούν συνήθως στο μάθημα;

Πίνακας 16.

Έχεις πολλούς φίλους;

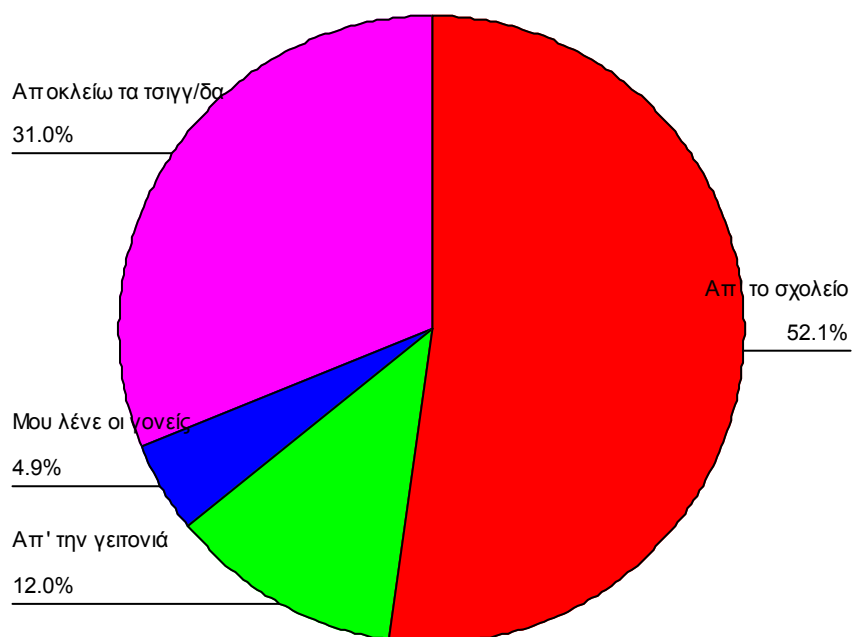
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ναι	132	93.0	93.0	93.0
	Όχι	10	7.0	7.0	100.0
	Total	142	100.0	100.0	

Πίνακας 17

Πως διαλέγεις τους φίλους σου;

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Πηγαίνουμε στην ίδια τάξη ή σχολείο	74	52.1	52.1	52.1
	Μένουμε στην ίδια γειτονιά	17	12.0	12.0	64.1
	Μου λένε οι γονείς μου με ποιόν θα κάνω παρέα	7	4.9	4.9	69.0
	Δεν θέλω να είναι τσιγγανόπαιδα	44	31.0	31.0	100.0
	Total	142	100.0	100.0	

Πως διαλέγεις τους φίλους σου;

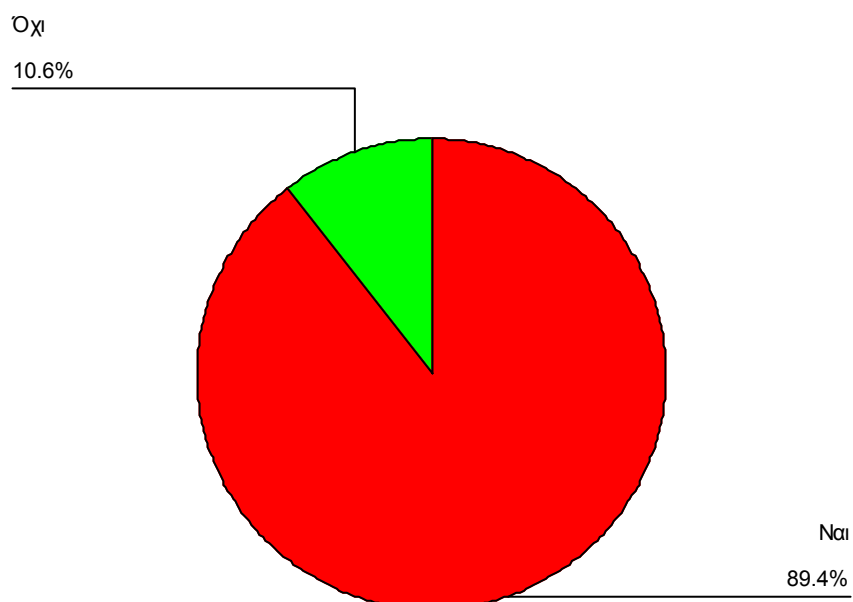

Πίνακας 18

Καλείς τους φίλους σου σπίτι, ή πας εσύ στο δικό τους;

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ναι	127	89.4	89.4	89.4
	Όχι	15	10.6	10.6	100.0
	Total	142	100.0	100.0	

Καλείς τους φίλους σου σπίτι, ή πας εσύ στο δικό τους

Πίνακας 19

Τι λένε οι γονείς σου για τους φίλους σου;

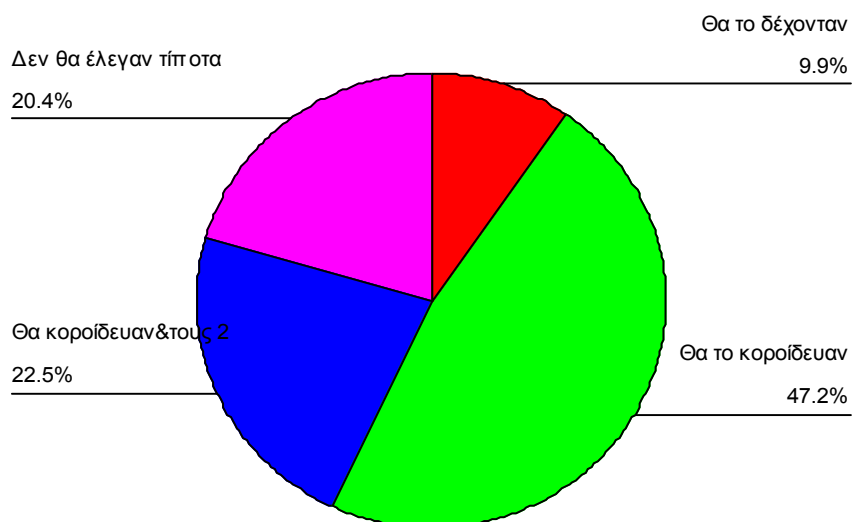
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Χαίρονται	72	50.7	50.7	50.7
	Σου λένε ότι δεν πρέπει να κάνεις παρέα μαζί τους	7	4.9	4.9	55.6
	Σου λένε να προσέχεις	35	24.6	24.6	80.3
	Δεν σου λένε τίποτα	28	19.7	19.7	100.0
	Total	142	100.0	100.0	

Πίνακας 20

Τι θα έλεγαν οι φίλοι σου αν έφερνες τσιγγανόπαιδο στην παρέα;

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Θα το δέχονταν με χαρά	14	9.9	9.9	9.9
	Θα κοροϊδευαν το τσιγγανόπαιδο	67	47.2	47.2	57.0
	Θα κοροϊδευαν το τσιγγανόπαιδο και εσένα	32	22.5	22.5	79.6
	Δεν θα σου έλεγαν τίποτα	29	20.4	20.4	100.0
	Total	142	100.0	100.0	

Θα έλεγαν οι φίλοι σου αν έφερνες τσιγγαν/δο στην παρέα;

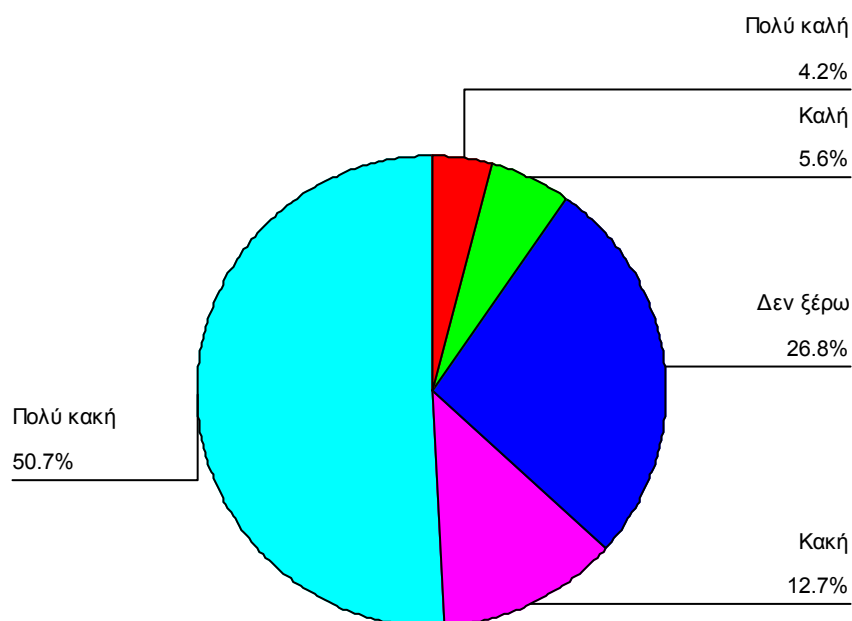

Πίνακας 21

Τι γνώμη έχεις για τους τσιγγάνους συμμαθητές σου;

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Πολύ καλή	6	4.2	4.2	4.2
	Καλή	8	5.6	5.6	9.9
	Δεν ξέρω	38	26.8	26.8	36.6
	Κακή	18	12.7	12.7	49.3
	Πολύ κακή	72	50.7	50.7	100.0
	Total	142	100.0	100.0	

Τι γνώμη έχεις για τους τσιγγάνους συμμαθητές σου;

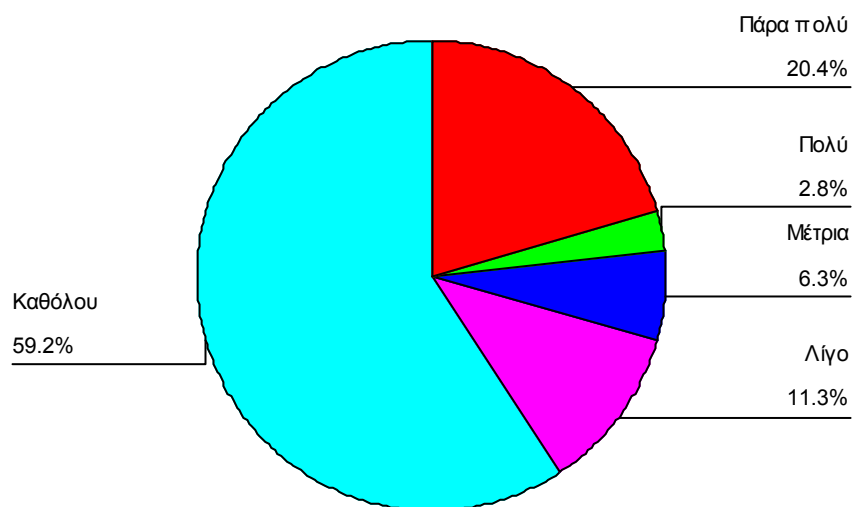

Πίνακας 22.

Επηρεάζει την γνώμη σου η οικογένεια σου;

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Πάρα πολύ	29	20.4	20.4	20.4
	Πολύ	4	2.8	2.8	23.2
	Μέτρια	9	6.3	6.3	29.6
	Λίγο	16	11.3	11.3	40.8
	Καθόλου	84	59.2	59.2	100.0
	Total	142	100.0	100.0	

Επηρεάζει την γνώμη σου η οικογένεια σου;

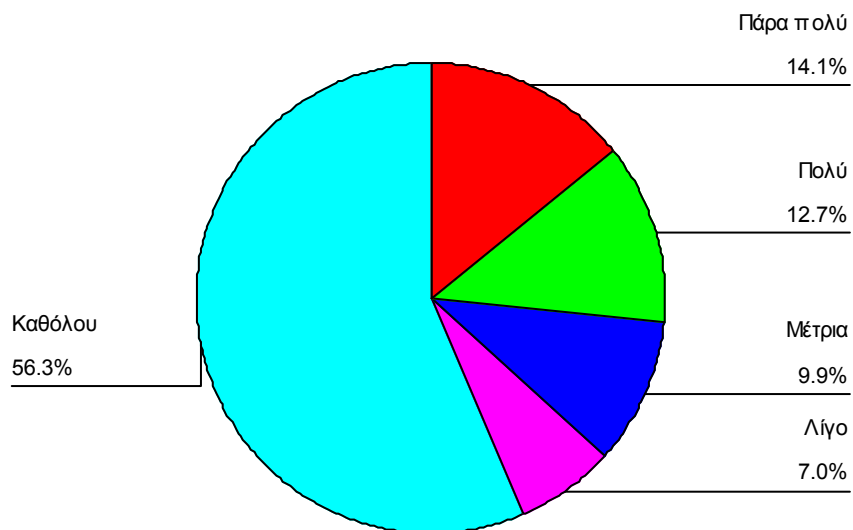

Πίνακας 23.

Επηρεάζουν την γνώμη σου οι δάσκαλοι σου;

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Πάρα πολύ	20	14.1	14.1	14.1
	Πολύ	18	12.7	12.7	26.8
	Μέτρια	14	9.9	9.9	36.6
	Λίγο	10	7.0	7.0	43.7
	Καθόλου	80	56.3	56.3	100.0
	Total	142	100.0	100.0	

Επηρεάζουν την γνώμη σου οι δάσκαλοι σου;

Πίνακας 24.

Επηρεάζουν την γνώμη σου οι φίλοι σου;

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Πάρα πολύ	36	25.4	25.4	25.4
	Πολύ	9	6.3	6.3	31.7
	Μέτρια	16	11.3	11.3	43.0
	Λίγο	16	11.3	11.3	54.2
	Καθόλου	65	45.8	45.8	100.0
	Total	142	100.0	100.0	

ΣΥΣΧΕΤΙΣΕΙΣ

Πίνακας 25

Ηλικία * Πως θα γινόταν το σχολείο σου καλύτερο;

Crosstab

Count

		Πως θα γινόταν το σχολείο σου καλύτερο;				Total
		Αν ήταν πιο καθαρό	Αν είχε πιο φωτεινά χρώματα κτίριο	Εάν δεν ερχόντουσαν τσιγγανόπαιδα σε αυτό	Εάν είχαμε πιο πολλές δραστηριότητες	
Ηλικία	9	3	3	20	2	28
	10	12	6	26	1	45
	11	7	2	29	7	45
	12	4		16	3	23
	13		1			1
Total		26	12	91	13	142

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	23.370(a)	12	.025
Likelihood Ratio	20.007	12	.067
Linear-by-Linear Association	.673	1	.412
N of Valid Cases	142		

Πίνακας 26

Ηλικία * Πως διαλέγεις τους φίλους σου;

Crosstab

Count

		Πως διαλέγεις τους φίλους σου;				Total
		Πηγαίνουμε στην ίδια τάξη ή σχολείο	Μένουμε στην ίδια γειτονιά	Μου λένε οι γονείς μου με ποιόν θα κάνω παρέα	Δεν θέλω να είναι τσιγγανόπαιδα	
Ηλικία	9	7	7	4	10	28
	0	22	4	1	18	45
	1	32	2		11	45
	2	13	4	1	5	23
	3			1		1
Total		74	17	7	44	142

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	44.062(a)	12	.000
Likelihood Ratio	31.821	12	.001
Linear-by-Linear Association	5.525	1	.019
N of Valid Cases	142		

Πίνακας 27

Ηλικία * Τι γνώμη έχεις για τους τσιγγάνους συμμαθητές σου;

Crossta

Count

		Τι γνώμη έχεις για τους τσιγγάνους συμμαθητές σου;					Total
		Πολύ καλή	Καλή	Δεν ξέρω	Κακή	Πολύ κακή	
Ηλικία	9	2	2	6	5	13	28
	10	2	1	18	3	21	45
	11	1	3	10	8	23	45
	12	1	1	4	2	15	23
	13		1				1
Total		6	8	38	18	72	142

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	27.578(a)	16	.035
Likelihood Ratio	16.666	16	.408
Linear-by-Linear Association	.848	1	.357
N of Valid Cases	142		

Πίνακας 28

Ποιό είναι το σχολείο σου; * Πως θα γινόταν το σχολείο σου καλύτερο;

Crosstab

Count

		Πως θα γινόταν το σχολείο σου καλύτερο;				Total
		Αν ήταν πιο καθαρό	Αν είχε πιο φωτεινά χρώματα το κτίριο	Εάν δεν ερχόντουσαν τσιγγανόπαιδα σε αυτό	Εάν είχαμε πιο πολλές δραστηριότητες	
Ποιό είναι το σχολείο σου;	Τρίτο Δημοτικό	17	10	36	10	73
	Τέταρτο Δημοτικό	9	2	55	3	69
Total		26	12	91	13	142

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	15.431(a)	3	.001
Likelihood Ratio	16.184	3	.001
Linear-by-Linear Association	2.175	1	.140
N of Valid Cases	142		

Πίνακας 29

Ποιό είναι το σχολείο σου; * Έχεις καθίσει ποτέ στο ίδιο θρανίο με τσιγγανόπαιδο;

Crosstab

Count

		Έχεις καθίσει ποτέ στο ίδιο θρανίο με τσιγγανόπαιδο;		Total
		Ναι	Όχι	
Ποιό είναι το σχολείο σου;	Τρίτο Δημοτικό	29	44	73
	Τέταρτο Δημοτικό	3	66	69
Total		32	110	142

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	25.433(b)	1	.000		
Continuity Correction(a)	23.446	1	.000		
Likelihood Ratio	28.766	1	.000		
Fisher's Exact Test				.000	.000
Linear-by-Linear Association	25.253	1	.000		
N of Valid Cases	142				

Πίνακας 30

Ποιό είναι το σχολείο σου; * Έχεις πολλούς φίλους;

Crosstab

Count

		Έχεις πολλούς φίλους;		Total
		Ναι	Όχι	
Ποιό είναι το σχολείο σου;	Τρίτο Δημοτικό	64	9	73
	Τέταρτο Δημοτικό	68	1	69
Total		132	10	142

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	6.414(b)	1	.011		
Continuity Correction(a)	4.859	1	.027		
Likelihood Ratio	7.370	1	.007		
Fisher's Exact Test				.018	.011
Linear-by-Linear Association	6.368	1	.012		
N of Valid Cases	142				

Πίνακας 31

Ποιό είναι το σχολείο σου; * Τι θα έλεγαν οι φίλοι σου αν έφερνες τσιγγανόπαιδο στην παρέα;

Crosstab

Count

		Τι θα έλεγαν οι φίλοι σου αν έφερνες τσιγγανόπαιδο στην παρέα;				Total
		Θα το δέχονταν με χαρά	Θα κορόιδευαν το τσιγγανόπαιδο	Θα κορόιδευαν το τσιγγανόπαιδο και εσένα	Δεν θα σου έλεγαν τίποτα	
Ποιό είναι το σχολείο σου;	Τρίτο Δημοτικό	9	31	12	21	73
	Τέταρτο Δημοτικό	5	36	20	8	69
Total		14	67	32	29	142

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	9.238(a)	3	.026
Likelihood Ratio	9.481	3	.024
Linear-by-Linear Association	1.152	1	.283
N of Valid Cases	142		

Πίνακας 32

Ποιό είναι το σχολείο σου; * Τι γνώμη έχεις για τους τσιγγάνους συμμαθητές σου;

Crosstab

Count

		Τι γνώμη έχεις για τους τσιγγάνους συμμαθητές σου;					Total
		Πολύ καλή	Καλή	Δεν ξέρω	Κακή	Πολύ κακή	
Ποιό είναι το σχολείο σου;	Τρίτο Δημοτικό	6	5	23	6	33	73
	Τέταρτο Δημοτικό		3	15	12	39	69
Total		6	8	38	18	72	142

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	10.580(a)	4	.032
Likelihood Ratio	12.947	4	.012
Linear-by-Linear Association	6.571	1	.010
N of Valid Cases	142		

Πίνακας 33

Ποιό είναι το σχολείο σου; * Επηρεάζει την γνώμη σου η οικογένεια σου;

Crosstab

Count

		Επηρεάζει την γνώμη σου η οικογένεια σου;					Total
		Πάρα πολύ	Πολύ	Μέτρια	Λίγο	Καθόλου	
Ποιό είναι το σχολείο σου;	Τρίτο Δημοτικό	10	1	5	5	52	73
	Τέταρτο Δημοτικό	19	3	4	11	32	69
Total		29	4	9	16	84	142

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	10.812(a)	4	.029
Likelihood Ratio	10.999	4	.027
Linear-by-Linear Association	6.919	1	.009
N of Valid Cases	142		

Πίνακας 34

Ποιό είναι το σχολείο σου; * Επηρεάζουν την γνώμη σου οι φίλοι σου;

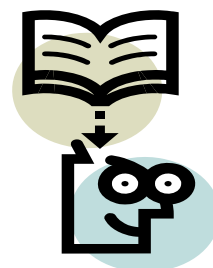
CrosstabCount

		Επηρεάζουν την γνώμη σου οι φίλοι σου;					Total
		Πάρα πολύ	Πολύ	Μέτρια	Λίγο	Καθόλου	
Ποιό είναι το σχολείο σου;	Τρίτο Δημοτικό	13	5	6	13	36	73
	Τέταρτο Δημοτικό	23	4	10	3	29	69
Total		36	9	16	16	65	142

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	10.789(a)	4	.029
Likelihood Ratio	11.318	4	.023
Linear-by-Linear Association	4.219	1	.040
N of Valid Cases	142		

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

1. Φύλο: Αγόρι Κορίτσι

2. Πόσο χρονών είσαι;.....

3. Ποιο είναι το σχολείο σου;.....

4. Τι τάξη πηγαίνεις;.....

5. Από ποια χώρα είσαι;.....

6. Τι δουλειά κάνει ο πατέρα σου και η μητέρα σου;

.....
.....

7. Σου αρέσει το σχολείο που πηγαίνεις:

A. Ναι.....

B. Όχι.....

8. Εάν όχι, γιατί:

A. Δεν είναι ωραίο το κτίριο.....

B. Δεν είναι καλοί οι δάσκαλοι.....

Γ. Δεν τα πάω καλά με τους συμμαθητές μου.....

Δ. Έρχονται και τσιγγανόπαιδα σε αυτό.....

9. Πώς θα γινόταν το σχολείο σου καλύτερο;

- A. Αν ήταν πιο καθαρό.....
- B. Αν είχε πιο φωτεινά χρώματα το κτίριο.....
- Γ. Αν δεν ερχόντουσαν τσιγγανόπαιδα σε αυτό.....
- Δ. Αν είχαμε πιο πολλές δραστηριότητες.....

10. Κάνεις παρέα με όλα τα παιδιά της τάξης σου;

- A. Ναι.....
- B. Όχι.....

11. Εάν όχι, με ποια παιδιά δεν κάνεις παρέα;

- A. Με τους καλούς μαθητές
- B. Με τους κακούς μαθητές
- Γ. Με τα τσιγγανόπαιδα.....
- Δ. Με αυτά που κάνουν φασαρίες

12. Έχεις καθίσει ποτέ στο ίδιο θρανίο με τσιγγανόπαιδο;

- A .Ναι.....
- B .Όχι.....

Γιατί.....
.....

13. Ποιοι μαθητές απαντούν συνήθως στο μάθημα;

- A. Αυτοί που έχουν διαβάσει.....
- B. Αυτοί που τους το ζητάει ο δάσκαλος ή η δασκάλα.....
- Γ. Τα τσιγγανόπαιδα.....
- Δ. Αυτοί που προσέχουν στην τάξη.....

14. Έχεις πολλούς φίλους;

A. Ναι.....

B. Όχι.....

15. Πώς διαλέγεις τους φίλους σου;

A. Πηγαίνουμε στην ίδια τάξη ή σχολείο.....

B. Μένουμε στην ίδια γειτονιά.....

Γ. Μου λένε οι γονείς μου με ποιους θα κάνω παρέα.....

Δ. Δεν θέλω να είναι τσιγγανόπαιδα.....

16. Καλείς τους φίλους σου στο σπίτι σου ή πηγαίνεις εσύ στο δικό τους;

A. Ναι.....

B. Όχι.....

17. Τι λένε οι γονείς σου για τους φίλους σου;

A. Χαίρονται.....

B. Σου λένε ότι δεν πρέπει να κάνεις παρέα μαζί τους.....

Γ. Σου λένε να προσέχεις.....

Δ. Δεν σου λένε τίποτα.....

18. Τι θα έλεγαν οι φίλοι σου εάν έφερνες ένα τσιγγανόπαιδο στην παρέα;

A. Θα το δέχονταν με χαρά.....

B. Θα κορόιδευαν το τσιγγανόπαιδο.....

Γ. Θα κορόιδευαν το τσιγγανόπαιδο και εσένα.....

Δ. Δεν θα σου έλεγαν τίποτα.....

19. Τι γνώμη έχεις για τους τσιγγάνους συμμαθητές σου;

A. Πολύ καλή.....

B. Καλή.....

Γ. Δεν ξέρω.....

Δ. Κακή.....

E. Πολύ κακή.....

20. Ποιος επηρέασε τη γνώμη σου;

	Πάρα πολύ	Πολύ	Μέτρια	Λίγο	Καθόλου
Η οικογένειά μου					
Οι δάσκαλοί μου					
Οι φίλοι μου					

ΟΙ τσιγγάνοι γίνονται μπαλάκι σε όλη την Ευρώπη

του Alain Reyniers*

ΠΡΟΣΦΑΤΑ ΣΤΗ ΒΟΣΝΙΑ ομάδες Τσιγγάνων κατεσφάγησαν στο όνομα της «εθνικής εκκαθάρισης» και οι επιθέσεις, οι διωγμοί, τα καταπιεστικά μέτρα που πολλαπλασιάζονται στην Ανατολική Ευρώπη αναζωπύρωσαν τρομερές πληγές. Η κοινή γνώμη συχνά αγνοεί ότι οι ναζί και οι σύμμαχοί τους εξολόθρευσαν στη διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου πεντακόσιες με εξακόσιες χιλιάδες Τσιγγάνους. Άλλοι πέθαναν σε στρατόπεδα συγκέντρωσης – αρχίζοντας από το Νταχάου, στα 1938 – άλλοι υπέκυψαν στις κακουχίες της εξορίας, κυρίως στη Μολδαβία. Άλλοι τέλος, κατακρεουργήθηκαν στα χωριά τους, στην Πολωνία, τη Γιουγκοσλαβία ή τη Σοβιετική Ένωση. Στη Γαλλία, η κυβέρνηση του Βισύ τους περιόρισε σε σαράντα περίπου κέντρα εγκλεισμού (μεταξύ αυτών και το διαβόητο Μοντρέιγ-Μπελέ στην περιοχή Μαίν-ε-Λουάρ), προτού παραδώσει ένα μεγάλο αριθμό απ' αυτούς στον κατακτητή. Δεκαέξι με δεκαοχτώ χιλιάδες πέθαναν στα στρατόπεδα. Οι ναζιστές γιατροί επιδίδονταν σε φρικτά πειράματα πάνω στους ενήλικες και τα παιδιά.

Διαφεύγοντας απ' αυτούς τους διωγμούς πολλοί Τσιγγάνοι ενώθηκαν με την Αντίσταση και πλήρωσαν με το αίμα τους την απελευθέρωση της ηπείρου. Μετά το 1945, η κοινωνική πολιτική που εφάρμοσαν τα νέα κομμουνιστικά καθεστώτα ευνόησε τη μόνιμη εδραίωσή τους. Και ο μεσαιωνικός πολιτισμός αντιμετώπιζόταν ως ένα απομεινάρει του παρελθόντος προορισμένο να σβήσει σταδιακά, η φτώχεια όμως έπρεπε να εξαφανιστεί με την ένταξη στο σοσιαλιστικό σύστημα.

Στη Ρουμανία, οι Τσιγγάνοι ενώθηκαν χωρίς να δυσανασχετήσουν με τις μεγάλες αγροτικές κολλεκτίβες. Μερικοί μάλιστα αναρριχήθηκαν στις βαθμίδες της διοίκησης ακόμα και του Κομμουνιστικού Κόμματος. Στη Βουλγαρία ανοίχθηκαν σχολεία για τους Τσιγγάνους και αρκετοί ανάμεσά τους βρέθηκαν στο Κοινοβούλιο καθώς και σε όλα τα επίπεδα της οικονομίας. Στην Ουγγαρία, από το 1950, σειρά συγκεκριμένων μέτρων – κυρίως στο ζήτημα της κατοικίας – ευνόησαν τη μόνιμη εδραίωσή τους. Στην Τσεχοσλοβακία το κράτος προσπάθησε να εγκαταστήσει τους Σλοβάκους Τσιγγάνους σε εδάφη που επανέκτησαν από τη Γερμανία όπου και μπόρεσαν να βρουν δουλειά και στέγη. Όμως αυτή η

πρωτοβουλία καθυστέρησε πολύ.

Η πολιτική των κομμουνιστικών συστημάτων απείχε πολύ από το τέλειο. Από τη μία μεριά ενεθάρρυνε την κοινωνική κινητικότητα, από την άλλη αγνοούσε την παραδοσιακή οργάνωση. Ο συλλογικός χαρακτήρας της κοινωνικής ζωής μέσα στην οικογένεια παραγνωρίστηκε και αποθαρρύνθηκε ο νομοδιασμός.

Οι Τσιγγάνοι εξακολούθησαν να ασχολούνται μέσα στο σύστημα της μισθωτής εργασίας με τις λιγότερο επίζηλες απασχολήσεις – οδοκαθαριστές, μεταλλωρύχοι, βοηθητικά χέρια σε αγροκτήματα. Η εξαναγκαστική εδραίωσή τους σε ορισμένα χωριά τους καθιστούσε αναφομοίωτους ξένους στα μάτια των αυτοχθόνων.

Η οικονομική κρίση της δεκαετίας του '70 άξιζε αυτές τις αντιφάσεις. Ο επαγγελματικός συναγωνισμός πήρε την όψη ενός ανταγωνισμού ανάμεσα σε έθνη. Η βοήθεια που παραχωρήθηκε στους Τσιγγάνους καταγγέλθηκε ως προνόμιο. Οι ίδιες οι κυβερνήσεις φάνηκαν ευαίσθητες σ' αυτές τις πιέσεις. Κάτω απ' αυτές τις συνθήκες οι Τσιγγάνοι προσπαθούν όλο και πιο πολύ να περνούν απαρατήρητοι, γεγονός που εξηγεί τη στρεβλή εικόνα των απογραφών. Έτσι, στη Ρουμανία ο αριθμός τους περνάει από 104.216 το 1956, σε 64.197 το 1966, για να ξαναέβγει σε

βίαις ήσαν αγράμματοι. Οι Τσιγγάνοι εξ άλλου συγκεντρώνονται στις λιγότερο ανεπτυγμένες περιοχές, στη Σλοβακία, τη «Μακεδονία», το Κοσσυφοπέδιο, τη Βοϊβοδίνα.

Η αποτυχία αυτή οξύνθηκε από την άρνηση των αρχών να λάβουν υπ' όψη τους τη δύναμη των προκαταλήψεων στις σχέσεις μεταξύ κρατών, ακριβώς, όπως και στην αγορά εργασίας, κυρίως όμως από το γεγονός ότι υποτίμησαν το ρόλο που παίζει ο πολιτισμός στους Τσιγγάνους (1). Ο πολιτισμός τους βασίζεται σε αξίες (τιμή, σεβασμό, αδελφσύνη, αιδώ, αγνότητα) και είναι διαποτισμένος από την τραυματική εμπειρία της απόρριψής του απ' όλους τους άλλους. Άλλοτε υπερτονίζει τη μεταβολή και άλλοτε αφομοιώνει στοιχεία του περιρρέοντος πολιτισμού. Όποια κι αν είναι η διαφορετικότητα των Τσιγγάνων, δεν αντιστοιχούσαν πάντως στον σταλινικό ορισμό του έθνους: δεν είχαν ούτε γραπτή γλώσσα, ούτε ιδιαίτερη θρησκεία, ούτε εδαφός, ούτε κράτος, ούτε δική τους οικονομία, ούτε θεμελιώδη κείμενα, ούτε ενότητα εθίμων.

Παραπαίοντας ανάμεσα στην υλική επιτυχία και την πολιτιστική αβεβαιότητα, η μεσαιαία τάξη των Τσιγγάνων στην Ανατολική Ευρώπη προσπάθησε να οργανωθεί, άλλοτε με τη βοήθεια του κράτους, άλλοτε εναντίον του. Το 1958 ιδρύθηκε ένας εφήμερος Πολιτιστικός σύλλογος των Τσιγγάνων της Ουγγαρίας, που αντικαταστάθηκε το 1986 από ένα Συμβούλιο και μια πολιτιστική συνομοσπονδία. Το 1963 στο Τάρνοβο της νοτιοανατολικής Πολωνίας, οι τοπικές αρχές ενέκριναν την ίδρυση ενός πολιτιστικού και μορφωτικού συλλόγου για τους Τσιγγάνους. Το 1968 είδε το φως μια Πολιτιστική Ένωση των Τσιγγάνων Ρομ της Σλοβακίας και την επομένη χρονιά δημιουργήθηκε στη Δημοκρατία της Τσεχίας μια ανάλογη οργάνωση. Οι δύο σύλλογοι διαλύθηκαν από το Κομμουνιστικό Κόμμα το 1973, με τη δικαιολογία ότι οι Τσιγγάνοι δεν έχουν την ιδιότητα της εθνικής μειονότητας.

Το ξύπνημα της εθνικής συνείδησης των Τσιγγάνων στη Γιουγκοσλαβία χρονολογείται από τις αρχές της δεκαετίας του '70. Έτσι δημιουργήθηκαν πολλές ομάδες, εκ των οποίων μία στο Βελιγράδι με πρόεδρο τον ποιητή Σλόμπογιαν Μπερμπέκι, μέλος της Κεντρικής Επιστροπής της Ένωσης Κομμουνιστών (του κυβερνώντος κόμματος), ο οποίος το 1971 έγινε πρόεδρος του πρώτου Διεθνούς Συνεδρίου Τσιγγάνων προγόνου της σημερινής Ρομανικής Ένωσης (Romani Union) (2). Από το 1976 και μετά οι Ρομ προσπαθούσαν ν'

Νέα μετεγκατάσταση ενός λαού που υπήρξε μαζικά θύμα της ναζιστικής βαρβαρότητας

229.986 το 1977. Η απογραφή του Ιανουαρίου του 1992 καταμετρά 409.723, ωστόσο σύμφωνα με επίσημες πηγές πρέπει να είναι τρεις φορές περισσότεροι.

Συνολικά στην Ανατολική Ευρώπη, παρ' όλες τις προσπάθειες ένταξης και την (σχετική) κοινωνική επιτυχία ενός μικρού αριθμού, η μοίρα των Τσιγγάνων παραμένει ελάχιστα αξιοζήλευτη. Στατιστικές και δημογραφικές έρευνες προβάλλουν την εικόνα ενός πληθυσμού που δεν καταφέρνει να βγει από την περιθωριακότητά του: υψηλότερα ποσοστά γονιμότητας, μεγάλη θνησιμότητα, εγκληματικότητα, σοβαρά προβλήματα υγείας κ.λ.π. Στη Βουλγαρία, 60% των Τσιγγάνων είναι άνεργοι, και 70% με 80% των Τσιγγάνων της Γιουγκοσλα-

* Υπερήχη στο Πανεπιστήμιο της Λουβαίν, διευθυντής του περιοδικού *Etudes Tsiganes* (Τσιγγανικές μελέτες) του Παρισιού.

αποκτήσουν την ιδιότητα της εθνικής μειονότητας: τους παραχωρήθηκε μόνο από τη Βοσνία-Ερζογοβίνη το 1985 και επτά χρόνια αργότερα από τη «Μακεδονία», μετά τη διάλυση της Γιουγκοσλαβικής Ομοσπονδίας.

Η πτώση των κομμουνιστικών καθεστώτων προκάλεσε μια διπλή κίνηση. Από τη μία, οι τσιγγάνικες παροικίες απέκτησαν την ιδιότητα της εθνικής μειονότητας — όπως στη Σλοβακία ή τη Ρουμανία — και μπορούν να οργανωθούν πιο ελεύθερα σε πολιτικό επίπεδο. Από την άλλη, η οικονομική κρίση και η άνοδος του υπερεθνικισμού χτύπησε τους περισσότερο αδύναμους πληθυσμούς και απελευθέρωσε συσσωρευμένες εντάσεις και μίσση. Έτσι στη Ρουμανία, τη στιγμή ακριβώς που η επίσημη αναγνώριση τους επέτρεπε επιτέλους να κινητοποιηθούν, οι Ρομ αποδυναμώθηκαν από τις οικονομικές μεταρρυθμίσεις. Η διανομή γης δεν τους ευνοεί καθόλου, αντιθέτως απειλεί τους τόπους κατοικίας της πλειονότητάς τους. Οι Ρομ είναι οι πρώτοι που θα απολυθούν από μια δουλειά, καθώς έχουν συχνά τη μικρότερη επαγγελματική κατάρτιση. Βιαιότερες τους χτυπούν καθημερινά και έχουν σημειωθεί πολλές περιπτώσεις διωγμών (3).

Στο εξής σε όλη την Ανατολική Ευρώπη οι Τσιγγάνοι γίνονται πια στόχος των ακροδεξιών ομάδων. Επιγραφές όπως «Απαγορεύεται η είσοδος στους Τσιγγάνους» στολίζουν ήδη μερικά μπαρ και εστιατόρια της τσεχικής δημοκρατίας, ο Γενικός Εισαγγελέας της οποίας ζήτησε διεύρυνση των εξουσιών του για να διώξει τους Ρομ που έρχονταν στη Σλοβακία (4). Τους τελευταίους μήνες εκατοντάδες σπίτια Τσιγγάνων κατεστράφησαν στην Πολωνία, την Ουγγαρία, και τη Ρουμανία και οι καταχρήσεις εξουσίας εξαπλώνονται στη Δύση, από την Ισπανία μέχρι τη Γερμανία.

Ανεργία, στεγαστική κρίση, αξιοθρήνητες

συνθήκες υγιεινής, ρατσισμός... Υπάρχουν τόσες αιτίες για να αναζητήσει ο Τσιγγάνος τη σωτηρία στο εξωτερικό, στη Δυτική Ευρώπη. Όμως η μετανάστευση των Τσιγγάνων προς τη Δύση είναι προαιώνια παράδοση, που αξίζει να την παρακολουθήσει κανείς στο διάβα της ιστορίας. Από το 14ο κιάλια αιώνια, η Ανατολική Ευρώπη ήταν μια ακένητη δεξαμενή απ' όπου κινούμενες Τσιγγάνων μετακινούνταν δυτικότερα. Αυτό το ρεύμα συνεχίστηκε και μετά το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου. Από το 1945, μέσω της Βιέννης όπου είχαν εγκατασταθεί διάφοροι οργανισμοί ανθρωπιστικής βοήθειας, οι Τσιγγάνοι της Ανατολής έρχονταν να εγκατασταθούν στη Δύση. Από τη δεκαετία του '60 ξεκίνησε ένα νέο ρεύμα. Ένα πρώτο κύμα αποτελείται από Γιουγκοσλάβους Τσιγγάνους, που παρισφύρουν — συχνά πρόσκαιρα — ανάμεσα στους μετανάστες εργάτες των βιομηχανικών χωρών. Το 1970, η απλοποίηση των διαδικασιών εκπατριισμού, που επιτρέπει να κυκλοφορεί κανείς στις δυτικές χώρες με μια τριήμερη τουριστική βίζα, ενθαρρύνει την αναχώρηση και άλλων Τσιγγάνων, πολλοί εκ των οποίων ζουν από μικροεπάγγελμα.

Η πρώτη εγκατάσταση στη Δύση συνήθως συνοδεύεται από επιστροφή και από νέα αναχώρηση. Αργά ή γρήγορα ξανασυγκεντρώνονται οι οικογενειακές ομάδες και οι δεσμοί με τη χώρα προέλευσης χαλαρώνουν. Κοντά στο μισό του αιώνα, οι οικογένειες αναπτύσσουν ανεξάρτητες μικρές δραστηριότητες. Σε τίποτα δεν ξεχωρίζουν από τους άλλους μετανάστες εκτός από τις αξίες της εθνικής τους ομάδας.

Στα μέσα της δεκαετίας του '70, οι δυτικές χώρες σταματούν κάθε οικονομική μετανάστευση, μερικές ομάδες τα καταφέρνουν ωστόσο να μετακινηθούν. Ανάμεσά τους μερικοί Ρομ, μουσουλμάνοι το θρήσκευμα — που τους αποκαλούν Χορα-

σάν — εκ των οποίων 500 εγκαθίστανται το 1977 νόμιμα στην Ολλανδία και περισσότεροι από 1000 γίνονται δεκτοί στη Δανία στις αρχές της δεκαετίας του '80. Άλλοι είναι λιγότερο τυχεροί και βρίσκονται αρκετές φορές στις ουδέτερες συνοριακές ζώνες. Στο εξής μόνο ως πολιτικοί πρόσφυγες επιχειρούν οι Τσιγγάνοι να «περάσουν στη Δύση».

Για μια ακόμα φορά, η Γιουγκοσλαβία βρίσκεται στο προσκήνιο. Από το 1987, πολλές χιλιάδες Τσιγγάνοι της «Μακεδονίας» αναζητώντας καλύτερες συνθήκες ζωής επικαλούνται την ιδιότητα του πολιτικού πρόσφυγα στη Γερμανία. Ο αριθμός τους θα συνεχίσει να αυξάνεται, φτάνοντας τους 10.000 τις παραμονές της διάσπασης της ομοσπονδίας, γεγονός που θα τροποδοτήσει τις φάλαγγες των εξορίστων.

Ο Τύπος σωπαίνει μπροστά στον τρομερό φόρο που πληρώνουν οι Τσιγγάνοι στον πόλεμο που ρημάζει την τέως Γιουγκοσλαβία. Σε πολλές περιπτώσεις έχουν εκδιωχθεί από τα χωριά τους, τόσο στην Κροατία όσο και στο Κόσσοβο. Στην πόλη Μπιελίνα, στη Βοσνία, ομάδες Ρομ δολοφονήθηκαν από τη σερβική εθνοφυλακή. Αρκετές περιπτώσεις καταπίεσεων εναντίον τους έχουν σημειωθεί στις πόλεις Μοστάρ, Ζβόρνικ, Τούζλα, Βίζεγκραντ, Γκόγιαντσε, Πόποβατσκα, Ουστιπάτσε και αλλού. Η τσιγγάνικη κοινότητα στη Βοσνία, που αριθμεί περίπου 80.000 μέλη, αποδιοργανώθηκε εντελώς. Μεγάλος αριθμός από τους 40.000 Τσιγγάνους της δεν έλαβε την ντομρόνιτσα («κάρτα υπηκοότητας») και επομένως στερούνται νομικού καθεστώτος. Στη «Μακεδονία», οι 150.000 Ρομ φοβούνται ενδεχόμενες εθνοτικές ταραχές που θα οδηγούσαν σε πόλεμο.

Χαμένοι στη μάζα των χιλιάδων άλλων που ζητούν πολιτικό άσυλο, οι Τσέχοι, οι Σλοβάκοι, οι Ούγγροι και οι Βούλγαροι Τσιγγάνοι χτυπούν επίσης την πόρτα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Σύμφωνα με πηγές από το χώρο της Ρομανικής Ένωσης, από το 1986 ως το 1991, 55.000 Ρομ εγκατέλειψαν την Πολωνία, κυρίως με κατεύθυνση τις Ηνωμένες Πολιτείες, τις Σκανδιναβικές χώρες και τη Γερμανία. Το μεγαλύτερο ρεύμα ξεκινά από τη Ρουμανία. Το ρεύμα αυτό, που είχε ήδη αρχίσει από τις παραμονές της πτώσης του καθεστώτος Τσαουσέσκου, επιταχύνθηκε το 1989 και το 1990, μειώθηκε κάπως το 1991 και διογκώθηκε πάλι κατά τη διάρκεια των έξι πρώτων μηνών του 1992. Μόνο στη Γερμανία οι Τσιγγάνοι είναι 30 με 35.000.

Αυτούς τους αριθμούς πρέπει να τους αντιμετωπίζει κανείς με προσοχή, μια και οι Τσιγγάνοι θεωρητικά δεν διαφοροποιούνται από τους υπόλοιπους μετανάστες που έρχονται από την Ανατολική Ευρώπη. Οι πιο σίγουρες εκτιμήσεις κυμαίνονται μεταξύ 150.000 και 200.000 ατόμων, εγκατεστημένων κυρίως στις χώρες της πρώτης προσπέλασης (όπως η Γερμανία, η Αυστρία και η Ιταλία). Στη Γερμανία ο αριθμός των Τσιγγάνων Ρομ από την Ανατολή

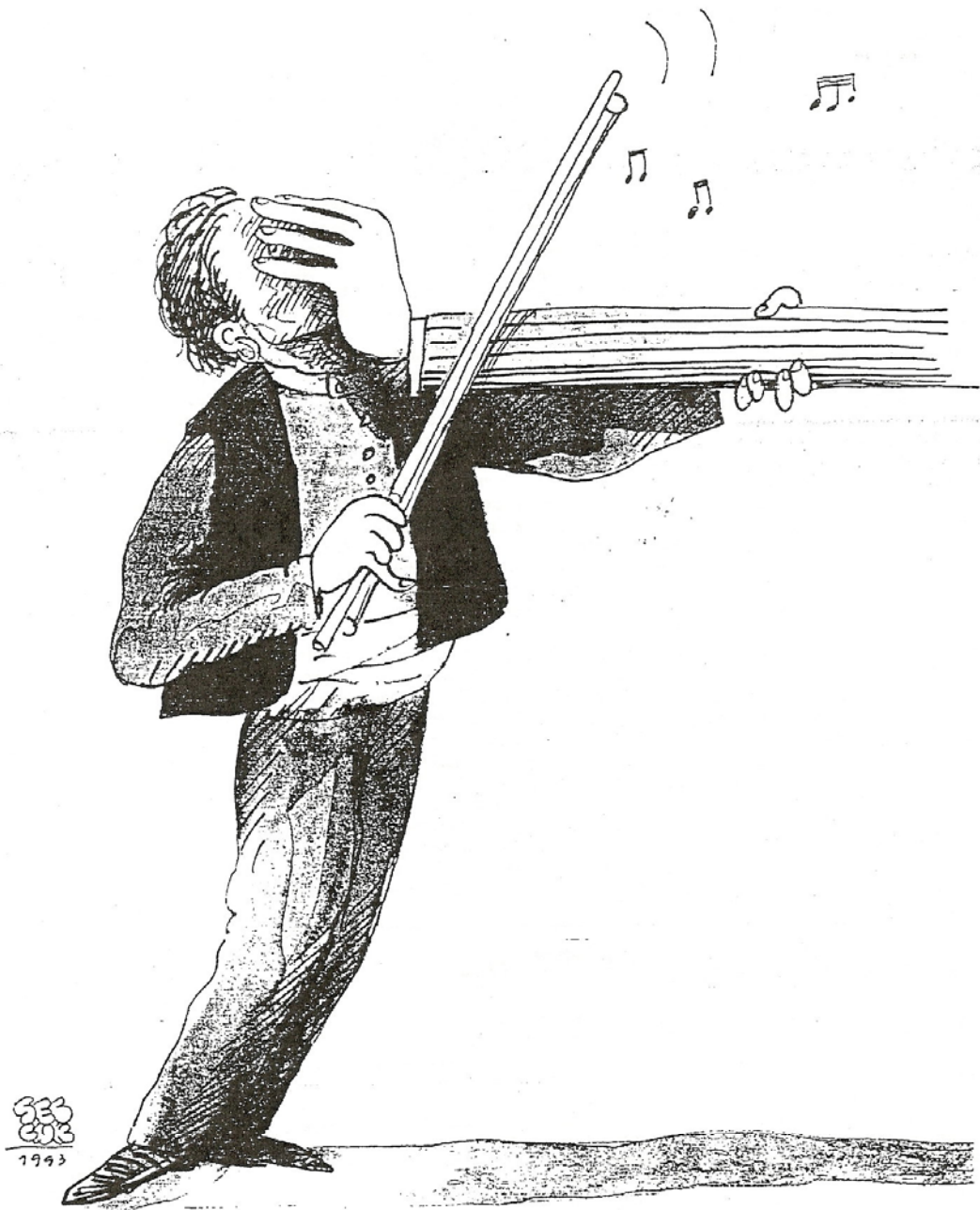
Ρομ, Μανούς, Γύφτοι...

Δεν γνωρίζουμε καν τον αριθμό των Τσιγγάνων. Οι λιγότερο επισφαλείς υπολογισμοί τους ανεβάζουν γύρω στα έξι με οκτώ εκατομμύρια για το σύνολο της Ευρώπης, εκ των οποίων ένα εκατομμύριο για τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ορισμένα στοιχεία επιτρέπουν να συσχετίσουμε την καταγωγή των Τσιγγάνων με τους πληθυσμούς της βορειοδυτικής Ινδίας. Η εξέταση της γλώσσας τους, που ανήκει στην ινδοευρωπαϊκή ομογλωσσία, επιτρέπει να υποθέσουμε ότι εγκατέλειψαν την περιοχή του Σιντ και του Ρατζαστάν γύρω στον 10ο αιώνα μ.Χ.

Ο όρος Τσιγγάνος είναι αμφίβολης προέλευσης. Δεν χρησιμοποιείται από τους ίδιους τους Τσιγγάνους. Οι ίδιοι υποδιαιρούνται σε διάφορες ομάδες, από τις οποίες οι κυριότερες είναι οι Ρομ (κυρίως εγκατεστημένοι στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη), οι Μανούς ή Σιντι (των οποίων η γλώσσα και ο πολιτισμός έχουν υποστεί

γερμανικές επιδράσεις και λατινικά στοιχεία πιο πρόσφατα) και οι Γύφτοι, από τη λέξη «Αιγύπτιοι», που ονομάζονται το ίδιο και στα γαλλικά (Gitans) και αγγλικά (Gypsies), γιατί πιστευόταν ότι προέρχονται από την Αίγυπτο. Οι τελευταίοι είναι εγκατεστημένοι κυρίως στην Ιβηρική χερσόνησο από τα τέλη του 15ου αιώνα και στο Νότο της Γαλλίας.

Οι Τσιγγάνοι, από τους οποίους ένας μεγάλος αριθμός έχει μόνιμα εδραιωθεί (ειδικά στην Ισπανία) είναι παραδοσιακά αυτοαπασχολούμενοι τεχνίτες και συγκροτούν κοινότητες που καλλιεργούν μια φιλόκεντρη άποψη για τον κοινωνικό χώρο και τις σχέσεις τους με το περιβάλλον. Μετανάστευση, διάσπαση και ανασύνθεση των οικογενειακών ομάδων συμβάλλουν στη συγκρότηση της αντιλήψης ενός κόσμου που τρέφεται περισσότερο από τις δυσκολίες του παρόντος παρά από τις αναφορές στο παρελθόν.

είναι περίπου ισοδύναμος με αυτόν των αυτοχθόνων Μανούς, δηλαδή μεταξύ 50.000 και 60.000. στην Αυστρία είναι τέσσερις φορές πιο μεγάλος. Η πλειονότητα διατήρησε επαφή με τις χώρες προέλευσης, και με την παρουσία και τους δεσμούς της συντέλεσε ώστε το τσιγγάνικο ζήτημα να γίνει «ευρωπαϊκή υπόθεση».

Ο πιο συχνός πειρασμός στη Δύση είναι να αρνηθούν ξεκάθαρα στους μετανάστες το δικαίωμα του ασύλου και να τους στεί-

λουν πίσω στη χώρα από την οποία έρχονται, απλά και χωρίς χρονοτριβές. Προτού φουντώσει ο γιουγκοσλαβικός εμφύλιος τα ομοσπονδιακά κρατίδια της Βορείου Ρητανίας-Βεσφαλίας και της Ρητανίας-Παλατινάτου έλαβαν σειρά πρωτοβουλιών για τον επαναπατρισμό. Το γερμανο-ρουμανικό σύμφωνο που υπογράφηκε στις 24 Σεπτεμβρίου του 1992 από τους υπουργούς εσωτερικών στο Βουκουρέστι γενικεύει την απέλαση των Ρουμάνων στους

οποίους απορρίφθηκε το δικαίωμα πολιτικού ασύλου. Παρ' όλο που οι Τσιγγάνοι δεν αναφέρονται καθαρά, αυτοί είναι ο άμεσος στόχος. Είναι αλήθεια βέβαια ότι ένα κονδύλι 30 εκατομμυρίων μάρκων αποδεδειγμένη και δόθηκε για τη βαθμιαία ένταξή τους, όμως αυτό που σοκάρει είναι ο συστηματικός χαρακτήρας του συμφώνου, που σημαδεύει μια μειονότητα και την ορίζει ως «ανεπιθύμητη». Επί πλέον, το κείμενο αφήνει ως έχουν τα προ-

Στις αρχές του εικοστού αιώνα οι Τσιγγάροι άρχισαν να μεταναστεύουν μαζικά προς τις Ηνωμένες Πολιτείες. Διηγήσεις για την εθνοτική τους ταυτότητα και την καταγωγή τους, οι οποίες περιλάμβαναν ιστορίες για την καταγωγή τους, ήταν πολύ δημοφιλείς. Οι Τσιγγάροι έζησαν σε ταξίδια, σε ομάδες, σε οικογένειες, σε ομάδες που ονομάζονταν "gangs" ή "gangs". Οι Τσιγγάροι έζησαν σε ταξίδια, σε ομάδες, σε οικογένειες, σε ομάδες που ονομάζονταν "gangs" ή "gangs".

Το αμερικάνικο όνειρο

Οι Τσιγγάροι έζησαν σε ταξίδια, σε ομάδες, σε οικογένειες, σε ομάδες που ονομάζονταν "gangs" ή "gangs". Οι Τσιγγάροι έζησαν σε ταξίδια, σε ομάδες, σε οικογένειες, σε ομάδες που ονομάζονταν "gangs" ή "gangs".

Μαριάννη-Βερόνικα Ηερμίτιτς
 Η μαριάννη-βερόνικα ηερμίτιτς είναι μια Τσιγγάνα που γεννήθηκε στην Αμερική. Η μαριάννη-βερόνικα ηερμίτιτς είναι μια Τσιγγάνα που γεννήθηκε στην Αμερική.

Η μαριάννη-βερόνικα ηερμίτιτς είναι μια Τσιγγάνα που γεννήθηκε στην Αμερική. Η μαριάννη-βερόνικα ηερμίτιτς είναι μια Τσιγγάνα που γεννήθηκε στην Αμερική.

Η μαριάννη-βερόνικα ηερμίτιτς είναι μια Τσιγγάνα που γεννήθηκε στην Αμερική. Η μαριάννη-βερόνικα ηερμίτιτς είναι μια Τσιγγάνα που γεννήθηκε στην Αμερική.

Γαλλοδόξη κατάσταση

Η μαριάννη-βερόνικα ηερμίτιτς είναι μια Τσιγγάνα που γεννήθηκε στην Αμερική. Η μαριάννη-βερόνικα ηερμίτιτς είναι μια Τσιγγάνα που γεννήθηκε στην Αμερική.

Η μαριάννη-βερόνικα ηερμίτιτς είναι μια Τσιγγάνα που γεννήθηκε στην Αμερική. Η μαριάννη-βερόνικα ηερμίτιτς είναι μια Τσιγγάνα που γεννήθηκε στην Αμερική.

IV. ΦΥΛΕΤΙΚΕΣ ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΒΙΑ ΣΕ ΒΑΡΟΣ ΤΩΝ ΡΟΜΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Δήλωση ενώπιον της Επιτροπής των Ηνωμένων Εθνών
για την Εξάλειψη των Φυλετικών Διακρίσεων (CERD), κατά την 57η
Σύνοδό της
(Θεματική Συζήτηση για τους Ρομά, 15 Αυγούστου 2000)

15 Αυγούστου 2000

Όταν η κυβέρνηση του Πρωθυπουργού Κώστα Σημίτη ανήλθε στην εξουσία τον Ιανουάριο του 1996, δημιούργησε πολλές ελπίδες ότι η Ελλάδα επιτέλους θα ακολουθήσει πορεία εκσυγχρονισμού, η οποία θα συμπεριλαμβάνει τον πλήρη σεβασμό των ανθρωπίνων και μειονοτικών δικαιωμάτων. Δόθηκε μάλιστα στον κ. Σημίτη ευθύς αμέσως, το Φεβρουάριο του 1996, η ευκαιρία να δικαιώσει αυτές τις προσδοκίες. Μία αστυνομική επιδρομή σε εξαθλιωμένο καταυλισμό Ρομά στον Ασπρόπυργο, η οποία μεταδόθηκε ζωντανά από την τηλεόραση και περιλάμβανε χρήση υπερβολικής βίας από τους αστυνομικούς, τον έκανε να διατάξει την επιβολή βαριών κυρώσεων στους δράστες και την καταβολή αποζημιώσεων στα θύματα. Ένα χρόνο αργότερα, το Φεβρουάριο του 1997, στο λόγο του κατά την έναρξη της εκστρατείας της ΕΕ κατά του ρατσισμού, ανέφερε εκείνη την αστυνομική επιχείρηση ως παράδειγμα ρατσισμού στην Ελλάδα. Στο μεταξύ, με οδηγίες του, τρεις υπουργοί εγκαινίασαν τον Ιούλιο του 1996 ένα φιλόδοξο «Πλαίσιο Πολιτικής» τριών δισεκατομμυρίων δραχμών με ορίζοντα έως το τέλος του 1997. Σε αυτό συμπεριλαμβάνονταν, μεταξύ άλλων, η «άμεση, εντός του 1996» κατασκευή πέντε προσωρινών, αλλά επαρκώς εξοπλισμένων καταυλισμών (σε Μενεμένη, Μεσσήνη, Θήβα, Καρδίτσα και Ρόδο) και η μετεγκατάσταση δύο άλλων κοινοτήτων στο Αντίρριο και τις Σέρρες.

Δυστυχώς, η υλοποίηση αυτής της πολιτικής, για την καταπολέμηση του θεσμοθετημένου ρατσισμού και την παροχή αξιοπρεπών συνθηκών διαβίωσης στους Ρομά, απέτυχε οικτρά. Ο «Απολογισμός Έργου 1996-2000» της ίδιας της κυβέρνησης αναφέρει ότι οι καταυλισμοί και μετεγκαταστάσεις που προαναφέρθηκαν βρίσκονται ακόμη στη φάση της υλοποίησης. Επιπλέον, όχι μόνο δεν έλαβε

οποιαδήποτε αποζημίωση για τις ζημιές του 1996 καμία οικογένεια Ρομά του Ασπροπύργου, αλλά επιπλέον ο κυβερνητικός «Απολογισμός» δεν αναφέρει καν οποιαδήποτε σχέδια για την παροχή αξιοπρεπών συνθηκών διαβίωσης σε αυτήν την κοινότητα. Έτσι, οι τοπικές αρχές ερμήνευσαν αυτή τη σιωπή ως πράσινο φως για το «σχέδιο διαίρει και εκκαθάριζε» που εφαρμόζουν από το 1997. Στους λίγους Ρομά των καταυλισμών Ασπροπύργου – Άνω Λιοσίων που είναι πολιτογραφημένοι σε αυτούς τους δήμους έχουν προσφερθεί χρήματα ή υποτιθέμενες καλύτερες συνθήκες για να μετακινηθούν, ενώ στη συντριπτική τους πλειονότητα οι υπόλοιποι Ρομά, που είχαν μεταναστεύσει από την υπόλοιπη χώρα, έχουν εκδιωχθεί άγρια και παράνομα με συνοπτικές διαδικασίες. Από το 1997 έχουν πραγματοποιηθεί τέσσερις τέτοιες εκδιώξεις. Η πλέον πρόσφατη βρίσκεται σε εξέλιξη αυτό το καλοκαίρι. Όλες οι προσπάθειες να αποτραπούν αυτές οι εκδιώξεις –καθώς και άλλες παρόμοιες στην Πρωτεύουσα - ή να βρεθούν εναλλακτικές τοποθεσίες για να στεγαστούν αυτοί οι Ρομά έχουν αποτύχει, καθώς οι τοπικές αρχές ισχυρίζονται ότι θέλουν τη γη στην οποία είναι εγκατεστημένοι ή μπορούν να εγκατασταθούν οι Ρομά για να κατασκευάσουν αθλητικές εγκαταστάσεις για τους Ολυμπιακούς Αγώνες της Αθήνας του 2004. **Η διεθνής κοινότητα, περιλαμβανομένης της Διεθνούς Ολυμπιακής Επιτροπής, θα ανεγχεί μία εκκαθαρισμένη, απαλλαγμένη από Ρομά Μητροπολιτική Αθήνα ως τόπο φιλοξενίας αυτών των Ολυμπιακών Αγώνων;**

Η Εκτελεστική Διευθύντρια του Ευρωπαϊκού Κέντρου Δικαιωμάτων των Ρομά, **Dimitrina Petrova**, μετά την επιτόπια αποστολή της στην Ελλάδα, δήλωσε στο Γαλλικό Πρακτορείο Ειδήσεων (12 Μαΐου 1998) ότι:

«Οι Ρομά ούτε έχουν τη μεταχείριση ανθρώπων, ούτε ζουν ως άνθρωποι, υπάρχουν έξω από την κοινωνία. Η κατάστασή τους είναι εντελώς απαράδεκτη.» Η εκπαίδευση για τους Έλληνες [Ρομά], από τους οποίους ένα 80% είναι αγράμματοι σύμφωνα με τοπικές ΜΚΟ, αποτελεί την αιτία πολλών προβλημάτων τους, παρατήρησε η Petrova. «Σε αυτό τον τομέα, η Ελλάδα είναι η χειρότερη χώρα στην Ανατολική και Κεντρική Ευρώπη» δήλωσε. Η Petrova χαρακτήρισε «εκπληκτική» τη φτώχεια στην οποία πολλοί [Ρομά] ζουν και το επίπεδο αστυνομικής βίας που υφίστανται. «Σε μερικές περιοχές, φαίνεται αν αποτελεί καθημερινότητα η κακομεταχείριση και βιαιοπραγία κατά των [Ρομά] που συλλαμβάνονται» η Petrova είπε, προσθέτοντας ότι αυτά τα επεισόδια ποτέ δεν ερευνήθηκαν από τις αρχές.»

Ο Αντιπρόεδρος των «Γιατρών του Κόσμου – Ελλάδας» Γιάννης Μπουκοβίνας μίλησε (στον κρατικό τηλεοπτικό σταθμό ΕΤ-3 στις 24 Οκτωβρίου 1998) για το μεγαλύτερο καταυλισμό Ρομά στην περιοχή Θεσσαλονίκης, κοντά στον Γαλλικό Ποταμό: *«Είναι χειρότερος από τους καταυλισμούς προσφύγων που έχω επισκεφθεί με την οργάνωσή μας στην κατεχόμενη Παλαιστίνη ή στο πολεμοδαρμένο Ιράκ.»*

Ο κυβερνητικός «Απολογισμός» αναφέρει πράγματι αυτήν την κοινότητα του Γαλλικού Ποταμού. Ισχυριζόταν (όταν κατατέθηκε στη Βουλή, σε απάντηση ερώτησης της βουλευτού Μαρίας Δαμανάκη, το Φεβρουάριο 2000) ότι ολοκληρωνόταν η μετεγκατάστασή της σε πλήρως εξοπλισμένο οικισμό, στου Γκόνου. Όμως, το Σεπτέμβριο 1998, η κυβέρνηση, απαντώντας σε άλλη κοινοβουλευτική ερώτηση της βουλευτού Στέλλας Αλφιέρη, είχε ήδη υποσχεθεί ότι η εκκαθάριση του πρώην στρατοπέδου Γκόνου από νάρκες θα είχε τελειώσει μέχρι το Νοέμβριο 1998, κάτι που σήμαινε ότι η υποδομή θα ήταν έτοιμη μέχρι το Φεβρουάριο 1999. Ενώ, όταν ερωτήθηκε από τον Υπάτο Αρμοστή του ΟΑΣΕ για τις Εθνικές Μειονότητες (ΥΑΕΜ) το Μάιο 1999, η κυβέρνηση είχε υποσχεθεί ότι η μετεγκατάσταση θα είχε ολοκληρωθεί μέχρι το Σεπτέμβριο 1999 (ΟΑΣΕ ΥΑΕΜ **«Εκθεση για την Κατάσταση των Ρομά και Σίντι στην Περιοχή του ΟΑΣΕ»**, Απρίλιος 2000, σ. 115). Πριν τις εκλογές του Απριλίου 2000, οι εργασίες προσωρινά επιταχύνθηκαν για να μπορούν οι τοπικοί πολιτικοί – όπως ο Υπουργός Άμυνας Άκης Τσοχατζόπουλος – να καυχηθούν μπροστά στις τηλεοπτικές κάμερες ότι επίκειται η ολοκλήρωση, έτσι ώστε να καταφέρουν να συγκεντρώσουν ψήφους. Σήμερα, στα μέσα Αυγούστου 2000, οι εργασίες βρίσκονται ακόμα σε εξέλιξη: η κυβέρνηση είχε στο μεταξύ ανακοινώσει ως καταληκτική προθεσμία την 30η Ιουλίου 2000 (**Μακεδονικό Πρακτορείο Ειδήσεων**, 19/7/2000), που ούτε και αυτή τηρήθηκε. Αν δεν ήταν η συνεχής πίεση του τοπικού DROM και άλλων εθνικών ΜΚΟ (που είχαν μάλιστα μηνύσει το κράτος για αμέλεια το 1997), το πρόγραμμα Γκόνου (που δεν περιλαμβανόταν στο αρχικό Πλαίσιο Πολιτικής του 1996) δεν θα είχε καν υπάρξει ή θα είχε εγκαταλειφθεί, όπως αναγνωρίζει σιωπηρά ακόμα και ο ΟΑΣΕ ΥΑΕΜ (ό.π., σ. 115).

Η ελληνική κυβέρνηση απέδειξε πέρα από κάθε αμφιβολία ότι στερείται της πολιτικής βούλησης να στεγάσει τους πλέον εξαθλιωμένους Ρομά της Ευρώπης όταν κινητοποίησε το διοικητικό μηχανισμό το Σεπτέμβριο 1999 για τα θύματα του σεισμού των Αθηνών. Βρέθηκαν ακαριαία ελεύθεροι χώροι για να εγκατασταθεί προσωρινή στέγη για ένα σεισμόπληκτο πληθυσμό μεγαλύτερο από το συνολικό αριθμό των εξαθλιωμένων Ρομά στην Ελλάδα. Τα έργα υποδομής ολοκληρώθηκαν σχεδόν σε μια νύχτα και διατέθηκαν λυόμενα σπίτια σε όλα τα άστεγα θύματα. Είναι ειρωνικό το γεγονός ότι βρέθηκαν άφθονες εκτάσεις για τα θύματα του σεισμού σε δήμους κοντά στην Αθήνα, όπως τα Άνω Λιόσια και ο Ασπρόπυργος, όπου η έλλειψη γης ήταν η κύρια δικαιολογία για την αδυναμία μετεγκατάστασης των Ρομά που ζουν εκεί.

Την αποκαρδιωτική πραγματικότητα της Ελλάδας περιέγραψε δεόντως ο ΟΑΣΕ ΥΑΕΜ:

«η εμπειρία των οικισμών Ρομά στην Ελλάδα υπογραμμίζει ένα πρόβλημα που χαρακτηρίζει πολλές χώρες: η αποτελεσματικότητα οποιασδήποτε πολιτικής σχετικής με τους Ρομά προϋποθέτει τη συνεργασία πολλαπλών επιπέδων της κυβέρνησης. Όμως η ευθύνη για την ανεπαρκή εφαρμογή πολιτικής δεν μπορεί να αποδοθεί αποκλειστικά στις τοπικές αρχές. Σε ορισμένες χώρες οι οποίες έχουν αναλάβει πρωτοβουλίες να αναπτύξουν συνολικές πολιτικές για τους Ρομά, οι κρατικοί λειτουργοί που διορίζονται για να υλοποιήσουν αυτές τις πολιτικές ενεργούν χωρίς την αναγκαία υποστήριξη από τα ανώτατα επίπεδα της κυβέρνησης. Για να είναι αποτελεσματικοί, οι κρατικοί λειτουργοί χρειάζονται την υποστήριξη τόσο της κεντρικής ηγεσίας της χώρας όσο και των τοπικών αξιωματούχων» (ό.π., σ. 116-117).

Και όχι μόνο αυτών, θα μπορούσε να προσθέσει κανείς. Ακόμα και ο **Πρύτανης του Πανεπιστημίου Πατρών, Καθηγητής Σ. Αλαχιώτης**, (σε συνάντηση με το ΕΠΣΕ, την ΟΔΜ και το Γραφείο Ποιότητας Ζωής του Γραφείου του Πρωθυπουργού, την 1η Δεκεμβρίου 1999, για να συζητηθούν τρόποι να βοηθηθούν οι Ρομά που έχουν καταλάβει εκτάσεις που ανήκουν στο πανεπιστήμιο ή που γειτονεύουν με γη του πανεπιστημίου) δηλώνει, χωρίς να προσφέρει ούτε ίχνος αποδεικτικών στοιχείων όταν προκλήθηκε, ότι:

«Οι Τσιγγάνοι γνωρίζουν ότι έχουν και κάποια δικαιώματα και το παίζουν παλαβοί. (...) Κλέβουνε συνέχεια, έχουνε συλληφθεί άτομα (...). Το Πανεπιστήμιο είναι χώρος διεθνής. Τι είδους ευαισθησία μπορεί να έχει απέναντι σε ανθρώπους που καταλαμβάνουν χώρο και γινόμαστε διεθνώς ρεζίλι εμφανίζοντας κατσίκες στα αμφιθέατρα. (...) Το Πανεπιστήμιο θέλουμε να το θωρακίσουμε. Είναι ένας διεθνής χώρος, μια βιτρίνα. Δεν μπορεί να περνάει κανείς με το αυτοκίνητό του και να το πετροβολάει ο Γύφτος, ο Τσιγγάνος».

Όταν, μετά από μακρόχρονη εκστρατεία των ΜΚΟ και –γεγονός πρωτοφανές για την Ελλάδα– των τοπικών ΜΜΕ, ο δήμαρχος Πατρών τελικά ανέλαβε τον Ιούλιο 2000 τις ευθύνες του για την κοινότητα των Ρομά του Ριγανόκαμπου (έκταση που ανήκει στο πανεπιστήμιο αλλά βρίσκεται μακριά από τις πανεπιστημιακές εγκαταστάσεις) και αποφάσισε να τους προσφέρει τρεχούμενο νερό ως ένα πρώτο βήμα, ο Πρύτανης αντιτάχθηκε στο μέτρο. Προέβαλε το επιχείρημα ότι αυτό μπορεί να αποτελέσει αρχή νομιμοποίησης της παρουσίας των Ρομά στην περιοχή. Έτσι οι βρύσες τοποθετήθηκαν κατά μήκος του παρακείμενου δρόμου... Ο κυβερνητικός «Απολογισμός» δεν έχει καμία πρόβλεψη για αυτόν τον καταυλισμό.

Η ελληνική κυβέρνηση φάνηκε πρόσφατα να ενθαρρύνει ρητές αποφάσεις δημοτικών συμβουλίων που χαρακτηρίζουν όλους τους Ρομά ως εγκληματίες και ζητούν την εκδίωξή τους, απαγορεύοντας μάλιστα –σε μία περίπτωση– ακόμα και την παρουσία τους εντός των ορίων της πόλης. Τέτοιες ομόφωνες αποφάσεις έλαβαν το Μάιο και τον Ιούνιο 2000 τα δημοτικά συμβούλια των δήμων Νέας Κίου, Νέας Τίρυνθας και Μιδέας (όλοι βρίσκονται στην Αργολίδα): στη Νέα Τίρυνθα, μάλιστα, την εκδίωξη είχε ζητήσει επίσης το Υπουργείο Δικαιοσύνης... Οι αποφάσεις συνέβαλαν στη δημιουργία εκρηκτικού κλίματος στην περιοχή, το οποίο οδήγησε, μεταξύ άλλων, τον Ιούνιο 2000, στον εμπρησμό ενός παραπήγματος Ρομά, στον τραυματισμό με πυροβόλο όπλο ενός νεαρού Ρομ, στον προπηλακισμό ενός δημοσιογράφου και στην απαγόρευση της εισόδου μιας αντιρατσιστικής ομάδας στη Νέα Κίο. Όταν του ζητήθηκε να καταδικάσει αυτές τις απροκάλυπτα ρατσιστικές και εκκαθαριστικές ενέργειες, ο **Κυβερνητικός Εκπρόσωπος Υπουργός Δημήτρης Ρέππας** απέρριψε αυτού του είδους τις αιτιάσεις και περιέγραψε αυτές τις ενέργειες ως «προσωπικές διενέξεις, περιστατικά ‘βεντέτας’ που ξεσπούν συχνά σε ορισμένες περιοχές» (**Ενημέρωση του Τύπου**, 28 Ιουνίου 2000).

Ο **Συνηγός του Πολίτη** έχει προειδοποιήσει επανειλημμένα για τον παράνομο και μερικές φορές ρατσιστικό χαρακτήρα των αποφάσεων ή ενεργειών εκδίωξης, και των «σαρωτικών» αστυνομικών επιδρομών σε οικισμούς Ρομά για την ανεύρεση πιθανών υπόπτων κακοποιών, συνήθως χωρίς την παρουσία Εισαγγελέα. Στην επιστολή του της 1ης Ιουνίου 2000 προς το Δήμαρχο Νέας Κίου και το Δημοτικό Συμβούλιο, αποκαλούσε τμήματα του κειμένου της απόφασης εκδίωξης ως *«χαρακτηριστικές εκδηλώσεις μισαλλόδοξου λόγου και –κυρίως- προτροπή άλλων –και συγκεκριμένα των δημοτών σας- σε φυλετικές διακρίσεις και πράξεις φυλετικού μίσους.»* Υπενθύμιζε επίσης σε αυτές τις αρχές ότι η απόφασή τους, περιλαμβανομένης της σύστασης ομάδας περιφρούρησης, οδηγούσε σε ενέργειες κολάσιμες βάσει των άρθρων 1, 2 και 3 του αντιρατσιστικού νόμου 927/1979 της προτροπής σε φυλετικές διακρίσεις και μίσος, της σύστασης ομάδων και οργανώσεων προπαγάνδας ή ενεργειών που στοχεύουν σε φυλετικές διακρίσεις, και της άρνησης εξυπηρέτησης ατόμων με φυλετικά κριτήρια.

Επιπλέον, σε επιστολή προς την Αστυνομία Θεσσαλονίκης (11 Αυγούστου 2000), επισήμαινες ότι τα καταλύματα των Ρομά καλύπτονται ως κατοικίες από το άρθρο 9 του Συντάγματος. *«Τυχόν αντίθετη άποψη θα διαφοροποιούσε κατά τρόπο απροκάλυπτα ρατσιστικό –και καταφανώς αντισυνταγματικό- τα ενδιαίτηματα των ομάδων αυτών του ελληνικού πληθυσμού λόγω του νομαδικού τρόπου διαβίωσής τους.»* Παρότρυνε επίσης να *«αποφεύγεται η δημιουργία στερεοτύπων ‘συνήθως υπόπτων’ σε βάρος φυλετικών μειονοτήτων όπως οι Ρομά»* και αποκαλούσε τη σαρωτική αστυνομική επιδρομή στην κοινότητα Ρομά του Γαλλικού ποταμού, στις 6 Ιουλίου 2000, πιθανή *«ένδειξη μιας στερεότυπης αντίληψης για σύνδεση των Ρομά με σοβαρά ποινικά αδικήματα.»* Ενώ σε «κατεπείγουσα» επιστολή της 25ης Ιουλίου 2000 προς το Δήμαρχο και το Δημοτικό Συμβούλιο Ασπροπύργου τους υπενθύμιζε ότι οι εκδιώξεις από δημοτικές εκτάσεις απαιτούσαν την έκδοση «πρωτοκόλλων διοικητικής αποβολής» από τις δημοτικές αρχές μετά από απόφαση του δημοτικού συμβουλίου, τα οποία πρέπει πρώτα να επιδοθούν στους καταληψίες. Ζητούσε άμεση πληροφόρηση για το κατά πόσον ο αστυνομικός «καθαρισμός» των οικισμών Ρομά – στην πραγματικότητα η «εκκαθάρισή» τους περιλάμβανε την κατεδάφιση παραπηγμάτων Ρομά– είχε καλυφθεί με τέτοια έγγραφα. Αν δεν είχε καλυφθεί, τότε η

αστυνομική και δημοτική επιχείρηση παραβίαζε τα άρθρα 241 (παραβίαση οικιακού ασύλου) και 331 (αυτοδικία) του ελληνικού Ποινικού Κώδικα.

Ο Συνήγορος του Πολίτη πιθανότατα θα αγνοηθεί για μια ακόμα φορά. Κανείς εισαγγελέας δεν θα ερευνήσει σοβαρά αυτές τις υποθέσεις, ακόμα και όταν ασκηθεί δίωξη, αν κρίνουμε από την πρόσφατη πρακτική. Ούτε και θα διεξαχθεί εσωτερική έρευνα. Όπως έγραφε ο Συνήγορος του Πολίτη στην «**Ετήσια Έκθεση 1999**»:

«Ειδικά σε ό,τι αφορά τις προσβολές των δικαιωμάτων του ανθρώπου από τη δημόσια διοίκηση, η συνολική αντίληψη που προκύπτει από την επεξεργασία των αναφορών του έτους 1999, μπορεί να κωδικοποιηθεί στο τετράπτυχο: αυθαιρεσία - αδιαφορία - μεροληψία - ατιμωρησία, το οποίο μάλιστα αναπτύσσει τις ακραίες συνέπειές του, όταν εφαρμόζεται σε βάρος ευάλωτων κοινωνικών ομάδων. Συχνά η δημόσια διοίκηση επικαλείται αυθαίρετα το δημόσιο συμφέρον, προκειμένου να επιβάλει περιορισμούς σε ατομικά δικαιώματα ή αδρανή παράνομα, όταν ανακλύπει η συνταγματική της υποχρέωση να προστατεύσει τα ανθρώπινα δικαιώματα. Τα φαινόμενα αυτά δεν θα εκλείψουν, όσο αδρανούν οι κυρωτικοί μηχανισμοί που η ίδια η διοίκηση διαθέτει (σ. 18). (...) Αναπαράγοντας τα πιο καθυστερημένα αντανακλαστικά της κοινωνίας μας η διοίκηση συχνά δείχνει το χειρότερο πρόσωπό της όταν καλείται να συναλλαγεί με τα μέλη μειονοτικών ομάδων του πληθυσμού (σ. 70). Η παθολογία των δικαιωμάτων του ανθρώπου στη χώρα μας είναι πρωτίστως πρόβλημα εφαρμογής των κειμένων συνταγματικών και νομοθετικών διατάξεων και δεν οφείλεται σε ελλείψεις της νομοθεσίας (σ. 69). Αποτελεί πλέον κοινή πεποίθηση ότι στη δημόσια διοίκηση τείνει να επικρατήσει μια αίσθηση ατιμωρησίας, που σε ορισμένους τομείς ευνοεί την περιστασιακή παρανομία, σε άλλους όμως έχει παγιώσει καθεστώς γενικευμένης ανομίας και διαφθοράς (σ.70).»

Τέλος, η **Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά του Ρατσισμού και της Μισαλοδοξίας (ECRI)** του Συμβουλίου της Ευρώπης, στη «**Δεύτερη Έκθεση για την Ελλάδα**» –που δόθηκε στη δημοσιότητα στις 27 Ιουνίου 2000– καταλήγει σε παρόμοια συμπεράσματα με τον ΟΑΣΕ ΥΑΕΜ και το Συνήγορο του Πολίτη, και προσθέτει:

«Υπάρχουν συνεχείς αναφορές σύμφωνα με τις οποίες Ρόμα/Τσιγγάνοι, Αλβανοί και άλλοι μετανάστες υπήρξαν επανειλημμένως θύματα παράνομης συμπεριφοράς εκ μέρους της ελληνικής αστυνομίας. Οι Ρόμα/Τσιγγάνοι, ιδιαίτερα, φέρονται συχνά ως θύματα υπερβολικής χρήσης βίας -με μοιραίες κάποιες φορές συνέπειες-, κακομεταχείρισης και υβριστικής συμπεριφοράς από την αστυνομία. Οι επιλεκτικοί αστυνομικοί έλεγχοι σε βάρος των μελών αυτών των ομάδων είναι σύνηθες φαινόμενο. Φαίνεται ότι στις περισσότερες περιπτώσεις οι υποθέσεις αυτές αποτελούν αντικείμενο επιφανειακής έρευνας της όποιας τα αποτελέσματα στερούνται διαφάνειας. Η πλειοψηφία αυτών των συμβάντων δεν συνοδεύονται από κατάθεση μήνυσης εκ μέρους του θύματος. Συμβαίνει όμως, ακόμα και όταν το θύμα προσφεύγει στη δικαιοσύνη, να δεχτεί πιέσεις με σκοπό να παραιτηθεί της έγκλησης. Η ECRI δίνει έμφαση στο γεγονός ότι υπάρχει επιτακτική ανάγκη βελτίωσης της αντιμετώπισης από τους εσωτερικούς ή εξωτερικούς μηχανισμούς ελέγχου των κατηγοριών για την πρακτική της αστυνομίας απέναντι στα μέλη των μειονοτικών ομάδων.» (σ. 13).

Στη λεπτομερή μας έκθεση που υποβάλαμε στη CERD του ΟΗΕ (ΕΠΣΕ & ΟΔΜ «Φυλετικές Διακρίσεις και Βία σε βάρος των Ρομά στην Ελλάδα», 31 Ιουλίου 2000), υπάρχουν πολλά τέτοια παραδείγματα αμέλειας από τις δικαστικές και πειθαρχικές αρχές. Ακόμα και σε περιπτώσεις όπου υπήρξαν αναμφισβήτητα και ενοχοποιητικά στοιχεία βασανισμού (υπόθεση **Μπέκου και Κοτρόπουλου**) ή φόνου (υπόθεση **Τζελάλ**) Ρομά στα χέρια της αστυνομίας, που είχαν αρχικά οδηγήσει στην απαγγελία σοβαρών κατηγοριών εις βάρος αστυνομικών. Η έκθεση προσφέρει επίσης άφθονα τεκμήρια για την αδυναμία εφαρμογής του φιλόδοξου Πλαισίου Πολιτικής που αναφέρεται εδώ, καθώς και σύντομες αναφορές στα σοβαρά προβλήματα υγείας των σκηνιτών Ρομά και στο αφομοιωτικό εκπαιδευτικό πρόγραμμα της ελληνικής κυβέρνησης, το οποίο δεν δείχνει κανέναν σεβασμό στη γλώσσα και τον πολιτισμό των Ρομά.

Θα συμφωνήσουμε με το Συνήγορο του Πολίτη ότι, για να σταματήσει η Ελλάδα να παραβιάζει τα ανθρώπινα δικαιώματα των Ρομά (καθώς και άλλων μειονοτήτων και μεταναστών), και να πάψει να παραβαίνει τα Άρθρα 2 έως 7 του Διεθνούς Συμφώνου για την Εξάλειψη των Φυλετικών Διακρίσεων (ICERD) του ΟΗΕ, ένα πράγμα χρειάζεται. Όπως έγραφε ένας σατιρικός αρθρογράφος των αρχών του 20ου αιώνα, ένας νέος νόμος με ένα άρθρο μιας προτάσεως: «Διατάζουμε όλοι οι

υπάρχοντες νόμοι» –και οι διεθνείς συμβάσεις, θα προσθέταμε– «να τηρούνται αυστηρά και χωρίς παράλειψη».

Οι ΜΚΟ μας έχουν επίσης παραγάγει εκτενείς εκθέσεις για τους Ρομά στην Αλβανία, τη Βουλγαρία και τη Μακεδονία. Πιθανότατα και άλλοι θα αναφερθούν σήμερα στα προβλήματα των εκεί Ρομά. Αν και σε ορισμένες περιπτώσεις υπάρχει ανάγκη νομικής μεταρύθμισης σε αυτές τις χώρες που βρίσκονται σε μεταβατική περίοδο, τα περισσότερα προβλήματα των Ρομά αντανακλούν και εκεί την έλλειψη πολιτικής βούλησης να εφαρμοσθούν οι ήδη υπάρχοντες νόμοι, κανονισμοί και προγράμματα, καθώς και να καταπολεμηθούν ενεργά και συστηματικά οι ευρύτατα διαδεδομένες προκαταλήψεις σε βάρος των Ρομά. Σε όλες τις χώρες του ΟΗΕ θα πρέπει να δοθούν κίνητρα για να συνειδητοποιήσουν ότι ένα μείζον μέτρο σύγκρισης με το οποίο θα κριθούν οι δημοκρατίες τους πρέπει να είναι ο σεβασμός των δικαιωμάτων της πλέον ευάλωτης μειονότητας, που είναι συνήθως οι Ρομά. Τότε, και μόνο τότε, θα έχουν οι Ρομά την πιθανότητα να τύχουν ίσης μεταχείρισης ενώπιον του νόμου.

V. Διακήρυξη για τα δικαιώματα των προσώπων που ανήκουν σε εθνικές ή εθνοτικές, θρησκευτικές και γλωσσικές μειονότητες

(Εγκρίθηκε από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών, Απόφαση 47/135 τη 18^η Δεκεμβρίου 1992)

Άρθρο 1

1. Τα Κράτη θα προστατεύουν την ύπαρξη και την εθνική, θρησκευτική και γλωσσική ταυτότητα των μειονοτήτων και της επικράτειας τους και θα ενθαρρύνουν τις συνθήκες προαγωγής αυτής της ταυτότητας.

2. Τα Κράτη θα υιοθετήσουν τα κατάλληλα νομοθετικά και άλλα μέτρα προκειμένου να επιτύχουν στους στόχους αυτούς.

Άρθρο 2

1. Τα πρόσωπα που ανήκουν σε εθνικές, θρησκευτικές και γλωσσικές μειονότητες (στο εξής αποκαλούμενα πρόσωπα που ανήκουν σε μειονότητες) δικαιούνται να απολαμβάνουν του δικού τους πολιτισμού, να δηλώνουν δημόσια και να ασκούν την δική τους θρησκεία, και να χρησιμοποιούν την δική τους γλώσσα, κατ' ιδίαν ή δημοσίως, ελεύθερα και χωρίς καμία παρέμβαση ή άλλης μορφής διάκριση.

2. Τα πρόσωπα που ανήκουν σε μειονότητες δικαιούνται να συμμετέχουν αποτελεσματικά στην μορφωτική, θρησκευτική, κοινωνική, οικονομική και δημόσια ζωή.

3. Τα πρόσωπα που ανήκουν σε μειονότητες δικαιούνται να συμμετέχουν αποτελεσματικά σε αποφάσεις εθνικού και περιφερειακού επιπέδου που αφορούν την μειονότητα όπου ανήκουν ή τις περιφέρειες στις οποίες ζουν, με τρόπο που δεν αντίκειται στην εθνική νομοθεσία.

4. Τα πρόσωπα που ανήκουν σε μειονότητες δικαιούνται να δημιουργούν και να διατηρούν τις δικές τους οργανώσεις.

5. Τα πρόσωπα που ανήκουν σε μειονότητες δικαιούνται να δημιουργούν και να διατηρούν χωρίς καμία διάκριση, ελεύθερες και ειρηνικές επαφές με άλλα μέλη της ομάδας τους και με πρόσωπα που ανήκουν σε άλλες μειονότητες, καθώς και επαφές εκτός των συνόρων του Κράτους όπου ζουν με πολίτες άλλων Κρατών με τους οποίους σχετίζονται λόγω εθνικών, θρησκευτικών ή γλωσσικών δεσμών.

Άρθρο 3

1. Τα πρόσωπα που ανήκουν σε μειονότητες μπορούν να ασκούν τα δικαιώματά τους, συμπεριλαμβανομένων αυτών που αποτυπώνονται στην παρούσα Διακήρυξη, μεμονωμένα καθώς και σε ομάδα με άλλα μέλη της ομάδας τους, χωρίς καμία διάκριση.

2. Δεν συνεπάγεται μειονέκτημα για κάθε πρόσωπο που ανήκει σε μειονότητα η άσκηση ή μη άσκηση των δικαιωμάτων που αποτυπώνονται στην παρούσα Διακήρυξη.

Άρθρο 4

1. Όταν απαιτείται, τα Κράτη υιοθετούν μέτρα για να εξασφαλίζουν ότι τα πρόσωπα που ανήκουν σε μειονότητες μπορούν να ασκήσουν πλήρως και απο-

τελεσματικά όλα τα δικαιώματα του ανθρώπου και τις θεμελιώδεις ελευθερίες χωρίς καμία διάκριση και με πλήρη ισότητα έναντι του νόμου.

2. Τα Κράτη υιοθετούν μέτρα για να δημιουργηθούν ευνοϊκές συνθήκες ώστε να έχουν την δυνατότητα τα πρόσωπα που ανήκουν σε μειονότητες να εκφράζουν τα χαρακτηριστικά τους και να αναπτύσσουν τον πολιτισμό τους, την γλώσσα, την θρησκεία, τις παραδόσεις και τα έθιμά τους, εκτός από τις ιδιαίτερες πρακτικές που αποτελούν παραβίαση του εθνικού δικαίου και είναι αντίθετες με τα διεθνή κριτήρια.

3. Τα Κράτη υιοθετούν τα αναγκαία μέτρα ώστε όταν αυτό είναι δυνατό, τα πρόσωπα που ανήκουν σε μειονότητες να έχουν κατάλληλες ευκαιρίες να μαθαίνουν την μητρική τους γλώσσα ή να μορφώνονται στην μητρική τους γλώσσα.

4. Τα Κράτη, όταν αυτό είναι δυνατό, υιοθετούν μέτρα στον τομέα της εκπαίδευσης, προκειμένου να ενθαρρύνουν την γνώση της ιστορίας, των παραδόσεων, της γλώσσας και του πολιτισμού των μειονοτήτων που ζουν στο έδαφός τους. Τα πρόσωπα που ανήκουν σε μειονότητες πρέπει να έχουν τις κατάλληλες ευκαιρίες να γνωρίζουν την κοινωνία ως σύνολο.

5. Τα Κράτη υιοθετούν τα κατάλληλα μέτρα ώστε τα πρόσωπα που ανήκουν σε μειονότητες να μπορούν να συμμετέχουν πλήρως στην οικονομική πρόοδο και ανάπτυξη της χώρας τους.

Άρθρο 5

1. Η εθνική πολιτική και τα προγράμματα πρέπει να σχεδιάζονται και να εφαρμόζονται με αναφορά στα νόμιμα συμφέροντα των προσώπων που ανήκουν σε μειονότητες.

2. Τα προγράμματα συνεργασίας και βοήθειας μεταξύ των Κρατών πρέπει να σχεδιάζονται και να εφαρμόζονται με αναφορά στα νόμιμα συμφέροντα των προσώπων που ανήκουν σε μειονότητες.

Άρθρο 6

1. Τα Κράτη συνεργάζονται σε θέματα που αφορούν πρόσωπα που ανήκουν σε μειονότητες, μεταξύ άλλων, ανταλλάσσοντας πληροφορίες και εμπειρίες, προκειμένου να προάγουν αμοιβαία κατανόηση και εμπιστοσύνη

Άρθρο 7

Τα Κράτη συνεργάζονται για την προαγωγή του σεβασμού των δικαιωμάτων που αποτυπώνονται σε αυτήν την Διακήρυξη.

Άρθρο 8

1. Καμία διάταξη αυτής της Διακήρυξης δεν εμποδίζει την εκπλήρωση των διεθνών υποχρεώσεων των Κρατών σχετικά με τα πρόσωπα που ανήκουν σε μειονότητες. Ειδικότερα, τα Κράτη οφείλουν να εκπληρώνουν καλόπιστα τις υποχρεώσεις και τις δεσμεύσεις που έχουν αναλάβει σύμφωνα με διεθνείς συμβάσεις και συμφωνίες στις οποίες είναι Μέρη.

2. Η άσκηση των δικαιωμάτων που αποτυπώνονται στην παρούσα Διακήρυξη δεν θίγει την εφαρμογή και τον σεβασμό των διεθνώς αναγνωρισμένων ανθρωπίνων δικαιωμάτων και θεμελιωδών ελευθεριών.

3. Τα μέτρα που υιοθετούνται από τα Κράτη ώστε να απολαμβάνονται αποτελεσματικά τα δικαιώματα που αποτυπώνονται στην παρούσα Διακήρυξη δεν πρέπει να θεωρούνται κατ' αρχήν ως αντίθετα με την αρχή της ισότητας που περιλαμβάνεται στην Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. 4. Καμία διάταξη της παρούσας Διακήρυξης δεν μπορεί να ερμηνευθεί ότι επιτρέπει δραστηριότητα αντίθετη με τους σκοπούς και τις αρχές των Ηνωμένων Εθνών συμπεριλαμβανομένων της ισότητας της κυριαρχίας, της εδαφικής ακεραιότητας και της πολιτικής ανεξαρτησίας των Κρατών.

Άρθρο 9

1. Οι ειδικευμένοι οργανισμοί και άλλες οργανώσεις των Ηνωμένων Εθνών θα συνεισφέρουν στην πλήρη πραγμάτωση των δικαιωμάτων και των αρχών που αποτυπώνονται στην παρούσα Διακήρυξη, στα πλαίσια των αντίστοιχων πεδίων δικαιοδοσίας τους.

Για περισσότερες αναφορές, βλέπε επίσης τους παρακάτω κανόνες του διεθνούς δικαίου:

- Διεθνές Σύμφωνο Ατομικών και Πολιτικών Δικαιωμάτων (1966), άρθρο 27
- Διεθνής Σύμβαση περί Καταργήσεως Πάσης Μορφής Φυλετικών Διακρίσεων (1965), άρθρο 2
- Η Σύμβαση Πλαίσιο για την Προστασία των Εθνικών Μειονοτήτων

(1995)

- Διακήρυξη της Διάσκεψης της Βουδαπέστης, Οργανισμός για την Ασφάλεια και την Συνεργασία στην Ευρώπη (1994), Κεφάλαιο VIII Ανθρωπιστική Διάσταση, άρθρα 23 και 24.

Συγκεκριμένα η Εγκύκλιος του ΥΠΕΠΘ – Γ 1/372/853/ Γ. Γ. 475/16-9-92 αναφέρει ότι η Ελλάδα, όπως και τα άλλα κράτη μέλη, είναι υποχρεωμένα να λάβουν ειδική μέριμνα για την εκπαίδευση των τσιγγανοπαίδων.

Παράρτημα 2

Το άρθρο 4 του Ν. 1566/85, τα Π.Δ. 483/77 (ΦΕΚ 149 Α) και 497/81 (ΦΕΚ 134 Α), Το Π.Δ. 121/95 (ΦΕΚ 75 Α) αναφέρουν:

Α. Οι τσιγγάνοι μαθητές του δημοτικού σχολείου με την έναρξη του διδακτικού έτους εγγράφονται στο κανονικό Βιβλίο Μητρώου, εφόσον έχουν προσκομίσει τα απαιτούμενα δικαιολογητικά. Συγχρόνως χορηγείται σε αυτούς ειδική κάρτα φοίτησης, στην οποία θα αναγράφονται τα στοιχεία τους και θα βεβαιώνεται η εγγραφή και φοίτηση τους στο συγκεκριμένο σχολείο. Η κάρτα αυτή θα συνοδεύει το μαθητή στις περιπτώσεις ξαφνικής αλλαγής του τόπου κατοικίας του, κατά τη διάρκεια του διδακτικού έτους, σε περιπτώσεις παράληψης των γονέων να ακολουθήσουν την συνήθη διαδικασία μετεγγραφής.

Β. Όταν οι παραπάνω μαθητές προσέρχονται σε άλλο σχολείο για φοίτηση κατά τη διάρκεια του διδακτικού έτους χωρίς αποδεικτικό μετεγγραφής, για τους λόγους που παραπάνω αναφέρθηκαν, δεν εγγράφονται στο Βιβλίο Μητρώου και Προόδου, αλλά σε ειδικό Μητρώο. Η ίδια διαδικασία ακολουθείται όσες φορές οι τσιγγάνοι μαθητές αλλάζουν απρόβλεπτα σχολείο στη διάρκεια του ίδιου διδακτικού έτους.

Γ. Το σχολείο που θα χρειασθεί να εκδώσει τίτλο, στο τέλος του διδακτικού έτους, επικοινωνεί με τα προηγούμενα σχολεία φοίτησης του μαθητή κατά το έτος αυτό, τα οποία φαίνονται στην κάρτα φοίτησης και ενημερώνονται για την προηγούμενη επίδοση του μαθητή με τα φύλλα ημερησίου ελέγχου, τα οποία ζητά να αποσταλούν μαζί με το κανονικό αποδεικτικό μετεγγραφής.

Δ. Σε περίπτωση κατά την οποία από κανένα σχολείο δεν προκύπτει

η επίδοση μαθητή δημοτικού σχολείου, αυτός υποβάλλεται σε σχετική εξέταση από την επιτροπή που προβλέπεται από την παράγραφο 2 του άρθρου 2 του Π.Δ. 121/95 (ΦΕΚ 75 Α)

Σύμφωνα με τις διατάξεις της παρ.3 του άρθρου 27 του ν. 3016/2002 (ΦΕΚ 110/Α/2002), τις διατάξεις του ν.2362/95 (ΦΕΚ 247/Α/95) «περί Δημοσίου Λογιστικού κ.λ.π.», την 100383/1330/Α0005 απόφαση του Πρωθυπουργού και του Υπουργού Οικονομίας Οικονομικών ((Καθαρισμός αρμοδιοτήτων των Υφυπουργών Οικονομικών, τη ΣΤ5/53/31-10-2001 απόφαση του Πρωθυπουργού και του Υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων «Καθορισμός αρμοδιοτήτων των Υφυπουργών Παιδείας και Θρησκευμάτων» και την 80088/31-10-2002 απόφαση του Πρωθυπουργού και του Υπουργού Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων «Καθορισμός αρμοδιοτήτων των Υφυπουργών Εργασίας και Κ.Α »

Οι παράγραφοι 6,7 και 11 του άρθρου του Π.Δ. 497/81 (ΦΕΚ 134 Α) αναφέρουν ότι τόσο στα δημοτικά σχολεία όσο και στα νηπιαγωγεία τα τσιγγανόπαιδα θα γίνουν δεκτά ανεξάρτητα αν είναι γραμμένα σε μητρώα ή δημοτολόγια. Για την εγγραφή τους σ' αυτά θα φροντίσουν οι Δ/ντές των σχολείων.

Η υπ' αρ. Φ4/350/Γ1/1028/22-8-1995 εγκύκλιος αναφέρει ότι όλοι οι εκπαιδευτικοί λειτουργοί (σχολικοί σύμβουλοι, Προϊστάμενοι, Δ/ντές σχολείων, εκπ/κοί) πρέπει να ευαισθητοποιηθούν και να δραστηριοποιηθούν στον τομέα της εγγραφής, φοίτησης όλων των παιδιών στο σχολείο, όπως προβλέπουν και οι σχετικές νομικές διατάξεις για την υποχρεωτική φοίτηση. Ειδικά για τα τσιγγανόπαιδα πρέπει να δημιουργούνται στα σχολεία οι απαραίτητες προϋποθέσεις για την προσέλκυση και φοίτηση τσιγγανοπαίδων.

Στις περιπτώσεις τσιγγανόπαιδων μεγαλύτερης ηλικίας που προσέρχονται για φοίτηση στο σχολείο ισχύουν οι διατάξεις του Π.Δ. 201/ 98 για τις κατατακτήριες και απολυτήριες εξετάσεις.

VI. Τσιγγάνοι, Αθίγγανοι, Ρομά. Εμείς.

Το τσιγγάνικο τραγούδι...ο Πικάσο, ο Τσάπλιν και πολλοί δικοί μας, το flair του ενστικτώδους αναρχισμού, της ελευθερίας. Η Κάρμεν, το πάθος. Των Ιβήρων, των Μαγουάρων, το Φλαμένκο και ο καρσιλαμάς. Τσιγγάνοι, Αθίγγανοι, Ρομά, το υποτιμητικό «Γύφτοι» και το υποκοριστικό αυτού «Γυφτάκι».

«*Το Τσιγγάνικο τραγούδι, παίξε μου τσιγγάνα μου...*» τραγούδησε μοναδικά **ο Στέλιος ο Καζαντζίδης**. Το ακούς και σφίγγεται η ψυχή σου για αυτά που δεν θα προλάβεις να ζήσεις, στο όνομα και δικαίωμα των ανθρώπινων αναμνήσεων. Το αλέγρο με το υπόγειο adagio ma non troppo στον παλμό της ζωής των Ρομά. Η σημαντικότερη γιορτή των είναι η γιορτή της Άνοιξης. Η προέλευσή της είναι ελληνική και γιορτάζεται από 23 Απρίλη μέχρι 1 Μάη σε όλη την Ευρώπη.

επιλόγου πρόλογος

Ελλάδα, η χώρα μου: Αγ. Βαρβάρα, Λιόσια, Ζεφύρι, Ασπρόπυργος, Δενδροπόταμος, Ελευθέριο, Κορδελιό, Εύοσμος, Μενεμένη, το Αγρίνιο, η Αλεξάνδρεια Ημαθίας, η Αμαλιάδα, η Γαστούνη, το Διδυμότειχο, το Εξαμίλι Κορινθίας, η Θήβα, η Κάτω Αχαΐα, το Μεσολόγγι, η Νέα Αλικαρνασός, η Νέα Ιωνία Μαγνησίας, η Ξάνθη, ο Ορχομενός, οι Σέρρες, οι Σοφάδες, η Φλώρινα και η Νυμφόπετρα. Η άθλιες συνθήκες κάτω από τις οποίες ζουν οι Ρομά στον Ασπρόπυργο, τα Σπάτα, και το θέμα των βίαιων εξώσεων που υπέστησαν οι Ρομά στο πλαίσιο της προετοιμασίας των Ολυμπιακών Αγώνων, με χαρακτηριστικότερο το παράδειγμα των Ρομά στο Μαρούσι.

Στην Ελλάδα διακρίνουμε δύο ομάδες Ρομά: τους μετακινούμενους και τους εγκαταστημένους. Οι πρώτοι είναι ακόμη νομάδες, συνήθως πλανόδιοι έμποροι φρούτων, λαχανικών, μικροεπίπλων και άλλων ειδών οικιακής χρήσης, όπως επίσης και παλαιοπώλες και ρακοσυλλέκτες. Οι δεύτεροι, στις παρυφές των μεγάλων αστικών κέντρων, σε συνοικίες υποβαθμισμένες. Τα επαγγέλματα που εξασκούν έχουν σχέση συνήθως με το εμπόριο και πολύ πιο σπάνια με εξαρτημένη μισθωτή εργασία. Στα σχετικά με τη μουσική επαγγέλματα όπως μουσικοί, οργανοπαίκτες, τραγουδιστές κλπ. με ισχυρή παράδοση και πολιτισμό.

Ο Claude Cahn εκ μέρους του ERRC (Ευρωπαϊκό Κέντρο για τα Δικαιώματα των Ρομά), αναφέρει πως "οι μισοί Τσιγγάνοι στην Ελλάδα ζουν σε παράγκες μέσα στη λάσπη, περιτριγυρισμένοι από πλήθος ασθενειών, ενώ είναι τελείως αποκλεισμένοι από κάθε κοινωνική υπηρεσία".

πρόλογος, επιλόγου πρόλογος

Κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο οι Ρομά υπήρξαν μεταξύ των θυμάτων των μαζικών εκτελέσεων στα στρατόπεδα συγκέντρωσης, **μαζί με Εβραίους, κομμουνιστές, ομοφυλόφιλους και Μάρτυρες του Ιεχωβά**. Υπάρχει η άποψη ότι περίπου **400.000 Ρομά** εκτελέστηκαν από τους **Ναζί** την περίοδο εκείνη.

Οι Τσιγγάνοι έχουν πέσει και πέφτουν συχνά θύματα διακρίσεων. Αρνητικά στερεότυπα είναι αυτά του "κλέφτη", του "επαγγελματία ζητιάνου", του "τσιγκούνη" κ.ά. Στην Ελλάδα, τουλάχιστον, οι αρνητικοί συνειρμοί εναντίον των Ρομά συντηρούνται εν μέρει και από την σχετικά αυξημένη εγκληματικότητα μεταξύ των Τσιγγάνων, που δεν οφείλεται βέβαια σε κάποιο εγγενές χαρακτηριστικό της φυλής, αλλά στα υψηλά επίπεδα φτώχειας στις τάξεις τους.

Εθνικισμός και ρατσισμός: κάποιες απόψεις δημοσκοπήσεων. (ΚΥΡΙΑΚΑΤΙΚΗ - 26/09/2004), συνοπτικά

Καθηγήτριες ζήτησαν από τους συμμετέχοντες να αναφέρουν τις πέντε πρώτες λέξεις που τους έρχονται στο μυαλό για καθεμία από τις παρακάτω οκτώ φράσεις-λέξεις: Τι σημαίνει για σας η λέξη «Τσιγγάνος», «μειονότητα», «εθνότητα», «Γύφτος», «Ελληνας», «Χαρακτηρίστε τη συμπεριφορά Τσιγγάνων απέναντί σας», «Χαρακτηρίστε τον τρόπο ζωής των Τσιγγάνων», «Χαρακτηρίστε την εξωτερική εμφάνισή τους». Ποια ήταν τα αποτελέσματα; **Διαβάστε!**

(Περισσότεροι από τους μισούς ερωτηθέντες είναι απόφοιτοι ή φοιτήσαντες ανώτατων και ανώτερων σχολών.)

α) Η πλειοψηφία (24,5%) θεωρεί ότι Έλληνας σημαίνει «πατριώτης», φιλόξενος (24%), έξυπνος (15%), πολιτισμός (15%), φιλότιμος (14,5%), χριστιανός (14,5%), Ιστορία (12,5%), περήφανος (12%), πονηρός (10%), θρησκεία (5%).

ΑΝΤΙΘΕΤΑ για τους τσιγγάνους είναι:

β) Οι αυτόχθονες Έλληνες πιστεύουν ότι η συμπεριφορά των Τσιγγάνων απέναντί τους είναι: πονηρή (32%), αδιάφορη (26%), ύπουλη (14,5%), εχθρική (11,5%), καχύποπτη (11%), επιφυλακτική (10,5%), εκμεταλλευτική (9%), φιλική (8,5%), ενοχλητική (8,5%), συμπερολογική (5,5%).

γ) Η εξωτερική εμφάνιση των Τσιγγάνων χαρακτηρίζεται ως βρόμικη (49%), Ξυπόλυτοι (32%), ατημέλητη (26%), πολύχρωμη (20,5%), μελαψοί (12%), παραδοσιακή (8,5%), άπλυτοι (6,5%), χρυσαφικά (5%), φτωχική (3,5%).

δ) Τσιγγάνος, λοιπόν, για τους Έλληνες σημαίνει: περιπλανώμενος (23,5%), βρόμικος (21,5%), ελεύθερος (21,5%), γύφτος (15,5%), νομάς (14%), έμπορος (13,5%), άστεγος (12,5%), ζητιάνος (11,5%), αμόρφωτος (9%), σκηνίτης (10%).

ε) Γύφτος σημαίνει: βρόμικος (43%), κλέφτης (16%), πονηρός (14%), ζητιάνος (14,5%), μαύρος (11%), άστεγος (11%), Τσιγγάνος (10,5%), κλέφτης (9,5%), έμπορος (7%).

«Οι Τσιγγάνοι υποχρεώνονται να μάχονται σε δύο μέτωπα: Αυτό της διατήρησης της πολιτισμικής τους ταυτότητας κι αυτό της "διάλυσης", της εξάλειψης της ταυτότητας που τους έχει αποδοθεί από τον κόσμο των μη Τσιγγάνων», σημειώνουν μεταξύ άλλων οι καθηγήτριες. Και προσθέτουν: «Η σχέση αυτοχθόνων Ελλήνων και Τσιγγάνων, όπως διαφαίνεται από τα ερευνητικά δεδομένα, είναι σχέση απόστασης με ενδεχόμενη τάση εγγύτητας, όχι όμως επιθυμία ισότιμης αντιμετώπισης και ενσωμάτωσης».

VII. ΕΚΘΕΣΗ ΣΤΗΝ ΚΡΗΤΗ. ΤΣΙΓΓΑΝΙΚΑ ΜΑΤΙΑ. ΤΣΙΓΓΑΝΑ ΖΩΗ

Πρώτη Σελίδα • editorial • Αυτοδικαίως • Επωνύμως • Προηγούμενα Τεύχη • Επικοινωνία

Δικαιωματικά!
Ηλεκτρονική Επιθεώρηση
για τα Ανθρώπινα
Δικαιώματα

**Ας πάνε να πνιγούν οι Ρομά της Νέας
Αλικαρνασσού**

**ΣΧΕΤΙΚΑ
ΚΕΙΜΕΝΑ**

Φάκελος

Ρομά υπό διωγμόν

περιεχόμενα

**ΟΙ ΡΟΜΑ ΑΤΤΙΚΗΣ
ΘΥΜΑΤΑ ΤΗΣ
ΟΛΥΜΠΙΑΔΑΣ 2004:** [920
λέξεις]
*Έκθεση του
«Παρατηρητηρίου Ελσίνκι»
στον ΟΗΕ προκαλεί διεθνή
αίσθηση
του Φώτη Μιχαλόπουλου*

**ΠΡΟΤΑΣΗ ΝΟΜΟΥ ΓΙΑ
ΤΟΥΣ
ΑΥΤΟΔΙΑΧΕΙΡΙΖΟΜΕΝΟΥΣ
ΟΙΚΙΣΜΟΥΣ** [2.999 λέξεις]
Παρουσίαση πρότασης
νόμου που υπέβαλαν ο
ΣΥΝ, η Νομαρχιακή
Αυτοδιοίκηση Θεσ/νίκης, το
«δίκτυο DROM» και το
«Παρατηρητήριο Ελσίνκι».
του **Θανάση Τριαρίδη**

**Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΗΣ
ΠΡΟΤΑΣΗΣ ΝΟΜΟΥ** [699
λέξεις]
του **Θανάση Τριαρίδη**

**ΕΛΛΗΝΕΣ ΡΟΜΑ
ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΤΗΣ
ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΚΙΝΗΣΗΣ
ΡΟΜΑ** [690 λέξεις]
Ηγετικά (και αφομοιωμένα)
στελέχη Ελλήνων Ρομά
θεωρούν ότι πίσω από την
έκκληση της Διεθνούς
Ένωσης Ρομά για
αναγνώρισή τους ως
«Έθνος Χωρίς Κράτος»
κρύβονται οι.. Αμερικάνοι.
του **Παναγιώτη Δημητρά**

**ΜΕΡΑ ΜΝΗΜΗΣ ΤΟΥ
ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑΤΟΣ ΤΩΝ
ΤΣΙΓΓΑΝΩΝ** [360 λέξεις]
Ανακοίνωση του
«Παρατηρητηρίου Ελσίνκι»
για μια μάλλον ξεχασμένη
επέτειο μιας ναζιστικής
θηριωδίας.

**ΟΙ ΤΣΙΓΓΑΝΟΙ ΜΙΛΟΥΝ ΓΙΑ
ΤΟΥΣ ΤΣΙΓΓΑΝΟΥΣ: ΤΡΙΑ
ΑΠΟΚΑΛΥΠΤΙΚΑ
ΚΕΙΜΕΝΑ** [111 λέξεις]
*Εισαγωγή Διονύση
Γουσήτη*

**ΗΡΑΚΛΗΣ ΚΑΛΑΜΙΩΤΗΣ:
ΚΑΤΑΥΛΙΣΜΟΣ Η
ΟΙΚΙΣΜΟΣ:** [706 λέξεις]
Ο πρόεδρος του
Πολιτιστικού Συλλόγου

του **Φώτη Μιχαλόπουλου**

Στις 21/8/2000 κατατέθηκε στον «Συνήγορο του Πολίτη», μέσω του «Παρατηρητηρίου Ελσίνκι», προσφυγή του πολιτιστικού συλλόγου των Τσιγγάνων του Νομού Ηρακλείου, «Η Ελπίδα». Η αίτηση αφορά την επίδοση Πρωτοκόλλου Διοικητικής Αποβολής, από την δημοτική αρχή, σε 102 οικογένειες Τσιγγάνων που κατοικούν στον καταυλισμό της Νέας Αλικαρνασσού.

Έκδηλη εμφανίζεται η απορία των Ρομά της περιοχής, καθώς το όλο θέμα δεν προέκυψε ξαφνικά. Αντίθετα και μεγάλη προϊστορία διαθέτει, και ως λήξαν θεωρούνταν ως πρότινος, καθώς παρόμοια προσπάθεια αποβολής πέρσι δεν ευδοκίμησε. Συγκεκριμένα, ενεργοποιώντας την υπ.αρ. 329/97 απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου της Αλικαρνασσού, ο Δήμος είχε προχωρήσει στις 13/3/99 στην κοινοποίηση Πρωτοκόλλου Αποβολής με βασικό πρόσχημα την δημιουργία αθλητικού κέντρου, γεγονός που συνοδεύτηκε από την εκδήλωση ενδιαφέροντος από ιδιώτες προκειμένου να ανεγερθεί εμπορικό κέντρο.

Οι κάτοικοι του καταυλισμού αντιδρώντας στην επιχείρηση εκδίωξής τους είχαν ασκήσει Ανακοπή, η οποία όχι μόνο έγινε δεκτή από το Ειρηνοδικείο Ηρακλείου (με το σκεπτικό ότι μια τέτοια απόφαση είναι καταχρηστική), αλλά δεν προκάλεσε και καμιά προσφυγή εκ μέρους του Δήμου σε ανώτερο Δικαστήριο. Το δικαστήριο είχε αποφανθεί ότι: "Με την αύξηση των κατοίκων του καταυλισμού η κατάσταση επιδεινώθηκε και η εικόνα που εμφανίζει προκαλεί αντιδράσεις στους ενδιαφερομένους μόνο για την εικόνα του τόπου, δεν έγινε όμως προσπάθεια αντιμετώπισης των προβλημάτων, πράγμα που δεν μπορεί να καταλογιστεί στους ανακόπτοντες."

Ήρθε λοιπόν η 10η Αυγούστου 2000 και η δημοτική αρχή της Αλικαρνασσού επανήλθε δριμύτερη, προχωρώντας στην κοινοποίηση νέας - πανομοιότυπης με την προηγούμενη- Αποβολής. Η μόνη διαφορά αφορά την επίκληση του ιδιοκτησιακού καθεστώτος της περιοχής: αυτή τη φορά δε γίνεται λόγος για συνιδιοκτησία του χώρου από ιδιώτες. Ίσως ο Δήμος να πήρε στους ώμους του και τα ιδιοκτησιακά δικαιώματα άλλων. Ίσως πάλι να αποκαλύπτεται για άλλη μια φορά η τακτική που συνήθως ακολουθείται σε παρόμοιες περιπτώσεις, η προσχηματική δηλαδή αναφορά σε καταπατήσεις ιδιωτικής περιουσίας κτλ...

Ο καταυλισμός της Αλικαρνασσού δεν αποτελεί συγκυριακό τόπο εγκατάστασης των Ρομά της Κρήτης. Υφίσταται για 15 τουλάχιστον χρόνια, φιλοξενεί πάνω από 500 ψυχές και δημιουργήθηκε με απόφαση της Νομαρχίας και την ανοχή του Δήμου.

**ΟΙ ΡΟΜΑ ΣΤΗΝ
ΕΛΛΑΔΑ,**
Ιστοσελίδα του
Γραφείου Ρομά του
ΕΠΣΕ

Αθιγγάνων Ηρακλείου Κρήτης διαπιστώνει ότι η συνέχιση της εγκατάλειψης των Ρομά σε σκηνές εντείνει την περιθωριοποίηση και εκτρέφει την παραβατικότητα.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΣΑΜΠΑΝΗΣ: ΟΙ ΣΚΗΝΙΤΕΣ ΤΣΙΓΓΑΝΟΙ [395 λέξεις]
Ο πρόεδρος του «Συμβουλίου Διαχείρισης των Σκηνητών Τσιγγάνων του Οικισμού Αγία Σοφία» (στρατόπεδο Γκόνου) περιγράφει τις άθλιες συνθήκες διαβίωσης.

ΑΛΕΚΑ ΜΠΟΤΗ: ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΑΥΤΟΔΙΑΧΕΙΡΙΖΟΜΕΝΟΥΣ ΟΙΚΙΣΜΟΥΣ [347 λέξεις]
Η βοηθός δασκάλου της τσιγγανικής γλώσσας στο Α.Π.Θ. μιλάει για την πρόταση νόμου για τους αυτοδιαχειριζόμενους οικισμούς.

ΟΙ ΣΥΝΗΘΕΙΣ ΥΠΟΠΤΟΙ [527 λέξεις]
Πρόσφατα δείγματα αντιμετώπισης των Ρομά από την Πολιτεία.
του Δημήτρη Αγγελίδη

ΝΑ ΠΑΝΕ ΝΑ ΠΝΙΓΟΥΝ ΟΙ ΡΟΜΑ Ν. ΑΛΙΚΑΡΝΑΣΣΟΥ
Παράνομη αποβολή τους από τον Δήμαρχο, χωρίς πρόνοια μετεγκατάστασης
του Φώτη Μιχαλόπουλου

ΤΟ ΓΡΑΦΕΙΟ ΡΟΜΑ ΤΟΥ "ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΗΡΙΟΥ ΤΩΝ ΣΥΜΦΩΝΙΩΝ ΤΟΥ ΕΛΣΙΝΚΙ"
Η δράση του, οι εκθέσεις του. Πού θα τις βρείτε.

Οι ίδιοι οι κάτοικοί του, χωρίς να έχουν δεχθεί καμιά φροντίδα από την Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση (έργα υποδομής, περίθαλψη κτλ) ζουν κάτω από άθλιες συνθήκες και προσπαθούν μόνοι τους να βελτιώσουν τους όρους διαβίωσής τους.

Κάθε προσπάθεια μετεγκατάστασής τους σε άλλη περιοχή (όπως στο χώρο πρώην στρατοπέδου του Ηρακλείου) προσκρούει στην αντίδραση του Δήμου Αλικαρνασσού που αρνήθηκε τόσο κάθε εναλλακτική λύση μεταφοράς, όσο και την συμμετοχή του σε διαδημοτικά προγράμματα για τους Ρομά (όπως το HORIZON) με την αιτιολογία πως «ο καταυλισμός είναι παράνομος και βρίσκεται υπό διαμετακόμιση»... Αξίζει να σημειωθεί ότι από τους 50 Δήμους που προτάθηκαν για το πρόγραμμα HORIZON, μόνο δύο αρνήθηκαν. Ένας από αυτούς (φυσικά!) ήταν και της Αλικαρνασσού.

Για μια ακόμη φορά η τύχη εκατοντάδων ανθρώπων που πίστεψαν πως οι τοπικές αρχές θα τους πρόσφεραν μια στοιχειώδη αρωγή, μετατρέπεται σε μπαλάκι, καθώς οι δημοτικές αρχές ενδιαφέρονται για αυτούς μόνο στο βαθμό που βρίσκονται έξω από τα διοικητικά τους όρια. Οι αποφάσεις που αφορούν τη λεγόμενη αξιοποίηση και αναβάθμιση χώρων, παίρνονται σε βάρος των στοιχειωδών ανθρώπινων αναγκών ενώ δεν λείπουν και τα φαινόμενα, όπως στην προκειμένη περίπτωση, όπου γίνεται προσπάθεια για ανατροπή δικαστικών αποφάσεων που δικαιώνουν τους ταλαιπωρημένους Τσιγγάνους σκηνίτες.

Εύλογα και βασανιστικά λοιπόν παραμένουν τα ερωτήματα προς τον Δήμαρχο Ιω. Πατεράκη και το Δημοτικό Συμβούλιο της Αλικαρνασσού εκ μέρους των κατοίκων του καταυλισμού. Υπάρχει θέμα προσωπικής ευθύνης για τους αιρετούς άρχοντες, όταν καταχρηστικά ασκούν τα καθήκοντά τους μη σεβόμενοι ακόμα και αποφάσεις Δικαστηρίων;

δικαιωματικά!

τεύχος 6, Σεπτέμβριος 2000

[πρώτη σελίδα](#) - [editorial](#) - [αυτοδικαίως](#) - [επωνύμως](#) - [προηγούμενα τεύχη](#) - [επικο](#)

ΕΚΘΕΣΗ ΣΤΗΝ ΚΡΗΤΗ

Τσιγγάνικα «μάτια», τσιγγάνα ζωή

Πώς βλέπουν οι Τσιγγάνοι τη ζωή και τους φίλους τους. Μια έκθεση με φωτογραφίες τραβηγμένες από τους ίδιους, στο Ιστορικό Μουσείο Κρήτης, δίνει «βροντερή» απάντηση
'NNA ΛΥΔΑΚΗ

Συχνά βλέπουμε φωτογραφίες Τσιγγάνων σε περιοδικά, εφημερίδες, βιβλία... Τα πρόσωπά τους, οι λουλουδάτες φούστες, τα μακριά μαλλιά των γυναικών και τα χρώματα γύρω τους προκαλούν το ενδιαφέρον των μη Τσιγγάνων φωτογράφων, επαγγελματιών και ερασιτεχνών. Είναι προφανές όμως πως ο φωτογράφος στην περίπτωση αυτή απαθανατίζει ό,τι ενδιαφέρει εκείνον εικαστικά ή και επιστημονικά, εφόσον η ανάγνωση του φωτογραφικού ντοκουμέντου αποτελεί μέρος μιας ερευνητικής διαδικασίας.

«Σήκω χόρεψε κουκλί μου να σε δω να σε χαρώ...». Λάγνα μάτια, φιδίσια κορμιά, γοητευτικά λικνίσματα. Ο... χορός των Τσιγγάνων μέσα από τον δικό τους φακό

Τις ημέρες αυτές όμως στο Ηράκλειο οι επισκέπτες του Ιστορικού Μουσείου Κρήτης μπορούν να δουν τους Τσιγγάνους από μίαν άλλη οπτική γωνία: από τη δική τους σκοπιά, μέσα από το δικό τους βλέμμα, όπως πέφτει πάνω σε πρόσωπα οικεία και αντικείμενα. Πρόκειται για μια έκθεση με φωτογραφίες που τράβηξαν οι ίδιοι στον καταυλισμό τους, στους δικούς τους χώρους.

Μια έκθεση στην οποία οι Τσιγγάνοι μάς δείχνουν τα πράγματα όπως τα βλέπουν εκείνοι, επιχειρώντας να μας φανερώσουν τον κόσμο τους και να *συνομιλήσουν* με την ευρύτερη κοινωνία, φέροντας *προ ομμάτων* εικόνες της καθημερινής τους ζωής.

Νεαροί Τσιγγάνοι - αγόρια και κορίτσια - από τον καταυλισμό της Νέας Αλικαρνασσού, που βρίσκεται σε απόσταση επτά χιλιομέτρων από το κέντρο του Ηρακλείου, εκπαιδεύτηκαν από τον φωτογράφο Μανόλη Πρινιανάκη στο πλαίσιο δράσης η οποία χρηματοδοτήθηκε από το πρόγραμμα της Ε.Ε. «Νεολαία» (Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς), για την υλοποίηση του οποίου βοήθησε και η εκπαιδευτικός Ελένη Ντέρα.

Μετά την εκπαίδευσή τους, οι Τσιγγάνοι αποφάσισαν τι είναι για εκείνους σημαντικό και ωραίο και έστρεψαν τον φακό τους προς τα εκεί, απαθανατίζοντας πτυχές της καθημερινότητάς τους. Έτσι οι φωτογραφίες αυτές, ως ντοκουμέντο, αποκτούν μίαν άλλη αξία και έχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για εκείνους που δεν αρκούνται στις στερεότυπες εικόνες. Παρόμοια αυθεντικότητα διακρίνεται και στο ντοκιμαντέρ του Μάνου Σταυρακάκη, που προβλήθηκε στην έκθεση και στο οποίο αφηγήτρια είναι η Τσιγγανοπούλα Αφροδίτη Σεραφειμοπούλου. Η Εταιρεία Κρητικών Ιστορικών Μελετών (EKIM) και το Ιστορικό Μουσείο Κρήτης (πρόκειται για τις δύο όψεις του ίδιου πολιτιστικού νομίσματος), αποφάσισαν να οργανώσουν την έκθεση με σχολιασμό των εικόνων από τους ίδιους τους Τσιγγάνους. Η υπεύθυνη του προγράμματος Νινή Καπετανάκη και η ανθρωπολόγος Αγγελική Μπαλατατζή, επιμελήτρια των Εθνογραφικών Συλλογών της EKIM, ανέλαβαν τη φροντίδα παραγωγής και ανάρτησης της έκθεσης, που θα διαρκέσει μέχρι τις 14 Ιανουαρίου. Παράλληλα γίνονται προβολές ταινιών - ντοκιμαντέρ και μυθοπλασίας - με θέμα τους Τσιγγάνους, ενώ επιστήμονες και καλλιτέχνες εκθέτουν τις απόψεις τους και συζητούν με τους επισκέπτες.

Η EKIM ιδρύθηκε το 1951 με πρωτεργάτες τούς Ανδρέα Γ. Καλοκαιρινό, Μ. Παρλαμά και Ν. Πλάτωνα με κύριο σκοπό, όπως αναφέρει η ιστορικός Λένα Τζεδάκη - Αποστολάκη, τη διάσωση, συντήρηση και προβολή του μεταχριστιανικού πολιτισμού του νησιού.

«Δεν υπηρετούμε στερεότυπα»

«Η οργάνωση μιας έκθεσης για τη σημερινή πραγματικότητα των Τσιγγάνων σ' ένα Ιστορικό Μουσείο μπορεί να ξενίσει. Όμως, πίσω από αυτές τις δραστηριότητες υπάρχει ένα σκεπτικό», λέει για την έκθεση ο άμισθος διευθυντής του Μουσείου, Αλέξης Καλοκαιρινός, αναπληρωτής καθηγητής Γλωσσολογίας στο Πανεπιστήμιο Κρήτης. «Το ΙΜΚ είναι καταγεγραμμένο στα μητρώα του ΥΠΠΟ και στη συνείδηση των ανθρώπων που σχετίζονται μαζί του ως Ιστορικό και Εθνολογικό Μουσείο. Την κοινή, ανθρωπολογική, συνισταμένη της Ιστορίας και της Εθνολογίας την αναζητούμε σε κάθε μας βήμα. Το Μουσείο μας δεν υπηρετεί στερεότυπα. Είναι ένα Μουσείο ανησυχαστικό μάλλον παρά καθησυχαστικό. Βέβαια, το να ταράξεις τα νερά δεν είναι αυτοσκοπός. Σκοπός μας είναι η ερμηνεία και η κατανόηση, είτε στο βάθος του χρόνου όπου προβάλλουμε τη συλλογική μας συνείδηση είτε δίπλα μας, του διαφορετικού, που πάλι οριοθετεί αυτή τη συνείδηση. Η ερμηνεία και η κατανόηση μπορούν να βοηθήσουν στην προσέγγιση ανάμεσα στους ανθρώπους, δείχνοντάς τους ότι είναι μεταξύ τους λιγότερο διαφορετικοί απ' όσο νομίζουν».

Το ράψιμο της προίκας, στιγμή «ιερή» και χαρακτηριστική, απαθανατίστηκε από τον φακό

INFO

«Τσιγγάνοι: Η δική μου πραγματικότητα», στο Ιστορικό Μουσείο Κρήτης, Ηράκλειο, έως 14 Ιανουαρίου.

<http://www.historical-museum.gr> (Οι επισκέπτες μπορούν να περιηγηθούν στη φωτογραφική έκθεση)

Η Άννα Λυδάκη είναι επίκουρη καθηγήτρια στο Πάντειο Πανεπιστήμιο

 email απόκομμα εκτύπωση

©1999 - 2008 Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη Α.Ε.

